VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR
SZOCIALISTA
MUNKÁSPÁRT
ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

12

XVI. ÉVFOLYAM 1961 DECEMBER

TARTALOMJEGYZÉK

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának határozata a Szovjetunió Kommunista Pártja XXII. kongresszusának jelentőségéről — — — — — — — — — — — — — — — *1*

A Szovjetunió Kommunista Pártjának XXII. kongresszusa válaszolt korunk legfontosabb kérdéseire
(Kádár János elvtárs nyilatkozata a Kommunyiszt szerkesztőségének) — — — — — — — — — — — — — — — *13*

WIRTH ÁDÁM: A XX. kongresszus lenini vonalának győzelme — *15*

NÉMETH KÁROLY: Mezőgazdaságunk fellendítése a második ötéves tervben — — — — — — — — — — — — — — — *35*

BALLAI LÁSZLÓ — TIMÁR JÁNOS: Népgazdaságunk szakember ellátottságának problémái — — — — — — — — — — — *45*

FUKÁSZ GYÖRGY — ESTI BÉLA — VUKOVICS ARNOLD: A marxizmus—leninizmus egyetemi oktatásának továbbfejlesztése az oktatási reform keretében — — — — — — — — — — — *62*

A szerkesztőség nyilatkozata — — — — — — — — — — — *80*

Friss István elvtárs állásfoglalása a szerkesztőség nyilatkozatához — *81*

A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAIBÓL

Politikai, gazdasági és földrajzi tájékoztatás Nyugat-Berlinről (ALFRED ZIMM) — — — — — — — — — — — — — — *82*

KONZULTÁCIÓ

VÉSZI BÉLA: A szocialista államiság fejlődése a kommunizmus építésének időszakában — — — — — — — — — — — — *97*

SZEMLE

Űrutazás és tudományos világkép — — — — — — — — — — *110*

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Berend T. Iván — Ránki György: Magyarország a fasiszta Németország „életterében" 1933—1939. (SZUHAY MIKLÓS) — — — *122*

Szerkesztőség: Budapest, V., Árpád u. 12. Tel.: 124—475.

Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.

Kiadóhivatal: VI., Révay utca 16. Telefon: 116—660*

Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003, a Posta Központi Hírlap Irodánál (Bp. V., József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8,— Ft, félévre 16.— Ft, egész évre 32,— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066, vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában: Budapest, V., József Attila u. 3.

Az utolsó kézirat nyomdába érkezett: 1961. november 29.
Megjelent 34 800 példányban
Felelős kiadó: A Kossuth Könyvkiadó igazgatója

616945/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XVI. ÉVF. 12. SZ. BUDAPEST 1961. DECEMBER HÓ

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának határozata a Szovjetunió Kommunista Pártja XXII. kongresszusának jelentőségéről

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága 1961. november 17-én kibővített ülést tartott. Kádár János elvtárs beszámolt a Szovjetunió Kommunista Pártjának XXII. kongresszusáról, a kongresszuson részt vett küldöttség munkájáról, és ismertette a Politikai Bizottság állásfoglalását a kongresszus tanulságainak hasznosításáról a Magyar Szocialista Munkáspárt tevékenységében, népünk szocialista építő munkájában. A Központi Bizottság egyhangúlag jóváhagyta a Szovjetunió Kommunista Pártja XXII. kongresszusán részt vett küldöttség munkáját, a beszámolót, és a kommunizmus építőinek történelmi jelentőségű tanácskozásával kapcsolatban a következő határozatot hozta:

I.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának XXII. kongresszusa olyan történelmi helyzetben ült össze, amikor a Szovjetunióban, a világ első és leghatalmasabb szocialista államában már szélesen kibontakozik a kommunizmus építése, az emberiség egyharmadát felölelő szocialista tábor országainak többségében a szocialista társadalom építése befejezéséhez közeledik, a nemzetközi kommunista mozgalom lendületesen fejlődik. A szabadságukért küzdő népek csapásai alatt a gyarmati rendszer széthullása végső szakaszába jutott, az imperializmus befolyási övezete gyorsan szűkül, a kapitalista rendszer általános válsága mélyül. Az imperializmus e helyzetben elszántan védi állásait, harcol a történelem kikerülhetetlen fejlődése ellen, eszeveszett fegyverkezést folytat, fékezni akarja a társadalmi haladást és veszélyezteti a békét. A világ fejlődésének fő irányát azonban már nem az imperializmus, hanem a szocializmus erői határozzák meg.

A történelmi fejlődés jelen szakaszában, amikor már az imperialista, kapitalista iga alatt nyögő országok dolgozó népeit is mindjobban áthatja és vonzza a szocialista eszme, a szabadságra, a nemzeti függetlenségre törekvés, a béke megvédésének akarata, a Szovjetunió Kommunista Pártjának XXII. kongresszusa a marxizmus—leninizmus eszméi alapján, a halhatatlan Lenin szellemében válaszolt korunknak az emberiséget ma foglalkoztató minden nagy kérdésére.

A történelmi tanácskozás, számba véve a XX. kongresszus óta eltelt esztendők eredményeit, tanulságait, megalkotta a kommunista társadalom építésének nagyszerű programját, megerősítette a két világrendszer békés egymás mellett élésének és békés versenyének elvét, bebizonyította, hogy a kommunizmus és a béke ügye elválaszthatatlanul összeforrott. E kongresszustól új eszmei fegyvereket kaptak a kommunista és munkáspártok, új lendületet a szocializmust építő népek, új reményt és biztatást a föld minden országának békét akaró népei és az egész haladó emberiség.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának XXII. kongresszusa nagyra értékelte és teljes egységben helyeselte mindazt, amit a központi bizottság Hruscsov elvtárs vezetésével 1953 óta a kollektív vezetés érvényesítéséért, a pártélet lenini szabályainak helyreállításáért, a szocialista törvényesség biztosításáért, a szovjet demokrácia továbbfejlesztéséért tett, a provokátor Berijával és az 1957-ben lelepleződött pártellenes csoporttal szemben kemény harcban kivívott. A XXII. kongresszus megerősítette és tovább fejlesztette a XX. kongresszus eszmei-politikai irányvonalát.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának 1956 februári XX. kongresszusa, amint azt a kommunista és munkáspártok 1957-es és 1960-as moszkvai értekezletének okmányai is hangsúlyozzák, hatalmas eszmei fegyvert adott, új fejezetet nyitott, nagy győzelmeket eredményezett az egész nemzetközi kommunista mozgalomban. A XX. kongresszus harcolt a marxizmus—leninizmustól idegen személyi kultusz ellen, feltárta, milyen károkat okozott a Sztálin személyi kultuszából fakadó önkény a kommunizmus ügyének, megvédte a marxizmus—leninizmus eszméinek tisztaságát a dogmatikusok s a burzsoá eszmék előtt behódoló revizionisták torzításaival szemben.

A marxista—leninista eszmék fényében megmutatta korunk új, jellemző vonását: a szocializmus világrendszerré vált, az emberiség sorsáról már nem egyedül az imperializmus dönt. Bár az imperializmus ragadozó jellege nem változott, de a világban kialakult új erőviszonyok között a háború többé nem végzetszerűen

elkerülhetetlen. A XX. kongresszus megsokszorozta a társadalmi haladásért, a békéért küzdő milliók sorait; megerősödött a nemzetközi forradalmi munkásmozgalom minden osztaga, a gyarmati népek szabadságharca, sikerült megfékezni a háborús kalandorokat.

A személyi kultusz szétzúzása, a lenini eszmék hatalmas ereje lendületet adott a Szovjetunió fejlődésének. A szovjet nép, mely lenini pártja vezetésével megdöntötte a tőkés-földesúri hatalmat, létrehozta a földön az első munkás-paraszt államot, majd felépítette a szocialista társadalmat, az utóbbi években ugrásszerűen tört előre az emberi alkotás minden területén.

A szovjet nép, abban az országban, amely alig több, mint négy évtizede a faeke, a tömeges írástudatlanság, az elmaradottság és a nyomor országa volt, a szocialista rendszer erejével a világ legerősebb hatalmát teremtette meg, amely magas fejlettségű iparral rendelkezik, a világ legfejlettebb közoktatását hozta létre, magas szocialista kultúrát alkotott. A Szovjetunió a tudományok egész sorában a világ ranglistáján az első helyre került; elsőnek szovjet emberek repültek a világűrbe. A Szovjetunió népe elsőnek kezd hozzá kommunista pártjának új programja alapján — utat mutatva minden népnek — a szabadság igazi országa, a kommunista társadalom felépítéséhez.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának programja megmondja, hogy milyen a kommunista társadalom:

„A kommunizmus osztály nélküli társadalmi rendszer, amelyben a termelőeszközök egységes köztulajdonban vannak, ahol megvalósul a társadalom valamennyi tagjának teljes társadalmi egyenlősége, ahol az emberek sokoldalú fejlődésével együtt az állandóan fejlődő tudomány és technika alapján nőnek a termelőerők, ahol a társadalmi gazdagság minden forrása teljes bőségében buzog és megvalósul a nagyszerű elv: »Mindenki képességei szerint, mindenkinek szükségletei szerint«".

A kommunizmus a dolgozó emberek osztály nélküli társadalma, amelyben megszűnnek a város és falu közötti, a fizikai és szellemi munka közötti lényeges különbségek. A kommunizmus olyan társadalom, ahol minden polgár részt vesz a közügyek intézésében és megvalósul a teljes társadalmi önkormányzat. A kommunizmus a teljes szabadság, az emberek és népek igazi egyenlősége, az örök béke, az öröm és boldogság világa.

Az a viharos ütemű fejlődés, amelyet a Szovjetunió népe a hétéves terv első éveiben elért, és az az egység, lelkesedés, amellyel a XXII. kongresszus határozatait fogadta, mutatja a szovjet nép eltökéltségét: nekilát és megvalósítja ezt a történelmi feladatot is.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának programja célul tűzi ki a kommunizmus anyag-műszaki alapjainak megteremtését 1980-ig. Néhány év múlva a Szovjetunió elhagyja az Egyesült Államokat nemcsak a mezőgazdasági, hanem az ipari termelés összmennyiségében is. A kommunizmus építésének 20 éves programja szerint a Szovjetunió ipari termelése 1980-ban az 1960. évinek hatszorosa lesz, vagyis lényegesen több, mint ma az egész világ ipari termelése; húsz év múlva a Szovjetunió mezőgazdasági termelése a jelenleginek három és félszeresére növekszik, ami a népélelmezés soha nem látott bőségét fogja biztosítani. Ugyanakkor a Szovjetunióban lesz a legrövidebb munkaidő és a legpezsgőbb tudományos és kulturális élet a világon. A Szovjetunió Kommunista Pártjának XXII. kongresszusa megmutatta azt az utat, amelyen a szovjet nép már ma élő nemzedéke eljut a kommunizmusba. Ez nagy öröm minden dolgozó embernek az egész világon — keserűség, ijedség a kommunizmus ellenségeinek. Az imperialisták félnek a program megvalósításától, tudják, érzik: a a békés versenyben alulmaradnak; a kommunizmus gondolata megállíthatatlanul utat tör és győzedelmeskedik az egész világon.

A kommunizmus a béke világa. A kommunizmusért folyó harc elválaszthatatlanul összeforr a béke védelméért folyó küzdelemmel. Az emberiség létérdeke megköveteli, hogy a ma létező két ellentétes világrendszer békében éljen egymás mellett. A békés egymás mellett élés megvalósításáért folyó harcban a szocialista tábor országai együtt haladnak a nemzetközi munkásosztállyal, az imperialisták ellen küzdő felszabadult vagy önállóságukért küzdő gyarmati népekkel, minden haladó emberrel. Száz- és százmilliók gondolkozásában gyökerezett meg az a felismerés, hogy az imperializmus háborút, a kommunizmus békét jelent. Hatalmas erő ez, amely ha tevékeny és tovább növekszik, meg tudja akadályozni egy új világháború kirobbantását, és kivívja az ellenőrzött általános és teljes leszerelést, a fegyverek és a háború nélküli világot.

A XXII. kongresszus ugyanakkor felhívja a népek figyelmét, hogy amíg létezik az imperializmus, addig fennáll a háború veszélye is. Az imperializmus hatalma kisebb és egyre gyöngül; az imperialista államok mégis szövögetik háborús terveiket, veszélyes katonai kalandokkal szeretnék feltartóztatni hatalmuk további csökkenését és visszahódítani elvesztett területeiket. Mind nagyobb arányú fegyverkezési hajszát folytatnak. A nyugati hatalmak megszegtek minden szerződést, amit a német militarizmus teljes megsemmisítésére a második világháború alatt és után kötöttek, feléleszteték és erősítik a nyugatnémet revansista erőket.

A szocialista országok saját népük és az egész emberiség iránti

szent kötelességüket teljesítik, amikor következetesen síkraszállnak a háborús erők visszaszorításáért, és minden szükséges rendszabályt foganatosítanak az imperialista hatalmak veszélyes háborús terveinek meghiúsítására. Következetesen folytatják harcukat a német békeszerződés megkötéséért, Nyugat-Berlin helyzetének rendezéséért.

A népeknek megnyugvásul szolgál, az egész emberiség számára jó, hogy a Szovjetunió, a szocialista tábor, a béke védelmének legerősebb támasza, hatalmas véderővel rendelkezik, erősebb az imperialistáknál, és rakétafegyvereivel megsemmisít minden agresszort, amely népére vagy a vele szövetséges népekre támad, új háborút kezd.

II.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának új programja, amelyet a kongresszus egyhangúlag hagyott jóvá — a szocialista állam fejlődésének és a kommunizmus építésének elméletét több új, nemzetközi érvényű tétellel gazdagította. Megállapította, hogy az osztályok kibékíthetetlen ellentéte teljesen megszűnt, s a munkásosztály vezetésével, a munkásosztály új társadalmat formáló eszméi alapján a Szovjetunió népe erkölcsi-politikai egységbe forrt; ennek megfelelően a Szovjetunióban a proletárdiktatúra állama történelmi funkcióját betöltötte már és a szovjet állam össznépi állammá fejlődött.

Az új program szerint a kommunizmus anyagi-műszaki alapjainak megteremtése folyamán mindvégig alapvető elv marad a munka szerinti elosztás szocialista elve. A szükségletek szerinti elosztás kommunista elve fokozatosan szélesedik és a javak bőségének megteremtése után válik uralkodóvá. Az anyagi ösztönzők fontossága mellett a program hangsúlyozza az erkölcsi ösztönzők jelentőségét. A nemzetközi tapasztalatok azt bizonyítják, hogy az ösztönzők bármelyikének elhanyagolása a szocializmus építésének nagy erkölcsi és politikai kárt okoz.

A kommunizmus anyagi-műszaki alapjait csak a kommunista erkölcsi normák szerint élő, magas műszaki és általános kultúrájú nép teremtheti meg. A kommunizmusban a kommunista erkölcs, az ember közösségi jellemvonásai általánossá válnak.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának új programja — a szocializmusért és a békéért harcoló népek hatalmas eszmei fegyvere világszerte. A szocialista országok népei, amelyek ma a szocialista társadalom felépítésén dolgoznak, a kommunizmus építésének e nagyszerű programjából további ösztönzést kapnak alkotó munkájukhoz. Ez a program bizonyossá teszi számukra, hogy követve a szovjet népet, viszonylag rövid idő múlva ők is áttérhetnek a

kommunizmus építésére. Azok a népek pedig, amelyek ma még a tőkés uralom elnyomatásában élnek, a kommunizmus programja és az építőmunka új, nagy sikerei által lelkesítve, elszántabban fognak küzdeni felszabadulásukért, a népi hatalomért.

A magyar nép ma a szocialista társadalmat építi. Ez az út a kommunista társadalom felé vezet. Ha töretlenül, következetesen valósítjuk meg a jövőben is pártunk lenini politikáját, akkor biztosíthatjuk, hogy a kommunista társadalom Magyarországon is történelmileg azonos időszakban épül fel, mint a Szovjetunióban.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának XXII. kongresszusa jellemzi e nagy párt igazi lenini szellemét és munkastílusát. Az új pártprogram nagyszerűen példázza az elmélet és a gyakorlat egységét. A kommunizmus felépítésének ez a programja egyrészt döntő elméleti kérdéseket tisztáz, másrészt a pártmunka, a társadalmi tevékenység, az államelmélet, a népgazdaság úgyszólván minden területén konkrétan megjelöli azokat a gyakorlati tennivalókat, amelyeknek megvalósítása együttesen eredményezi a kommunista társadalom tényleges felépítését.

A személyi kultusz gyökereinek és következményeinek eddiginél is mélyrehatóbb, bátor feltárása, a munka még meglevő hiányosságainak nyílt felvetése megmutatja a nagy Lenin alkotta párt elvi kérdésekben meg nem alkuvó szellemét. Ez a párt nem fél az igazságtól, a tömegektől, hanem harcában mindig ezekre támaszkodik. A Szovjetunió Kommunista Pártja a személyi kultusz gyökereinek őszinte és nyílt feltárásával példát mutat mindazoknak, akiknek számára a nép ügye, a kommunizmus ügye valóban mindenekfelett áll.

A XXII. kongresszus egyaránt elítélte a szociáldemokrata pártok jobboldali nézeteit, a Jugoszláv Kommunisták Szövetsége programjában megtestesülő revizionista nézeteket, valamint a marxi—lenini tanításokat eltorzító dogmatikus nézeteket.

Sajnálattal állapítjuk meg, hogy az Albán Munkapárt vezetői nem hasznosították a Szovjetunió Kommunista Pártja XX. és XXII. kongresszusának eszméit, mind mostanáig nem számolták fel a Sztálin-kultuszt és saját személyük kultuszát, nem szakítottak a mérhetetlenül káros módszerekkel és az álbaloldali kalandorkodással. Ezzel nemcsak saját népüknek okoznak hatalmas kárt, hanem a szocialista tábor, a nemzetközi kommunista mozgalom egységének és a béke ügyének is. Tevékenységükkel az imperialisták malmára hajtják a vizet.

Vitánkat, amely az albán vezetőkkel már egy ideje folyik, korábban azért nem vittük a nyilvánosság elé, hogy könnyebb legyen számukra a hibák kijavítása és időben kijózanodva, visszatérhessenek a végzetes, káros útról. Enver Hodzsa és Mehmet Shehu

azonban a türelmes, meggyőző szavakat és elvtársi bírálatot semmibe véve, az albán elvtársak és dolgozók legszélesebb körében rágalmazó kampányt indítottak a Szovjetunió Kommunista Pártja, pártunk és más testvérpártok központi bizottsága ellen.

A Szovjetunió Kommunista Pártja helyesen járt el, az egész nemzetközi kommunista mozgalom s egyben az albán nép iránti internacionalista kötelességének tett eleget, amikor nyíltan feltárta az albán vezetők jelenlegi politikájának veszélyes és káros voltát. Csak az segíthet az albán testvérpártnak, az albán népnek, s ha tanulnak belőle, az albán vezetőknek is. Elfogadhatatlannak tartjuk azt az álláspontot, amely további türelmet igényel az albán vezetők provokatív, egységbontó tevékenységével szemben. A történelem tapasztalatai azt bizonyítják, hogy az elvekből engedni nem szabad; a helyes elvekért harcolni kell, mert nem a megalkuvás, hanem csak a szilárd elvi harc biztosítja a marxizmus—leninizmus, a kommunizmus győzelmét.

A Szovjetunió Kommunista Pártja véglegesen leszámolt a személyi kultusszal. Az új pártprogram és a most elfogadott szervezeti szabályzat intézményes biztosítékokat is nyújt arra, hogy az vissza ne térhessen. A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága üdvözli azokat a fontos elveket és szabályokat, amelyek a vezető párt- és állami szervek állandó felfrissítését, egyben a vezetés folyamatosságát is biztosítják. A vezető tisztségek viselésének meghatározott időszakra való korlátozása, a vezető szervek tagjai meghatározott részének választási időszakonként kötelező cseréje megszünteti az „örökös tag"-ságot és biztosítja a folyamatosság mellett a vezetés állandó megújhodását.

A szovjet nép magasfokú politikai-erkölcsi egysége, a kommunista párt lenini vezetése, a párt lenini szervezeti szabályzata és a kommunizmus felépítésének világos, nagyszerű, lelkesítő programja valóban biztosíték arra, hogy már a ma élő szovjet nemzedék felépíti a kommunista társadalmat és élvezni fogja a kommunizmus örömeit.

Mi, magyar kommunisták, magyar dolgozók szívből sok sikert kívánunk a testvéri szovjet népnek, amely ezen az úton, az úttörők nehéz feladatára vállalkozva, oly sok áldozatot hozott már az emberiség boldogabb jövendőjéért, a mi népünkért is.

III.

A Magyar Szocialista Munkáspárt fenntartás nélkül, teljes mértékben egyetért a Szovjetunió Kommunista Pártja történelmi jelentőségű XXII. kongresszusának irányvonalával. A kongresszus egész anyaga, a Szovjetunió Kommunista Pártjának új prog-

ramja hosszú időre nagy értékű eszmei-politikai segítséget nyújt az egész nemzetközi kommunista mozgalomnak s a testvérpártok sorában pártunknak, a Magyar Szocialista Munkáspártnak is.

A Központi Bizottság saját feladataként napirenden tartja és egész párttagságunkat, a tömegszervezeteket, a közfunkcionáriusokat, a szocializmus, a béke ügyével szolidáris minden honfitársunkat felhívja a XXII. kongresszus anyagának tanulmányozására azzal a céllal, hogy annak hatalmas eszmei fegyverzetét, viszonyaink figyelembevételével, szocialista építőmunkánk, népünk boldogulásának előmozdítására hasznosítsuk.

A magyar dolgozók átérzik a Szovjetunió Kommunista Pártja kongresszusának történelmi jelentőségét. Erről tanúskodik a kongresszus iránt országszerte megmutatkozott nagy érdeklődés, a kongresszushoz küldött, s az emberek igazi érzéseit és tettrekészségét kifejező üdvözletek, a kongresszus tiszteletére vállalt számos munkafelajánlás. A Központi Bizottság üdvözli az öntudatos dolgozók e szép kezdeményezéseit, amelyek fontos szerepet töltenek be népünk eszmei-politikai fejlődésében, szocialista építőmunkánk újabb fellendítésében.

A Magyar Szocialista Munkáspárt immár több mint öt esztendeje, 1956 november eleje óta a marxizmus—leninizmusnak a XX. kongresszus által továbbfejlesztett eszmei fegyverzetével vívja harcát, végzi munkáját. E politika helyességét nálunk maga az élet, a magyar népnek az ellenforradalom felett aratott győzelme, az azóta elért hatalmas szocialista eredmények bizonyítják. A Szovjetunió Kommunista Pártja XXII. kongresszusának eszmei-politikai irányvonala igazolja és megerősíti pártunk irányvonalát. A XXII. kongresszus eszmei tanulságai a gyakorlat által igazolt politikánk folytatására adnak új erőt, a pártunk VII. kongresszusán jóváhagyott eszmei-politikai irányvonal még következetesebb folytatására lelkesítenek.

A Magyar Szocialista Munkáspárt harci tapasztalatai bizonyítják, hogy csak a minden torzítástól mentes marxizmus—leninizmus alapján lehet a helyes bel- és külpolitikát, a megfelelő gazdasági és kultúrpolitikai irányvonalat kidolgozni és az életben megvalósítani. Mi harcunkat a revizionizmus és dogmatizmus ellen egy időben vívott, kétfrontos harcnak nevezzük. E harccal tudtuk kijavítani a régebbi hibákat, leküzdeni a revizionista irányzatot, elsöpörni az útból a személyi kultusz maradványait. Ezt az irányvonalat követve erősítettük a párt és a nép kapcsolatát; népünk odaadó munkájával létrehozta a szocialista építés új alkotásait. Ezen az úton járva született a magyar nép új, történelmi győzelme: a falu szocialista átszervezése.

Pártunkban a személyi kultusszal leszámoltunk, a kollektív

vezetés elve, a pártélet lenini szabályai érvényesülnek, a párt és a tömegek kapcsolata erős, a szocialista törvényesség biztosított. Hazánkban a népköztársaság alkotmányán és törvényein nyugvó rend van. Ez nagy győzelme pártunknak és nagy érdeme kormányzatunknak, amit egész közvéleményünk elismer.

A Szovjetunió Kommunista Pártja XXII. kongresszusának tanulságait fel kell használnunk arra, hogy az elért nagy vívmányokat e téren is tovább szilárdítsuk, a régi hibáknak még a nyomait is eltöröljük, és visszatérésük elé áthághatatlan sorompókat állítsunk. Mindazoknak, akik régebben a szektás szemlélet rabjai voltak, s e szemlélettel és az abból fakadó módszerekkel még nem tudtak teljes mértékben leszámolni, a XXII. kongresszus fényénél meg kell szabadulniuk e hibáiknak még az árnyékától is. A pártnak lankadatlan, soha nem szűnő harcot kell folytatnia az önteltség, a gondolkozás konzervativizmusa, a szellemi tunyaság, a hatalomvágy, a bírálat elfojtása és minden olyan jelenség ellen, amelyből a személyi kultusz időszakából ismert hibák újra sarjadhatnának. Fel kell számolni azt a még meglevő szemléletet, amely a mérhetetlenül káros baloldaliaskodást valami bocsánatos, elnézhető hibának tartja.

Pártunk egysége felett az egész tagságnak őrködnie kell s mint eddig is tettük, minden egységbontó csoportosulással még idejében le kell számolni. Ha akadnának olyan jobboldali, revizionista elemek, akik azt hinnék, hogy mostanában, amikor a „baloldali" elhajlásról több szó esik, nekik talán szabadabb a vásár, tapasztalni fogják, hogy súlyos tévedésbe estek. A jobb- és „baloldali" hibákért pártunknak drága árat kellett fizetnie. Egységünk harcban született, s arra pártunk jól vigyáz ezután is.

Pártunk eszmei tisztasága, politikai egysége, vezető és irányító, szervező és mozgósító feladatának jó megoldása egész népünk érdeke: szocialista építőmunkánk eredményességének elengedhetetlen feltétele. Szocialista építőmunkánk általános közvetlen feladata most az ötéves terv végrehajtása. A Szovjetunió Kommunista Pártjának XXII. kongresszusa nyomán megnövekedett politikai érdeklődést, alkotási vágyat és munkalelkesedést ötéves tervünk teljesítésére és túlszárnyalására, a terv gazdasági mutatóinak javítására kell összpontosítani.

Az országgyűlés ez év októberében elfogadta az új ötéves tervet, mely nagy célokat tűz népünk elé, ipari termelésünk 48—50 százalékos növekedését írja elő. Jó irányítással, jól szervezett, odaadó munkával ez túlszárnyalható, s túlszárnyalása üdvös olyan termékek termelésével, amelyeknek gyártása a leggazdaságosabb, és értékesítése a nemzetközi és hazai piacon biztosított. Mezőgazdasági termelésünk ötévi átlaga a tervidőszakban az előző öt év

átlagát a terv szerint 23 százalékkal fogja felülmúlni. E feladat a mezőgazdasági dolgozók szorgalmas munkájával, egész társadalmunk hathatós segítségével, a mezőgazdaságban rejlő nagy tartalékok mozgósításával nemcsak teljesíthető, hanem ugyancsak túlszárnyalható.

Termelési terveink helyes irányú, gazdaságos túlteljesítése gyorsítja egész fejlődésünket, s egyben lehetővé teszi, hogy a lakosság fogyasztási alapjának tervezett 22—23 százalékos emelkedését és az egy főre jutó reáljövedelem 16—17 százalékos növekedését is túlhaladjuk.

Ötéves tervünk teljesítése az ipar dolgozóitól megkívánja, hogy a munka termelékenységét az előirányzott 32—33 százalékkal, a mezőgazdaság dolgozói ennél is nagyobb mértékben emeljék. A munkatermelékenység emelése döntő tényező termelőerőink továbbfejlődésében, s a két világrendszer gazdasági versenyében. Ennek eszközei: a műszaki fejlesztés, a gépek, a meglevő termelőkapacitások gazdaságosabb kihasználása, a munkaszervezés tökéletesítése, a technológiai folyamatok és a gyártmányok korszerűsítése, a mezőgazdasági hozamok növelése, a munkaidő teljes kihasználása, s a munka minőségének állandó javítása.

Iparunk további erősödésének alapvető fontosságú feladata a gyártási költségek csökkentése, az anyag-, energia- és munkaerőtakarékosság, a beruházási feladatok leggazdaságosabb megvalósítása. El kell érni mind az exportgyártmányoknál, mind a hazai fogyasztásra kerülő termékeknél a világpiacon megkövetelt minőségi színvonalat, s olyan költségszintet, amely megfelelő nyereséget biztosít a népgazdaságnak.

Népgazdaságunk és társadalmunk továbbfejlesztésének kulcskérdése jelenleg a mezőgazdasági termelés gyorsütemű fejlesztése, a termelőszövetkezetek megszilárdítása. Segíteni kell, hogy a szövetkezetek tagsága jól összeforrott kollektívákká, gazdaságaik pedig korszerű szocialista nagyüzemekké fejlődjenek.

A Központi Bizottság felhívja egész társadalmunkat, elsősorban a mezőgazdaság dolgozóit, hogy a mezőgazdasági termelés fellendítéséért folyó munkában a második ötéves terv alatt a következő legfontosabb feladatok megoldására összpontosítsa erőfeszítéseit:

— teljes mértékben fedezzük az ország megnövekedett kenyérgabona-szükségletét;

— fejlesszük állattenyésztésünket, növelve főleg sertés-, szarvasmarha- és baromfiállományunkat, és teremtsünk szilárd takarmánybázist állattenyésztésünk fejlesztéséhez.

Szocialista fejlődésünk megvalósítása nagyrészt attól függ, hogy a termelőszövetkezetek gazdálkodásában állandóan erősöd-

jenek a szocialista vonások. A tagság rendszeresen vegye ki részét a közös munkából, szilárduljon a munkafegyelem. Rendkívül fontos feladat a közös vagyon jobb megbecsülése: a szövetkezeti tagság a közös gazdaság gyorsabb megerősödéséért tegyen az eddiginél nagyobb erőfeszítéseket a közös vagyon növelésére; emelje a szövetkezeti alapokhoz való hozzájárulást, növelje a saját erőforrásokból történő beruházásokat. A mezőgazdaság fellendítéséért és a termelőszövetkezetek megszilárdításáért folyó munka és harc során el kell érnünk, hogy a különböző rétegekből összetevődő termelőszövetkezeti tagság mielőbb szocialista szellemű, egységes szövetkezeti parasztsággá forrjon össze.

Növekvő feladatok hárulnak a tudomány művelőire az anyagi javak nagyobb bőségéért, a szebb és jobb életért folyó harcban. Gyorsabb fejlődésünk igen fontos követelménye, hogy a magyar tudomány művelői, a szovjet tudomány fejlődésének tapasztalatait is jobban hasznosítva, erősítsék kapcsolatukat a gyakorlattal, és jobban összpontosítsák erőiket azoknak a tudományos feladatoknak a megoldására, amelyek népgazdaságunk és egész társadalmunk gyorsabb fejlődését segítik. Nagyok a tennivalók mind a hazai kutatómunka, különösen a műszaki tudományok továbbfejlesztésében, mind pedig a tudományos kutatás eredményeinek kölcsönös cseréjében, a tudomány nemzetközi eredményeinek, különösen a testvéri országok eredményeinek átvételében és értékesítésében, saját fejlődésünk gyorsítására.

Népünk kulturális és politikai fejlődésében igen fontos szerepet tölt be a művészet, az irodalom fejlődése, a sajtó, a rádió és a televízió munkája. A művészek, írók, újságírók a kommunizmus építésének nagy programját megismerve és tanulmányozva, merítsenek új ihletet az új társadalom felépítéséért folyó küzdelemhez. Elmélyültebben és lankadatlanul tanulmányozzák népünk építőmunkáját, országunk fejlődését, az újért, a magasabbrendűért folyó mindennapi szívós küzdelmet: a hétköznapok munkáját, mely a nagy győzelmeket megérleli és kivívja. Az új, magasabbrendű társadalom nagy ügyéhez méltóan emeljék munkájuk eszmei és művészeti színvonalát, segítsék meggyorsítani a szocializmus felépítését hazánkban.

Országunknak van reális és szép feladatokat megszabó népgazdasági terve, harcedzett kommunista pártja, pártunknak és kormányunknak kipróbált, jó politikája. Kiváló, élenjáró dolgozók százezrei támogatják e politikát az iparban, a mezőgazdaságban, a magyar tudomány, a kultúra, az alkotó munka minden területén. A gyorsabb előrehaladásnak megvan minden alapvető feltétele.

A Központi Bizottság felhívja az ipar, a mezőgazdaság és

egész népgazdaságunk összes dolgozóit — munkásokat, parasztokat, alkalmazottakat, műszaki és gazdasági vezetőket —, hogy a munkaverseny továbbfejlesztésében, különösen a szocialista brigád, s magasabb fokon a szocialista munka műhelye, a szocialista munka gyára, a szocialista munka gazdasága címért is vetélkedjenek. Érjenek el új sikereket az ország szocialista építésében. A második ötéves terv teljesítéséért és túlszárnyalásáért folyó harcban fő figyelmüket most az 1961-es ipari tervek befejezésére és a folyó mezőgazdasági munkák jó elvégzésére kell összpontosítaniuk.

A Központi Bizottság felhívja a tudomány és a kultúra művelőit, a közoktatás, közegészségügyünk munkásait és mindazokat, akik bárhol tevékenykednek társadalmi életünkben, még jobb munkával járuljanak hozzá ötéves tervünk teljesítéséhez és népünk gyorsabb fejlődéséhez.

*

Pártunk és népünk, új erővel gyarapodva, a szocializmus és a béke zászlaja alatt halad tovább a szocializmus teljes felépítése, s majd a kommunista társadalom, az emberiség nagyszerű jövendője felé. Pártunk Központi Bizottsága e nagy feladatok végrehajtásában számít a kommunisták, a pártmunkások példamutatására, áldozatkész munkájára.

Ezen az úton járva, a közös munkában és harcban, a közös gondban és örömben forr össze még jobban pártunk és munkásosztályunk, egész népünk, új, szocialista nemzetünk. Együtt megyünk a szocialista országok népeivel, mindenekelőtt a kommunizmust építő, élen haladó nagy szovjet néppel, a forradalmi munkásmozgalommal, a béke egész világot átfogó, mindjobban növekvő frontjával. Megoldjuk a belső és a nemzetközi élet síkján adódó feladatainkat. Nemzedékünk kivívja és élvezni fogja a munka szabad, minden elnyomástól és fenyegetéstől mentes világát. Ezt hirdeti, ennek az útját mutatja meg a Szovjetunió Kommunista Pártjának történelmi jelentőségű XXII. kongresszusa, ennek megvalósításában segít a szovjet népnek, minden népnek — a magyar népnek is.

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága

A Szovjetunió Kommunista Pártjának XXII. kongresszusa választ korunk legfontosabb kérdéseire

Kádár János elvtárs nyilatkozata a Kommunyiszt szerkesztőségének

A Szovjetunió Kommunista Pártja XXII. kongresszusának tanácskozása idején ismét és különösen nagy erővel sugárzott Moszkvából mind a négy világtáj felé a kommunizmus igazságának hatalmas ereje.

A XX. kongresszus annak idején olyan irányvonalat dolgozott ki, amely nagyszerű eredményeket hozott az elmúlt években a Szovjetunióban, az egész szocialista táborban, a tőkés rendszer, az imperializmus elleni általános nemzetközi küzdelemben. Az a tény, hogy a XXII. kongresszus megerősítette és továbbfejlesztette a XX. kongresszus eszmei alapjait, főirányát, további töretlen fejlődést biztosít az egész nemzetközi kommunista mozgalom számára.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának most elfogadott új programja megmutatja az utat, amelyen járva már a szovjet nép ma élő nemzedéke eljut a kommunista társadalom nagyszerű világába. De a Szovjetunió Kommunista Pártjának XXII. kongresszusa nemcsak a szovjet népnek mutatja a követendő utat. Ez a kongresszus a marxista—leninista elmélet, a halhatatlan Lenin szellemében válaszolt korunknak mindazon nagy kérdéseire, amelyek az egész emberiséget ma foglalkoztatják. Az összes kommunista és munkáspárt új eszmei fegyvereket, a szocializmust építő népek új lendületet, a föld minden országának népe új reményt kapott a XXII. kongresszustól. A kongresszus, amely megmutatta a kommunizmus felépítésének útját és megerősítette a béke ügyét, a két világrendszer békés egymás mellett élésének és versenyének elvét, megmutatta az egész emberiségnek, hogy a kommunizmus és a béke ügye elválaszthatatlanul összeforrott, hogy a kommunizmus az, ami elvezeti az igazi szabadság, bőség és boldogság világába, a fegyverek és háborúk nélküli világba az egész emberiséget.

A XXII. kongresszus nyomban erős, lelkes visszhangot váltott ki Magyarországon, a magyar népben is. Az öntudatos magyar

dolgozók helyeslésüket a legigazibb formában, munkafelajánlásokkal, a szocialista építőmunka nagyszerű tetteivel fejezték ki. Mi, magyar kommunisták szívből üdvözöljük és magunkénak valljuk a XXII. kongresszus fő irányvonalát. Az a véleményünk, hogy hazánk viszonyait figyelembe véve a kongresszus tételei közül sokat már mai munkánkban, másokat holnapi munkánkban hasznosítani tudunk és a Magyar Szocialista Munkáspárt, az egész dolgozó magyar nép nagy segítséget kapott a szocialista társadalom felépítéséért folytatott munkájához, harcához.

Különösen mély benyomást tett ránk az a nagy erkölcsi, politikai bátorság, amellyel a Központi Bizottság és maga az egész kongresszus a személyi kultusz összes torzulásait ismét bátran feltárta, s azokkal véglegesen, örökre leszámolt. Kétségtelen, hogy a XXII. kongresszus úgy kerül be a kommunista világmozgalom történetébe, mint az a kongresszus, amely a marxista—leninista eszméket teljes diadalra vitte a kommunizmustól idegen személyi kultusz felett, így az útból minden gátat elsöpörve, századunk új Kommunista Kiáltványát, a kommunista társadalom megteremtésének konkrét programját adta a szovjet népnek, az egész nemzetközi munkásmozgalomnak — utat mutatott az emberiségnek.

A Szovjetunió Kommunista Pártja ezen történelmi jelentőségű XXII. kongresszusa gazdag, állandó tanulmányozást kívánó anyagot adott pártunknak és mozgalmunknak, mindazon embereknek, akik a szocializmus, a kommunizmus építésében, a béke védelmében látják életük, tevékenységük értelmét, hazájuk, népük ügyének hű szolgálatát. Továbbfejlesztve a marxizmus—leninizmust, ez a kongresszus minden bizonnyal új, nagy lendületet ad az elméleti kutatásnak is valamennyi testvérpártunkban.

Mi, akiknek az a tisztesség jutott osztályrészül, hogy a Magyar Szocialista Munkáspártot képviselhettük a kommunizmus építőinek történelmi kongresszusán, Hruscsov elvtárs beszédeinek, a kongresszus 15 napos, mindvégig magas színvonalú tárgyalásainak élményétől áthatva, meg vagyunk győződve arról, hogy e kongresszus határozatai a kommunizmus újabb, még hatalmasabb győzelmeinek biztosítékai. Sok sikert kívánunk az új Központi Bizottságnak, szovjet testvérpártunk minden tagjának, az egész szovjet népnek e határozatok megvalósításához. E határozatok valóra váltása a szovjet nép gyönyörű jövendőjének megvalósulása, de döntően az egész emberiség boldogulásának feltétele is. Mi, magyar kommunisták és a szocializmust építő magyar nép, a Szovjetunió Kommunista Pártja XXII. kongresszusának szellemében való munkálkodásra törekszünk — hiszen ez az útja saját boldogulásunknak.

A XX. kongresszus lenini vonalának győzelme

Írta WIRTH ÁDÁM

Az SZKP XXII. kongresszusát a történelem úgy jegyzi fel, mint a kommunizmus programjának kongresszusát. A kongresszuson megvitatott és elfogadott program, mint még soha, elérhető közelségbe hozta az emberiség nagy álmának megvalósulását — a kommunista társadalmat, amely véglegesen megszüntet minden társadalmi egyenlőtlenséget, ahol a szakadatlanul fejlődő tudomány és technika biztosítja a teljes bőséget, ahol a személyiség sokoldalúan kibontakozhat és szabadon fejlődhet. Az új programból világosabbá vált maga a cél is, s a hozzá vezető út is, amely a szovjet nép számára szabatosan megfogalmazott, határidőre teljesítendő feladatok formájában rajzolódik ki. Az SZKP programja azonban nemcsak a szovjet népnek, hanem egyben a világ minden népének megmutatja a jövőbe vezető útat. Érthető tehát, hogy a dolgozók a világ minden részén nagy lelkesedéssel fogadták a Szovjetunió Kommunista Pártjának ünnepélyes ígéretét: a szovjet embereknek még a mai nemzedéke a kommunizmusban fog élni.

A szovjet nép valóságos népszavazáson hagyta jóvá a kommunizmus építésének programját. A pártszervezetek taggyűlésein, a kerületi, városi, területi és határterületi konferenciákon, a szövetséges köztársaságok kommunista pártjainak kongresszusain több mint kilenc millió kommunista, — az egész párt — vitatta a programtervezetet. A dolgozók gyűlésein, az üzemekben, kolhozokban, hivatalokban, katonai alakulatoknál, szakszervezetekben, ifjúsági szervezetekben mintegy 73 millió ember vett részt. A programhoz az előzetes népi vitában összesen 4 millió 600 ezer kommunista és pártonkívüli szólt hozzá. De a kongresszus tanácskozása ideje alatt is özönlöttek a levelek és táviratok, amelyekben egyszerű munkások és híres tudósok, művészek, a forradalom veteránjai és fiatalok, kolhozok és üzemek kollektívái őszinte szavakkal tettek hitet a program mellett és számoltak be a nagy cél jegyében elért munkasikerekről. Nemcsak a Szovjetunióból, hanem a világ minden részéből érkeztek levelek az SZKP XXII. kongresszusához. Az egyik levél szerzője, egyszerű amerikai mun-

kás a következőket írta: „Egyszerű munkás vagyok. Kapitalista országban élek, amelynek van alkotmánya, de amelyet nem az alkotmány szép szavaival kormányoznak, hanem faji törvényekkel, az ember ember által való kizsákmányolásának ragadozó törvényeivel. Ez az életmód szenvedéseken kívül semmit sem nyújtott nekem. A bőröm fekete és ezért bárhová fordultam, úgy tekintettek, mint bűnözőt. Pedig munkás vagyok, ötven éves, egész életemben értékeket hoztam létre, amelyeket mások sajátítottak ki. Így néz ki az a társadalom, amelyben élek és amelyben senki vagyok — fekete bőrű rab. Olvastam a Kommunista Kiáltványt és hiszek a kommunizmus eszméiben. Marx Károly, Engels, Lenin előre látták az igazság társadalmának, a kommunista társadalomnak a születését. Most ti, szovjet testvéreink hozzáláttok ennek a társadalomnak a felépítéséhez. Olvastam Programotokat és egész szívemmel veletek vagyok. Tudom, hogy eljön majd az idő, amikor a kommunizmus napja fog ragyogni az egész föld felett. Ez elkerülhetetlen, mert így igazságos."

A kommunizmus programjának hatását növeli az a tény, hogy olyan időpontban jelent meg, amikor a kapitalista világban növekszik a káosz és a zűrzavar. A burzsoá ideológusok és politikusok már régen nem képesek olyan átfogó programot kidolgozni, amely legalább látszólag biztató és elfogadható perspektívát nyújtana az emberiségnek, amely legalább megkísérelné, hogy összefüggő, megalapozott válaszokat találjon korunk alapvető problémáira. Ma már a polgári ideológusok között is ritkák az olyan „ultraoptimisták", mint a „Kapitalista Kiáltvány" amerikai szerzői, akik a XX. század közepén azt igyekeznek bebizonyítani, hogy a kapitalista rend fejlődésének még csak kezdeti szakaszában van és ezért a „kapitalista forradalom" kiteljesítésére hívják fel az emberiséget. Hruscsov elvtárs kongresszusi beszámolójában utalt rá, hogy olyan milliomosok is, mint az amerikai Harriman szívesen „eltemetnék" a kapitalizmus szót, annyira becsületét vesztette az. Szavakban elhatárolja magát a kapitalizmustól a kapitalista monopóliumok olyan kipróbált bérence is, mint Franco, aki nemrégiben kijelentette: „A nyugati világ védelme nem jelenti a kapitalizmus védelmét. Ellenkezőleg a kapitalizmus teher a nyugati világnak." A „népi" kapitalizmus hazug legendáját maga az élet cáfolta meg.

Összeomlott a „demokratikus szocializmusnak" a reformista munkásárulók által összetákolt hamis elmélete is. A jobboldali szociáldemokrata pártok most már nemcsak a marxizmust tagadják meg teljesen nyíltan, de a szocializmus legelemibb követeléseinek is hátat fordítottak. A XXII. kongresszus tanácskozásának ideje alatt Rómában összegyűltek a II. Internacionálé összes pártjainak képviselői, de meddő viták után képtelenek voltak akár egy

rövid határozatot is hozni a munkásmozgalom feladatairól és perspektíváiról a jelenlegi időszakban.

Nem különb a helyzet a polgári ideológia többi irányzatánál sem, akár a katolikus egyház szociális doktrináját, akár a neoliberális polgári közgazdasági elméleteket vesszük. A mai polgári ideológiában nincsen és nem is lehet semmi, ami versenyre kelhetne a kommunizmus programjával. Az SZKP új programja még nyilvánvalóbbá tette, hogy korunkban a marxizmus—leninizmus az egyedüli tanítás, amely átfogó, tudományosan megalapozott választ képes adni korunk alapvető problémáira és lelkesítő perspektívát nyújt az emberiségnek.

A múltban, hosszú időn keresztül az emberiség legjobbjai — hangot adva a meggyötört, kizsákmányolt dolgozó tömegek titkos vágyainak — csak *álmodoztak* egy új társadalomról, amelyben nem lesz kizsákmányolás és egyenlőtlenség, ahol az igazság és a boldogság lesz az úr. Ilyen világot álmodott Mónus Tamás az Utópia szigetére, Campanella a titokzatos Nap-városba, Robert Owen pedig amerikai kísérleti koloniájába. A kommunizmus ekkor még csak álmodozás, utópia volt.

Marx és Engels a kommunizmus eszméjét utópiából *tudománnyá* változtatták. Behatóan vizsgálták a kapitalizmus ellentmondásait, fejlődésének törvényszerűségeit, tudományosan bebizonyították a kapitalizmus megdöntésének történelmi szükségszerűségét és felismerték azt a hatalmas társadalmi erőt is, amely végrehajtja a kapitalizmus halálos ítéletét. Marx, Engels és Lenin a tudományosan feltárt társadalmi törvények alapján jellemezték a jövő kommunista társadalmának lényegét, de olyan időszakban, amikor ehhez még nem volt semmiféle közvetlen tapasztalat és a munkásmozgalomnak is más feladatokra kellett összpontosítania a figyelmét, nem bocsátkoztak utópikus leírásokba a részleteket illetően. Ez ellentmondásban lett volna tudományos szemléletükkel, elméletük mélyen tudományos jellegével.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának új programja magában foglalja a múlt nagy gondolkodóinak legszebb *álmait* a jövő társadalmáról, s teljes egészében Marx, Engels és Lenin *tudományos* elméletére támaszkodik, ugyanakkor új vonással is gazdagítja a kommunizmus eszméjét: a kommunizmus a programban már a *valóság*, a közvetlen *megvalósulás jegyét* is magán viseli. A kommunizmus építése a Szovjetunióban már nem álmodozás, bár most valóban szabadon és bátran álmodhatnak a boldog jövőről a szovjet emberek; nem is egyszerűen tudomány, bár a kommunista építőmunka tudományosan szigorúan megalapozott, hanem eleven, tapintható valóság. A kommunizmus fejlődése ezzel új szakaszba érkezett, amikor a kommunizmus vonzóereje a korábbinál is na-

gyobb és közvetlenebb lesz, amikor a kommunizmus fölényéről mindenki közvetlen tapasztalatok alapján győződhet meg.

* * *

A kongresszus a jövő mellett a múlttal is foglalkozott — nem függetlenül a jövőtől, hanem éppen a jövő kedvéért: mind magán a kongresszuson, mind a kongresszust kommentáló írásokban sok szó esett az SZKP XX. kongresszusáról, a XX. és a XXII. kongresszus kapcsolatáról. Ezt nem csupán az indokolja, hogy a beszámolási időszak a XX. kongresszustól a XXII. kongresszusig terjedt (a közbeeső XXI. kongresszus: rendkívüli kingresszus, amelynek feladata a 7 éves terv megvitatása és jóváhagyása volt), hanem elsősorban az, hogy a XX. kongresszus a XXII. kongresszus eszmei, politikai előfdje és előkészítője volt, a XX. kongresszus erősítette meg és fejlesztette tovább azt a lenini politikai vonalat, amely a kommunizmus programjában is érvényesül. A XX. kongresszus történelmi jelentőségét kiemelte az 1957-es és az 1960-as moszkvai nyilatkozat is: „Az SZKP XX. kongresszusának történelmi határozatai nemcsak az SZKP és a Szovjetunióban folyó kommunista építés szempontjából nagy jelentőségűek, hanem új korszak kezdetét jelentették a nemzetközi kommunista mozgalomban is, előmozdították további fejlődését a marxizmus—leninizmus alapján."

Mivel nyitott új szakaszt a XX. kongresszus a kommunista mozgalom fejlődésében, miben van a XX. kongresszus történelmi jelentősége?

Először: határozottan leszámolt a személyi kultusszal és káros következményeivel. Őszintén feltárta, hogy Sztálin körül a marxizmus—leninizmus szellemétől idegen, a kommunista mozgalomban megengedhetetlen személyi kultusz alakult ki, ami a szocialista törvényesség durva megsértéséhez, a párton belüli demokrácia lábbal tiprásához és más egészségtelen jelenségekhez vezetett, fékezte a szocialista fejlődés lendületét. A Szovjetunió Kommunista Pártja a XX. kongresszuson nyíltan leszámolt a személyi kultusz ballasztjával és ezzel szabaddá tette az utat az egészségesebb és gyorsabb fejlődés számára nemcsak a Szovjetunió, hanem az egész kommunista világmozgalom előtt.

A hibák önkritikus feltárása és kijavítása, a személyi kultusszal való leszámolás, nem volt könnyű dolog. De Lenin mindig azt tanította, hogy a hibák őszinte feltárása és kijavítása a párt komolyságának legfontosabb ismérve: „A politikai pártnak saját hibáihoz való viszonya egyik legfontosabb és legbiztosabb ismérve a párt komolyságának és annak, hogy miként teljesíti a *valóságban kötelességét osztálya* és a dolgozó *tömegek* irányában. A hi-

bát nyíltan beismerni, okait feltárni, elemezni azt a helyzetet, amely a hibát szülte, gondosan megvitatni, hogy milyen eszközökkel lehet a hibát kijavítani — ez jellemzi a komoly pártot, így teljesíti a párt kötelességét, így neveli és tanítja az *osztályt*, azután pedig a *tömegeket* is."[1]

A XX. kongresszus helyreállította a pártélet lenini normáit, amelyeket a személyi kultusz megsértett és háttérbe szorított. A személyi kultusz káros gyakorlatával szemben érvényt kellett szerezni a kollektív vezetés elvének, amelyet Lenin a kommunista pártok életében mindig kötelezőnek tartott. Nagy jelentőségű volt a párton belüli demokráciának a demokratikus centralizmus elve alapján történő kibontakoztatása is, ami a párttagok millióinak korábban megbénított aktivitását és kezdeményező erejét szabadította fel. A pártélet lenini normáinak érvényesítése olyan légkört teremtett, amelyben szabadon érvényesül a kommunista bírálat és önbírálat.

Másodszor: a XX. kongresszus, a dogmatikus gondolkodásmóddal ellentétben, alkotóan alkalmazta a marxista—leninista elméletet a jelenkor legfontosabb problémáira. A XX. kongresszus megvetette az alapját annak az alkotó elemzésnek, amely az 1957-es és 1960-as moszkvai nyilatkozatokban, az SZKP XXI. és XXII. kongresszusainak határozataiban folytatódott. A XX. kongresszus megjelölte a kommunista építés kibontakozásának főbb irányait. Megerősítette a nehézipar elsődleges fejlesztésének politikáját és ugyanakkor leszögezte, hogy a társadalmi termelés színvonala lehetővé teszi nemcsak a termelőeszközök, hanem a közfogyasztási cikkek termelésének gyors ütemű fejlesztését is. Megállapította: az egész ipari termelés további növekedésének döntő feltétele a technika szakadatlan tökéletesítése. A mezőgazdaság terén a kongresszus jóváhagyta a Központi Bizottság 1953 szeptemberi és azt követő teljes üléseinek határozatait, amelyekben a párt feltárta a mezőgazdaság irányításában mutatkozó hibák és hiányosságok gyökereit, a mezőgazdaság elmaradásának okait és átfogó programot dolgozott ki a mezőgazdasági termelés fellendítésére. A kongresszus irányt mutatott a kommunista építés összes fontosabb kérdéseiben. A kongresszus a világhelyzet elemzésénél abból az alapvető tényből indult ki, hogy a szocializmus túlnőtt *egy* ország keretein és világrendszerré vált. Először vonta le az erőviszonyok megváltozása alapján azt a nagy jelentőségű következtetést, hogy korunkban a világháború már nem szükségszerűen elkerülhetetlen. Megállapította, hogy a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élése történelmi szükségszerűség, s a békés egymás mellett élés biztosítása a szocialista or-

[1] Lenin Művei, 31. kötet, Szikra 1951. 45. oldal.

ságok külpolitikájának fő vonala. Elemezte a szocialista forradalomhoz vezető utak — köztük a békés út — lehetőségeit és a szocialista forradalom különböző formáit. A XX. kongresszus elméleti tételeit a két moszkvai nyilatkozat, a XXI. és XXII. kongresszusok megerősítettek, s egyben gazdagították és továbbfejlesztették.

A XX. és a XXII. kongresszus között több mint öt és fél év telt el. Ez az időszak eredményekben gazdag időszak volt a Szovjetunió és a nemzetközi kommunista mozgalom számára egyaránt. Ezekben az években szinte a nemzetközi kommunista mozgalom minden frontján kézzelfogható formában nyilvánultak meg a XX. kongresszus lenini vonalának eredményei.

A *Szovjetunió* fejlődésére a XX. kongresszus utáni években mindenekelőtt az volt a jellemző, hogy szemmel láthatóan meggyorsult a kommunizmus építésének üteme. Ez nemcsak a számszerű növekedésben fejeződött ki — az elmúlt hat év alatt csaknem 80 százalékkal nőtt az ipari termelés —, hanem azokban a fontos *minőségi* változásokban is, amelyek az iparban, az építkezésben, a közlekedésben végbementek. Ezeknek a minőségi változásoknak a végrehajtásához és általában a kommunista építés meggyorsításához helyesen kellett értelmezni a kommunizmus építésének feladatát. A személyi kultusz bénító légkörében Sztálin „A szocializmus közgazdasági problémái" című munkájának hibás tételei akadályozták a feladatok helyes kitűzését és zavaros elképzeléseket szültek a kommunizmusba való átmenetről. A személyi kultusz bírálata lehetővé tette az elméleti zavar eloszlatását és a kommunista építés feladatainak alkotó elméleti elemzését. A Szovjetunió Kommunista Pártja mindenféle felületes és egyoldalú elképzelésekkel szemben, amelyek főleg a fogyasztás és az elosztás vagy pedig a termelés egyszerű mennyiségi növelése oldaláról közelítették meg a kommunizmus építését, a kommunizmus építésében a legfontosabbnak a kommunista társadalom anyagi és műszaki alapjának megteremtését és a kommunista bőség biztosítását tekintette. Félreérthetetlenül tisztázta azt is, hogy nem a termelés egyszerű növeléséről van szó, hanem a termelőerőknek minőségileg új, magasabb színvonalra emeléséről, a kommunista társadalom termelőerőinek megteremtéséről. A feladat ilyen elméletileg helyes, tudományosan megalapozott tisztázása tette lehetővé, hogy a termelőerők helyes irányban fejlődjenek.

Nagyszabású munka indult meg az anyagi termelés minden ágának műszaki felújításáért. Az 1956—1961. években az állami népgazdasági beruházások 156 milliárd rubelt tettek ki, ami több, mint amennyit a XX. kongresszus előtt a szovjethatalom fennállásának időszakában ruháztak be. Ezrével teremtették meg a legújabb típusú gépeket, szerszámgépeket, berendezéseket, műszere-

ket, automata felszereléseket. Üzembe helyeztek mintegy 6000 nagy állami vállalatot, köztük olyan óriásokat, mint a „V. I. Lenin" és az „SZKP XXII. kongresszusa" vízierőművek, a karagandai és a kujbisevi kohászati kombinát, hatalmas ércdúsító kombinátok Ukrajnában és Kazahsztánban, a Kurszki mágneses anomália érclelőhelyein, továbbá sok gépgyártóüzem, vegyi- és cukorgyár, textilgyár.

Az ipari termelés fejlődésének új lendületet adott az ipar és az építkezés irányításának átszervezése. A Szovjetunió Kommunista Pártjának alkotó szemlélete nyilvánul meg ebben is. A konzervatív, maradi erőkkel szemben, amelyek a kialakult szervezeti formákat sémákká merevítették és ragaszkodtak hozzájuk, függetlenül attól, hogy azok már nem feleltek meg a fejlődésnek, az SZKP Központi Bizottsága bátran, alkotóan változtatott a kialakult formákon és a fejlődés új igényeinek megfelelően átszervezte az ipar és az építkezés irányítását. Az átszervezés növelte a szövetséges köztársaságok szerepét a gazdasági építésben, kibontakoztatta a helyi párt-, tanácsi és gazdasági szervek, valamint a dolgozó tömegek kezdeményezését, elősegítette hatalmas gazdasági tartalékok felhasználását.

Jelentős előrehaladás történt a mezőgazdaság területén is. A XX. kongresszus után egy sor hasznos intézkedést foganatosítottak a mezőgazdasági termelés fellendítésére. Az elmúlt években megerősödött a kolhozok és szovhozok anyagi és technikai bázisa, újjászervezték a gép- és traktorállomásokat, emelkedett a szovhozok szerepe a kommunista építésben, a tervezés új rendszerét vezették be, helyreállították a kolhozparasztok és szovhozok dolgozói anyagi érdekeltségének lenini elvét, vezető káderekkel és szakemberekkel erősítették meg a kolhozokat és a szovhozokat, átszervezték a mezőgazdasági szervek munkáját, növelték a tudomány szerepét a mezőgazdaságban. Az eredmény: a mezőgazdasági termelés az elmúlt öt évben a megelőző öt évhez viszonyítva 43 százalékkal emelkedett. A szovjet nép kiemelkedő hőstette volt ebben az időszakban a szűzföldek hasznosítása. Ma a Szovjetunióban a szűzföldek adják az országosan begyűjtött gabonamennyiség több mint 40 százalékát.

Az ipar és a mezőgazdaság fejlődésének növekedése alapján szakadatlanul emelkedett a dolgozók anyagi jóléte is. Az anyagi jólét emelkedésének alapja a nemzeti jövedelem növekedése. A Szovjetunióban az egy főre jutó nemzeti jövedelem sokkal gyorsabban növekszik, mint a legfejlettebb tőkés országban. Ennek alapján a munkások és alkalmazottak egy dolgozóra számított reáljövedelme az utolsó öt évben 27 százalékkal, a kolhozparasztok jövedelme pedig 33 százalékkal emelkedett. Az utóbbi években olyan intézkedésekre került sor a lakosság anyagi jólétének

növelése érdekében, mint a munkabérek rendezése, a lakosság adózásának fokozatos megszűnése, a munkaidő csökkentése, a nyugellátás javítása. Öt év alatt több lakóházat építettek, mint az előző tizenöt év alatt, mintegy 50 millió ember, az egész lakosságnak csaknem egynegyede kapott lakást. Ez azt jelenti, hogy a lakásépítés mennyiségét és ütemét tekintve, a Szovjetunió első helyen áll a világon. Ezek és ehhez hasonló intézkedések mind azt mutatják, hogy a Szovjetunió Kommunista Pártjának egész politikáját a kommunizmus nagyszerű gondolata hatja át: „Mindent az emberért, az ember javára."

A két kongresszus közötti időszakban jelentős eredményeket ért el a szovjet tudomány és kultúra. Hosszú lenne itt felsorolni mindazokat a nagyszerű eredményeket, amelyekkel a szovjet tudomány egy sor alapvető tudományágban az egész világon élenjáró helyet foglal el. Elég csak arra emlékeztetni, hogy ebben az időszakban lőtték fel a Szovjetunióban az első szputnyikot, ami a szovjet tudomány és technika nagy diadala volt, ekkor sikerült először szovjet holdrakéta segítségével lefényképezni a Hold túlsó oldalát, Gagarin és Tyitov ebben az időszakban hajtották végre űrutazásukat. Az iskolai oktatásban a Szovjetunió már régen az első helyet foglalja el a világon. A közoktatás nemrégiben végrehajtott átszervezése méginkább megszilárdította ezt a helyet, megerősítette az iskola kapcsolatát az élettel, a termeléssel.

A termelőerők, a szovjet társadalom anyagi és szellemi gazdagságának megsokszorozódása alapján tökéletesedtek a szocialista társadalmi viszonyok is. Tovább erősödtek a szocialista tulajdon össznépi és szövetkezeti kolhoztulajdon formái. Következetesen megvalósult a munka szerinti elosztás szocialista elve, amely összehangolja a munkára ösztönző anyagi és erkölcsi erőket. Nagy jelentősége volt a szocialista demokrácia megerősödésének és továbbfejlesztésének. A szocialista demokrácia lehetővé teszi — a párt és a kormány politikája erre ösztönöz —, hogy minden szovjet ember tevékenyen részt vegyen a társadalmi ügyek intézésében.

A XX. kongresszus óta végbement fejlődés a kommunista építés minden területén szilárd alapokat hozott létre a gyorsabb előrehaladáshoz. Csak ezekre az eredményekre támaszkodva lehetett a XXII. kongresszuson még nagyobb célokat kitűzni. A két kongresszus között sokat gazdagodott az SZKP, a szovjet kormány és az egész szovjet nép tapasztalatokban is. Általánossá vált és megszilárdult a lenini munkastílus, amelyre az elmélet és a gyakorlat egysége, az alkotó gondolkodásmód, a sablonoktól és frázisoktól mentes munka, a céltudatosság és szívósság a jellemző. Ez az egyik legfontosabb aranyfedezete annak, hogy a kommunizmus építésének húszéves programja maradéktalanul megvalósul. Ennek a

munkásítlusnak egyik legfontosabb forrása: a XX. kongresszus lenini vonala.

A XX. kongresszus utáni időszakban *az egész világon* tovább növekedtek a szocializmus, a demokrácia és a béke erői. A szocialista világrendszer, amelynek kialakulásával és jelentőségével már a XX. kongresszus foglalkozott, sikeresen fejlődött, erősödött és az emberi társadalom haladásának döntő tényezőjévé vált. A Szovjetunió, a világ első szocialista állama, a kommunizmus általánosan kibontakozó építésének időszakába lépett; a népi demokratikus országok többségben megszüntették a gazdasági élet többszektorúságát és befejezéséhez közeledik a szocializmus építése. Ma már nemcsak a Szovjetunióban, hanem a többi szocialista országban is megszűnt a kapitalizmus visszaállításának társadalmi és gazdasági lehetősége. Döntő szakaszába jutott a két ellentétes társadalmi rendszer versenye, amely a jelenlegi nemzetközi élet gerincét alkotja. A szocialista világrendszer gazdasága továbbra is összehasonlíthatatlanul gyorsabban fejlődik, mint a kapitalista gazdaság. Ennek az eredménye, hogy tovább nőtt a szocialista országok részesedése a világ ipari termelésében: 1955-ben a szocialista országok a világ ipari termelésének 27 százalékát adták, 1960-ban ez a szám körülbelül 36 százalékra emelkedett. Az elmúlt években a Szovjetunió már nemcsak a termelés növekedésének ütemét illetően múlta felül a legfejlettebb tőkés országot, az Egyesült Államokat, hanem a legfontosabb termékfajták termelésének abszolút növekedésében is. Ezeknek a tényeknek az alapján jelenthette ki Hruscsov elvtárs a kongresszus szószékéről, hogy a hétéves terv teljesítése elvezeti a Szovjetuniót addig a határig, amikor már csak kevés idő kell az Egyesült Államok gazdasági túlszárnyalásához.

Tovább erősödött a két kongresszus közötti időszakban a nemzetközi kommunista mozgalom is. Az ellenség a XX. kongresszus után a személyi kultusz nyílt bírálatát megpróbálta a saját céljaira felhasználni. Hisztérikus rágalomhadjáratot indított, az antikommunizmus mérgező légkörét szította a lakosság különböző rétegeiben és mint már annyiszor korábban, teleharangozta a világot a „kommunizmus válságáról" és „teljes csődjéről" terjesztett hírekkel. Az antikommunizmus hisztérikus fellángolását, a kommunizmus ellenfeleinek dühét az a felismerés táplálta, hogy a kommunizmus eszméje feltartóztathatatlanul halad előre az egész világon, s a személyi kultusz felszámolása még jobban megnöveli a kommunizmus vonzóerejét. A XX. kongresszus lenini politikájának döntő szerepe volt abban, hogy a világ kommunistái a személyi kultusz és a dogmatizmus ballasztjától megszabadulva verhették vissza az antikommunizmus dühödt rohamait és az éles összecsapásból győztesen kerülhettek ki. A kommunizmus és az

antikommunizmus éles ütközetében — amelyben az imperialisták megpróbálták elszigetelni a kommunistákat és ezzel az összes haladó erőkre csapást mérni — még jobban megedződtek a kommunista pártok és politikailag érettebbek lettek a dolgozó tömegek is. Elmondhatjuk, hogy a kommunista mozgalom tekintélye ma világszerte nagyobb, mint a XX. kongresszus előtt. A XX. és a XXII. kongresszus között a kommunista pártok családja 12 új párttal szaporodott, a kommunista pártok tagjainak száma pedig mintegy 7 millióval növekedett és jelenleg 40 millió körül van. Ma már Európában, Ázsiában, Amerikában és Ausztráliában nincs egyetlen olyan ország sem, ahol ne működnék kommunista párt. Mind több kommunista párt alakul a sokat szenvedett Afrikában is.

Az imperialisták az antikommunizmus fegyverét megpróbálják felhasználni minden haladó mozgalom ellen. Mindenütt, ahol a néptömegek akcióba lépnek az elnyomók ellen, ezekre az akciókra rásütik a bélyeget: ez Moszkva, a kommunisták műve. Ez a fegyver azonban visszafelé sül el, segíti megértetni a néptömegekkel, hogy a kommunisták harca elválaszthatatlan a tömegeknek az elnyomás ellen, a társadalmi haladás érdekében folytatott harcától. A XXII. kongresszuson a kommunista pártok küldöttei mellett részt vettek a független afrikai államok demokratikus nemzeti pártjainak képviselői is, köztük a Mali Köztársaság Szudáni Szövetség Pártjának küldötte, aki a következőket mondotta üdvözlő beszédében: „Ma, akárcsak tegnap, minden alkalommal, amikor valamilyen szabadságszerető nép lerázza láncait, a gyarmatosítók üvöltözni kezdenek: »Vigyázzatok! Ez Moszkva keze, a kommunizmus keze!« De ez azt jelenti, hogy a kommunizmus a szabadság szinonímája. Valahányszor valamilyen szervezet fel akarja számolni az egyenlőtlenséget és az anyagi javak igazságos elosztását követeli, a gyarmatosítók zajongani kezdenek: »Vigyázzatok! Ez Moszkva keze, ez a kommunizmus keze!« De ez azt jelenti, hogy a kommunizmus az igazságosság, az egyenlőség szinonímája. Valahányszor valamelyik párt leleplezi a faji megkülönböztetést, az imperialisták és a gyarmatosítók magukból kikelve kiabálnak: »Vigyázzatok! Ezek Moszkva ügynökei, ezek kommunisták!« De ez azt jelenti, hogy a kommunizmus a testvériség szinonímája." Íme, hogyan fordul visszájára az antikommunizmus propagandája.

Kudarcot vallottak azok a kísérletek is, hogy a revizionisták segítségével belülről bomlasszák és gyengítsék a kommunista mozgalmat. A revizionizmus nemzetközileg a legtömörebben a jugoszláv revizionisták programjában jelentkezett. A jugoszláv revizionisták megpróbálták programjukat szembehelyezni a kommunista és munkáspártok 1957-es moszkvai nyilatkozatával és

megosztani a nemzetközi kommunista mozgalmat. Ez a terv azonban kudarcba fulladt. A kommunista pártok megbírálták és eszmeileg szétzúzták a revizionista koncepciókat. A nemzetközi kommunista mozgalom szilárdan megőrizte egységét és a két Moszkvai Értekezleten olyan elvi platformot dolgozott ki, amelynek alapján következetes ideológiai és politikai harcot folytat mind a fő veszélyt képező revizionizmus, mind a dogmatizmus és a szektarianizmus ellen, amely egyes országokban és pártokban ugyancsak fő veszéllyé válhat.

Az imperialista propaganda hosszú idő óta próbálkozik elhitetni, hogy a kapitalista társadalomban az osztályharcok korszaka már a múlté és beköszöntött az „osztálybéke" korszaka. A XX. kongresszus a kapitalista országok helyzetét elemezve rámutatott arra, hogy ezek az országok újabb gazdasági és szociális megrázkódtatások felé haladnak, s ezek szükségszerűen az osztályharc fokozódásához vezetnek. Az élet kegyetlenül megcáfolta a burzsoá ideológusok proféciáit és igazolta a XX. kongresszus tudományos előrelátását. A XX. kongresszus után a kapitalista országokban a munkásmozgalom új fellendülését figyelhetjük meg. Fokozódott a dolgozók sztrájkharca: 1958-ban a kapitalista országokban több mint 22 millió, 1959-ben több mint 40 millió, 1960-ban már több mint 53 millió dolgozó vett részt a sztrájkokban. De nemcsak a sztrájkharcok méretei növekednek, javul a harci szellem is, a dolgozók megmozdulásai egyre inkább politikai jelleget öltenek. 1958-ban a sztrájkolóknak csak 43 százaléka vett részt politikai sztrájkokban, 1959-ben már 56 százaléka, a tavalyi, 1960-as évben pedig 73 százaléka. A kapitalista országokban növekedett a parasztmozgalom is és általában fokozódott a lakosság különböző rétegeinek elégedetlensége az őket kizsákmányoló monopóliumokkal szemben. Ez is igazolja, hogy megvannak a feltételei a munkásosztály vezetésével széles demokratikus egységfront kialakulásának a monopóliumok ellen.

Az elmúlt évek történelmi eseménye volt, hogy a nemzeti felszabadító mozgalom csapásai alatt véglegesen összeomlóban van a gyarmati rendszer. A Szovjetunió és az összes szocialista országok mindig is a gyarmati rendszer kérlelhetetlen ellenfelei voltak. Hruscsov elvtárs a XX. kongresszus szószékéről jelentette ki: „Ma már az egyik legélesebb és legégetőbb kérdésként került napirendre a szégyenletes gyarmati rendszer felszámolása." A Szovjetunió azóta is fáradhatatlanul harcol ennek a kérdésnek a megoldásáért. A szovjet állam hivatalosan javasolta, hogy az elkövetkező 1962-es évet nyilvánítsák a gyarmai rendszer teljes és végleges felszámolása évének. A legutóbbi hat év alatt 28 állam vívta ki politikai függetlenségét. De nem szabad megfeledkezni arról, hogy még mindig vannak népek, amelyek a gyarmati el-

nyomás alatt szenvednek és az imperialista erők a gyarmati leigázás új, kifinomultabb formáihoz folyamodva próbálják tartani hadállásaikat. A gyarmati rendszer elleni harcot ezért továbbra sem szabad gyengíteni. Ebben a harcban a szabadságukért küzdő népek szilárd támaszt találtak mindig és találnak ma is a Szovjetunióban és a szocialista országokban. A szocialista országok olyan erőt alkotnak, amellyel az imperialista gyarmatosítók is kénytelenek számolni, amely fékezi őket abban, hogy durván eltiporják a népek szabadságtörekvéseit. Kétségtelen tény — a kubai forradalom, a kongói, a laoszi nép szabadságharca is ezt igazolják —: ez az egyik döntő tényezője annak, hogy hatalmas imperialista erőkkel szemben kis népek is sikerrel harcolhatnak szabadságukért és függetlenségükért. A szocialista országokra a gyarmati és volt gyarmati népek nemcsak szabadságuk kivívásában és védelmében számíthatnak. A Szovjetunió és az összes szocialista országok sokoldalú segítsége és támogatása olyan erő, amelyre ezek a népek megbízhatóan támaszkodhatnak saját nemzetgazdálkodásuk megteremtésében és fejlesztésében is. Végül a szocializmus és a kommunizmus építése lelkesítő példát mutat a volt gyarmati népeknek a társadalmi fejlődés problémáinak, saját társadalmi problémáiknak a megoldására. A XXII. kongresszuson idézték Afrika egyik tekintélyes politikai személyiségének szavait: „Mint a tikkadt és szomjazó földnek nedvességre van szüksége, úgy van szüksége Afrikának is a tudományos szocializmus eszméire."

Ismeretes, hogy a XX. kongresszus milyen nagy figyelmet szentelt korunk legégetőbb problémájának, a háború és a béke kérdésének. A XX. kongresszus vonta le először a jelenlegi világhelyzet gondos elemzése alapján, hogy korunkban a világháború már nem végzetszerűen elkerülhetetlen. A XX. kongresszus ugyanakkor rámutatott arra is, hogy amíg megvan az imperializmus, addig van talaja a háborúnak, és felhívta a figyelmet arra a veszélyre, amely az imperialista körök agresszív háborús politikájából ered. A legutóbbi években a háború és az agresszió erői többször is fenyegették a világ békéjét. 1956-ban a magyarországi ellenforradalom és a szuezi háború idején, 1957-ben a Szíria ellen tervezett agresszió, 1958 nyarán az iraki forradalommal kapcsolatban Libanonban és Jordániában végrehajtott intervenció, 1961 tavaszán a Kuba ellen megszervezett fegyveres intervenció idején és más alkalmakkor. Ezekben a helyzetekben csak a békeszerető erők szilárdsága és ébersége hiúsította meg a háborús erők terveit.

Melyek azok a tényezők, amelyek egyre növekvő mértékben biztosítják a békeszerető erők túlsúlyát?

Először: az általános béke fenntartására és megszilárdítására összpontosítja erőfeszítéseit a kor legnagyobb hatalma — a Szov-

jetunió. A Szovjetunió a tudomány és a technika döntő ágazataiban kivívott fölényét a béke fenntartása érdekében használja fel. *Másodszor:* az imperialista agresszorok útjában a Szovjetunióval együtt ma új, hatalmas erő áll — a szocialista világtábor valamennyi országa. *Harmadszor:* kilépett a nemzetközi küzdőtérre egy másik új erő, a fiatal ázsiai, afrikai, latin-amerikai államok nagy csoportja, amelynek a nemzeti újjászületés feladatainak megvalósítása céljából érdeke a béke megőrzése. *Negyedszer:* hallatlanul megnövekedett a nemzetközi politikában a tőkés országok néptömegeinek szerepe is. Eddig nem ismert széleskörű békemozgalom bontakozik ki szerte az egész világon.

Ennek a kedvező nemzetközi fejlődésnek a kibontakozását segítette az SZKP történelmi jelentőségű XX. kongresszusa, amely nagy segítséget nyújtott az összes kommunista pártnak, hogy helyesen értékeljék az új helyzetet és az abból adódó legfontosabb feladataikat.

* * *

A Szovjetunió Kommunista Pártjának XXII. kongresszusa minden vonatkozásban megerősítette a XX. kongresszus lenini vonalát és megújult erővel új, nagy, alkotó feladatok felé irányította a párt és a szovjet nép figyelmét. A kongresszuson elhangzott beszámoló és az új program alkotó hozzájárulás a marxista—leninista elmélet fejlődéséhez. Egy sor fontos kérdésben új elméleti tételekkel gazdagították a marxizmus—leninizmust. A kongresszus behatóan elemezte a jelenlegi világhelyzetet, elmélyítette a XX. kongresszus és a két moszkvai nyilatkozat értékelését és ennek alapján azt a nagy jelentőségű következtetést vonta le, hogy korunk társadalmi fejlődésének döntő tényezője a szocializmus. Különösen sok újat nyújtott a kongresszus a szocializmusból a kommunizmusba való átmenet törvényszerűségeinek feltárásában, így például a kommunizmus anyagi és műszaki alapja megteremtéséről, a szocialista társadalmi viszonyok fejlődéséről és a kommunista társadalmi viszonyok kialakulásáról, a proletárdiktatúra átalakulásáról össznépi állammá, a szocialista állam elhalásának útjáról stb. Mindennek elengedhetetlen feltétele volt a személyi kultusz következetes felszámolása.

A személyi kultusz következményei rendkívül súlyosak voltak. A Szovjetunió Kommunista Pártja kötelességének tartotta gyökeréig felszámolni azokat és biztosítani, hogy soha semmilyen körülmények között ne ismétlődjenek meg. A XX. kongresszus erre kötelezte a Központi Bizottságot és természetes, hogy a Központi Bizottság beszámolt a pártkongresszusnak erről a rendkívül fontos munkáról. Az igazság teljes feltárása az egyik legfontosabb biztosíték, hogy a régi hibák ne ismétlődjenek meg. „Sztálin már

nincs az élők sorában — mondotta Hruscsov elvtárs —, de mi mégis szükségesnek tartottuk leleplezni azokat a szégyenletes vezetési módszereket, amelyek személyének kultusza közepette virágzottak. *Pártunk ezt azért teszi, hogy hasonló jelenségek soha többé meg ne ismétlődjenek.*"

A személyi kultusszal való leszámolás a kommunizmus sikeres építésének feltétele. A kommunizmusba való átmenet nagy feladatai a szocialista demokratizmus még teljesebb kibontakozását, az egész párt kommunista aktivitását, az egész szovjet nép alkotóerőinek megfeszítését követelik meg. Ez pedig elképzelhetetlen a személyi kultusz minden maradványának, szemléletének és módszereinek, a bürokratizmusnak, a karrierizmusnak, a dogmatizmusnak, az elvtelenségnek a félresöprése nélkül.

De a személyi kultusz következményei leleplezésének és következetes felszámolásának nemcsak a Szovjetunió fejlődése, hanem az egész kommunista mozgalom szempontjából elvi jelentősége van. Valamennyi kommunista párt tanulhat abból a kommunista bátorságból és elvi következetességből, amellyel a Szovjetunió Kommunista Pártja véget vetett a személyi kultusznak és megszüntette a régi hibákat.

Igaz: a személyi kultusz nyílt bírálata sok becsületes kommunistában és pártonkívüli dolgozóban mély érzelmi és erkölcsi megrendülést, őszinte fájdalmat váltott ki. Érthetően, hiszen olyan ember hibáira és bűneire derült fény, akinek nevét a múltban elválaszthatatlanul egybekapcsolták a szocializmus eszméjével, a nép győzelmével, a munkásosztály és a párt harcaival. Sokan úgy érezték, hogy a nyílt bírálat legbelsőbb érzelmeiket, meggyőződésük erkölcsi alapjait rendítette meg. Vannak talán, akik ma is úgy vélik, hogy jobb lett volna hallgatni a személyi kultuszról, annak káros következményeiről és így érintetlenül őrizni meg a nép hitét, nem háborítani az emberek érzelmeit. A nép hite, az emberek érzelmei valóban nagy dolog és az igazság, amit ki kellett mondani, keserű igazság volt mindnyájunk számára. De éppen meggyőződésünk tisztasága, az emberek érzelmeinek tisztelete követelte meg, hogy a kommunista meggyőződést megszabadítsuk attól az árnyéktól, amelyet a személyi kultusz vetett rá: nyíltan, őszintén feltárjuk és szenvedélyesen elítéljük a személyi kultusz káros következményeit. A személyi kultusz szennyes lerakodásaitól megszabadítva kommunista meggyőződésünk erkölcsileg tisztábban ragyog, mint korábban. Bármennyire is keserű volt felidézni a múlt árnyoldalait, nem feledkezhetünk meg arról, hogy ez a jövő kedvéért történik: a kommunizmus eszménye csak erkölcsileg és emberileg tisztán hódíthatja meg a népek szívét. „Tulajdonképpen arról van szó, hogy nekünk egy gyönyörű eszménk van, a kommunizmus, amelynek igazsága, tiszta-

sága, humanizmusa magával ragadja az emberiséget — mondotta Kádár elvtárs a Vörös Szormovo gyárban tartott gyűlésen. — Ezen az eszmén ejtett foltot a személyi kultusz. Hruscsov elvtárs és a többi szovjet vezető ezt a foltot letörölte."

A XX. kongresszus után a pártellenes csoport megpróbálta ismét letéríteni a pártot a lenini irányvonalról és visszaállítani a személyi kultusz bűnös rezsimjét. Az egész nemzetközi kommunista mozgalom szempontjából mérhetetlen szerencse, hogy az SZKP Központi Bizottsága idejében visszaverte a pártellenes csoport támadásait, megvédte a XX. kongresszus lenini vonalát. A frakciósok szánalmas csoportja már 1957-ben vereséget szenvedett és elszigetelődött a Szovjetunió Kommunista Pártjában. Erről a fontos eseményről azonban nem lehetett hallgatni a kongresszuson. Teljes nyíltsággal fel kellett vetni a kongresszus, a párt és a szovjet nép előtt azok felelősségét, akik maguk is aktívan részt vettek a személyi kultusz visszaéléseiben és a törvénytelenségekben, akik azért minden erejükkel akadályozták az igazság feltárását, a hibák következetes kijavítását.

A XX. kongresszus lenini vonalával fordultak szembe és az SZKP rágalmazásába kezdtek az albán vezetők is, akik saját pártjukban még mindig a személyi kultusz káros módszereit alkalmazzák. A kommunista mozgalom és a szocialista tábor egysége hatalmas erő, ezt az erőt, a kommunisták összeforrottságát a marxizmus—leninizmus elvei, a lenini politika alapján őrizni és fejleszteni kell. Ez azonban nem jelentheti azt, hogy szemet hunyunk a lenini politikáról való letérés felett és lemondunk a bírálatról ott, ahol a marxizmus—leninizmust, a lenini politikát éri sérelem. A kommunista és munkáspártok 1960-as moszkvai nyilatkozata megállapította, hogy amennyiben a pártok között problémák merülnek fel, azokat tanácskozás útján rendezni kell és minden párt legmagasztosabb internacionalista kötelessége gondoskodni a nemzetközi kommunista mozgalom egységének állandó erősítéséről.

Az Albán Munkapárt vezetői durván semmibe vették ezt a kötelességet, kihívó provokációk sorozatával meghiúsították az SZKP és más testvérpártok Központi Bizottságainak kezdeményezéseit a felmerült kérdések internacionalista szellemben történő rendezésére, és kalandor tevékenységbe kezdtek a nemzetközi kommunista mozgalom fő irányvonala ellen. Ebben a helyzetben nem maradt más hátra, mint ennek a kalandorpolitikának nyílt elítélése és megbélyegzése. Ezt követelték a kommunista mozgalom valóságos egységének érdekei. A XXII. kongresszuson résztvevő magyar pártküldöttség és az MSZMP Központi Bizottsága is támogatta a Szovjetunió Kommunista Pártjának azt az eljárását, hogy az egész nemzetközi kommunista mozgalom s egyben az albán nép iránti internacionalista kötelességnek eleget

téve, nyíltan feltárta az albán vezetők jelenlegi politikájának veszélyes és káros voltát. Azzal, hogy a vitát, amely már egy ideje folyik, nem vitték nyilvánosságra, meg akarták könnyíteni az albán vezetőknek a hibák kijavítását, s azt, hogy időben kijózanodva, visszatérhessenek a végzetes, káros útról. Enver Hodzsa és Mehmet Shehu azonban semmibe vették a türelmes, meggyőző szavakat és az elvtársi bírálatot, ami joggal váltotta ki a kommunista pártok részéről az elítélést és a nyílt elvi bírálatot.

Nem lehet elfogadni azt az álláspontot, amely további türelmet igényel az albán vezetők provokatív tevékenységével szemben. „A történelem tapasztalatai azt bizonyítják — állapítja meg az MSZMP Központi Bizottságának határozata —, hogy az elvekből engedni nem szabad; a helyes elvekért harcolni kell, mert nem a megalkuvás, hanem csak a szilárd elvi harc biztosítja a marxizmus—leninizmus, a kommunizmus győzelmét."

Bátran elmondhatjuk, hogy a XX. kongresszus lenini vonalának, az érte folyó következetes elvi harcnak felbecsülhetetlen jelentősége van a kommunista mozgalom egysége számára. Az elmúlt évek ebből a szempontból a lenini egység kikovácsolódásának évei voltak. Ennek a lenini egységnek a kikovácsolásában oroszlánrészt vállalt magára a Szovjetunió Kommunista Pártja, élén a Hruscsov elvtárs vezette Központi Bizottsággal. Ez is csak megerősíti az 1960-as moszkvai nyilatkozatban adott értékelés helyességét: „A kommunista és munkáspártok egyöntetűen kijelentik, hogy a kommunista világmozgalom általánosan elismert élcsapata a Szovjetunió Kommunista Pártja volt és marad a továbbiakban is, mint a nemzetközi kommunista mozgalom legtapasztaltabb és legedzettebb csapata. Az egész nemzetközi kommunista mozgalom szempontjából elvi jelentőségűek azok a tapasztalatok, amelyeket az SZKP a munkásosztály győzelméért, a szocializmus építéséért vívott harcban és a kommunizmus általánosan kibontakozó építésének folyamatában szerzett. Az SZKP példája és testvéri szolidaritása lelkesít minden kommunista pártot a békéért és a szocializmusért vívott harcában, egyszersmind kifejezője a proletár internacionalizmus forradalmi elvei gyakorlati alkalmazásának."

* * *

Az SZKP XXII. kongresszusa — a XX. és a XXI. kongresszushoz hasonlóan — felbecsülhetetlen eszmei segítség és erőforrás a mi pártunk számára is. A XX. kongresszus tanulságait azonban pártunk annak idején csak nagy kerülő után hasznosította. Ezért a kitérőért akkor drága árat kellett fizetni. A magyar kommunisták többsége kezdettől fogva helyesléssel és lelkesedéssel fogadta a XX. kongresszus határozatait és követelte a kongresszus

lenini vonalának következetes érvényesítését a mi pártunkban is. A Magyar Dolgozók pártjában akkor még érvényesültek a személyi kultusz módszerei és káros következményei. A XX. kongresszus tanulságainak alkalmazása ezért a párt politikai vonalának önkritikus módosítását, a vezetés módszereinek megváltozását, a hibák őszinte feltárását követelte. Ettől azonban az akkori vezetők — a párttagság akarata ellenére — vonakodtak, szabotálták a XX. kongresszus tanulságainak hazai alkalmazását, konzerválni igyekeztek a régi hibákat, a helytelen módszereket és görcsösen ragaszkodtak vezető pozícióikhoz. Mindezzel csak tetézték a személyi kultusz amúgy is meglevő káros következményeit és rendkívül megnehezítették a pártnak a hibák kijavítását. A revizionisták és különféle jobboldali elemek kihasználták ezt a helyzetet, meghamisították a XX. kongresszus tanulságait, a XX. kongresszus „alkalmazásának" kalózlobogója alatt támadást indítottak a párt és a proletárdiktatúra ellen, majd a külföldi imperialisták támogatásával ellenforradalmat robbantottak ki. A párt és a proletárdiktatúra elleni támadások, az ellenforradalom kirobbantása természetesen nem a hibák kijavítását szolgálta, a hibák „kijavítása" címén a népi demokratikus rendszer megdöntésére, a szocializmus vívmányainak felszámolására törekedtek. Ezek voltak azok az okok, amelyek átmenetileg megzavarták a XX. kongresszus történelmi határozatainak hazai alkalmazását. A magyar kommunistáknak 1956-ban nehéz helyzetben, sok áldozattal, kemény harcban kellett leküzdeniük ezeket az akadályokat és győzelemre vinni hazánkban is a XX. kongresszus lenini vonalát.

Egészen más a helyzet jelenleg. Pártunk, a régi hibákat, s a szektás, konzervatív erők ellenállását leküzdve, az árulók által szított ellenforradalmi támadást visszaverve, a magyar kommunisták akaratának megfelelően 1956 novembere óta a helyes lenini politika útján halad előre. Ezt az utat jóváhagyta és megerősítette az MSZMP VII. kongresszusa is és a magyar kommunisták továbbra is ezen az úton fognak haladni. A lenini politikáért folytatott kétfrontos harcban pártunk összeforrott, kikovácsolódott eszmei és cselekvési egysége. Ebben a helyzetben — amikor pártunk erős és egységes — semmi nem akadályozza a XXII. kongresszus tanulságainak értékesítését. „A Magyar Szocialista Munkáspárt immár több mint öt esztendeje, 1956 november eleje óta a marxizmus—leninizmusnak a XX. kongresszus által tovább fejlesztett eszmei fegyverzetével vívja harcát, végzi mnkáját. E politika helyességét nálunk magá az élet, a magyar népnek az ellenforradalom felett aratott győzelme, az azóta elért hatalmas szocialista eredmények bizonvítiák. A Szovjetunióó Kommunista Pártja XXII. kongresszusának eszmei—politikai irányvonala igazolja és megerősíti pártunk irányvonalát" — állapította meg a Központi

Bizottság november 17-i határozata. Arról van szó, hogy még következetesebben valósítsuk meg ezt a politikát, még jobban dolgozzunk anak szellemében. Ebben segít a Szovjetunió gazdag tapasztalatainak tanulmányozása és felhasználása. Ezért a XXII. kongresszus anyagait nagyon alaposan tanulmányozni kell, levonva a következtetést a mi munkánkra is: „A Központi Bizottság saját feladataként napirenden tartja és egész párttagságunkat, a tömegszervezeteket, a közfunkcionáriusokat, a szocializmus, a béke ügyével szolidáris minden honfitársunkat felhívja a XXII. kongresszus anyagának tanulmányozására azzal a céllal, hogy annak hatalmas eszmei fegyverzetét, viszonyaink figyelembevételével, szocialista építőmunkánk, népünk boldogulásának előmozditására hasznosítsuk."

Az SZKP XXII. kongresszusának sok tanulságát csak a fejlődés egy későbbi szakaszában tudjuk felhasználni. Sok tapasztalatot azonban már most, a jelenlegi szakaszban, érvényesíthetünk. Körültekintően kell elemezni a kongresszusi határozat és a program minden tételét, gondosan mérlegelve, hogy milyen hasznos következtetéseket tudunk levonni belőlük a mi munkánkra. A leglényegesebb azonban, hogy az SZKP lenini munkastílusából tanuljunk, amelynek elvi következetessége és célratörő gyakorlatiassága a XXII. kongresszuson is példamutatóan megnyilvánult. Ez a munkastílus a marxizmus—leninizmus eszméiből sarjad és a múltban a legteljesebben a nagy Lenin vezette bolsevik párt tevékenységében testesült meg. A személyi kultusz légkörében azonban sok olyan jelenség ütötte fel a fejét, amely összeférhetetlen a lenini munkastílussal: az önteltség és a tömegek lebecsülése, az elméleti konzervativizmus és a bürokratizmus, a hízelgés és a karrierizmus. A személyi kultusz nyílt és következetes bírálata megkönnyíti a harcot ezek ellen a káros jelenségek és tulajdonságok ellen is, elősegíti, hogy lenini munkastílus töretlenül érvényesüljön és mély gyökereket verjen a kommunista pártokban. Az elmúlt években egészséges fejlődésen ment keresztül ebből a szempontból a Magyar Szocialista Munkáspárt is. Ennek a fejlődésnek ad újabb lendületet az SZKP XXII. kongresszusa.

A személyi kultusszal és káros következményeivel pártunkban leszámoltunk. A kollektív vezetés, a pártélet lenini szabályai érvényesülnek. A párt és a tömegek kapcsolata, amelyet a múltban a személyi kultusz megzavart, helyreállt, megerősödött és bensőségessé vált. A szocialista törvényesség biztosított. Ebben az értelemben az egész pártra nézve megnyugtató módon lezártuk a személyi kultusz problémáját. A párt azonban tovább harcol a személyi kultusz idejéből ismert szemléleti és módszerbeli hibák ellen. „A Szovjetunió Kommunista Pártja XXII. kongresszusának tanulságait fel kell használnunk arra, hogy az elért nagy vív-

mányokat e téren is tovább szilárdítsuk, a régi hibáknak még a nyomait is eltöröljük és visszatérésük elé áthághatatlan sorompókat állítsunk. Mindazoknak, akik régebben a szektás szemlélet rabjai voltak, s e szemlélettel és az abból fakadó módszerekkel még nem tudtak teljes mértékben leszámolni, a XXII. kongresszus fényénél meg kell szabadulniuk e hibáknak még az árnyékától is. A pártnak lankadatlan, soha nem szűnő harcot kell folytatnia az önteltség, a gondolkodás konzervativizmusa, a szellemi tunyaság, a hatalomvágy, a bírálat elfojtása és minden olyan jelenség ellen, amelyből a személyi kultusz időszakából ismert hibák újra sarjadhatnának. Fel kell számolni azt a még meglevő szemléletet, amely a mérhetetlenül káros baloldaliaskodást valami bocsánatos, elnézhető hibának tartja."

Pártunk az elmúlt években a lenini politika győzelme érdekében, a párt lenini egységének védelmében eredményes harcot folytatott a revizionizmus, a különféle jobboldali elemek ellen. A revizionisták természetesen minden helyzetben saját pecsenyéjüket akarják megsütni, a legkisebb rést, a legkisebb nehézséget és megingást is felhasználják bukott elméleteik igazolására és felújítására. Ha azonban ilyen lehetőségekről ábrándoznak a XXII. kongresszuson elhangzott őszinte bíráló hang hallatán, keserűen csalódniuk kell. A kommunista és munkáspártok az elmúlt években már nem egyszer — többek között a két Moszkvai Értekezleten is — bebizonyították, hogy megingás nélkül megvédelmezik a nemzetközi kommunista mozgalom marxista—leninista egységét mindenféle revizionista támadással szemben. Ez az elvi következetesség és elszántság csengett ki a XXII. kongresszus tanácskozásából is. Ebben a szellemben foglalt állást pártunk Központi Bizottsága is legutóbbi ülésén: „Ha akadnának olyan jobboldali, revizionista elemek, akik azt hinnék, hogy mostanában, amikor a „baloldali" elhajlásról több szó esik, nekik talán szabadabb a vásár, tapasztalni fogják, hogy súlyos tévedésbe estek. A jobb- és „baloldali" hibákért pártunknak drága árat kellett fizetnie. Egységünk harcban született, s arra pártunk jól vigyáz ezután is."

Az SZKP XXII. kongresszusa fokozta népünk lelkesedését, újabb alkotási vágyat ébresztett benne. A Központi Bizottság határozata arra hívja fel a pártot és az egész magyar dolgozó népet, hogy a megnövekedett energiát az ötéves terv teljesítésére és túlszárnyalására, a munka megjavítására használja fel. „Szocialista építőmunkánk általános közvetlen feladata most az ötéves terv végrehajtása. A Szovjetunió Kommunista Pártjának XXII. kongresszusa nyomán megnövekedett politikai érdeklődést, alkotási vágyat és munkalelkesedést ötéves tervünk teljesítésére és túlszárnyalására, a terv gazdasági mutatóinak javítására kell összpontosítani." A Központi Bizottság úgy értékeli a helyzetet, hogy

az ipari termelés célkitűzései az ötéves terv végrehajtása során jó irányítással, jól szervezett odaadó munkával túlszárnyalhatók, a mezőgazdaság fejlesztésében kijelölt feladat a tartalékok mozgósításával ugyancsak túlszárnyalható. A terv teljesítésében és túlszárnyalásában döntő tényező a munkatermelékenység emelése, aminek eszközei: a műszaki fejlesztés, a gépek, a meglevő termelő kapacitások gazdaságosabb kihasználása, a munkaszervezés tökéletesítése, a technológiai folyamatok és a gyártmányok korszerűsítése, a mezőgazdasági hozamok növelése, a munkaidő teljes kihasználása s a munka minőségének állandó javítása. A Központi Bizottság határozata fontos elvet szögez le: el kell érni mind az exportgyártmányoknál, mind a hazai fogyasztásra kerülő termékeknél a világpiacon megkövetelt minőségi színvonalat, s olyan költségszintet, amely megfelelő nyereséget biztosít a népgazdaságnak. Külön figyelmet szentel a határozat népgazdaságunk és társadalmunk továbbfejlesztése kulcskérdésének — a mezőgazdasági termelés gyorsütemű fejlesztésének, a termelőszövetkezetek megszilárdításának. A mezőgazdasági termelés fellendítésében legfontosabb feladatok: az ország megnövekedett kenyérgabona szükségletének biztosítása és az állattenyésztés fejlesztése, főleg a sertés-, szarvasmarha- és baromfiállomány növelése, állattenyésztésünk fejlesztéséhez szilárd takarmánybázis megteremtése. Termelőszövetkezeteink gazdálkodásában állandóan erősíteni kell a szocialista vonásokat. Növekvő feladatok hárulnak a tudomány és a kultúra művelőire, a közoktatás és a közegészségügy dolgozóira is. Dolgozó népünk együttes erőfeszítésével azonban az ötéves terv feladatai teljesíthetők és túlszárnyalhatók. A gyorsabb előrehaladáshoz megvan minden alapvető feltétel.

Népünket munkájában lelkesítik azok a távlatok, amelyek a Szovjetunió fejlődésében népünk előtt is feltárulnak. Ma még nem lehet eltekinteni attól, hogy a fejlődés különböző szakaszában dolgozunk, amit figyelembe kell venni a Szovjetunió tapasztalatainak felhasználásánál is. De a közös cél, a pártunk leninі politikájának töretlen megvalósításával biztosíthatjuk, hogy a kommunista társadalom Magyarországon is történelmileg azonos időszakban épüljön fel, mint a Szovjetunióban. Ha a mi utunk a kommunizmushoz könnyebb és rövidebb lesz, mint a szovjet nép útja, abban is döntő szerepük van a Szovjetunió Kommunista Pártja XX. és XXII. kongresszusainak.

Mezőgazdaságunk fellendítése a második ötéves tervben

Írta **NÉMETH KÁROLY**

Az utóbbi években mezőgazdaságunkban történelmi jelentőségű változás ment végbe. A Magyar Szocialista Munkáspárt politikája alapján és vezetésével létrejött társadalmi összefogás sikerre vitte hazánkban a termelőszövetkezeti mozgalom ügyét. Ez év elejére befejeződött a termelőszövetkezetek tömeges számszerű fejlesztése. A szántóterület 95,6 százalékán állami gazdaságok és termelőszövetkezetek gazdálkodnak. Figyelemre méltó, hogy e forradalmi átalakulással egyidőben a mezőgazdasági termelés a hároméves tervben előirányzott mértékben, 12 százalékkal nőtt. Biztató az is, hogy az 1961. októberi állatszámlálás adatai szerint az országban több a szarvasmarha, a sertés, a baromfi, mint az átszervezést megelőző időben volt. Ezek a tények arról tanúskodnak, hogy a mezőgazdaság szocialista átalakítása — bár termelőszövetkezeteink nagyrésze még csak most épül ki korszerű nagyüzemmé — együttjárt a termelés fejlődésével, s megteremtette a termelés és árutermelés további fellendítésének legfontosabb feltételét.

Az MSzMP Központi Bizottságának 1961. november 17-i ülésén hozott határozata megállapította, hogy: „Népgazdaságunk és társadalmunk továbbfejlesztésének kulcskérdése jelenleg a mezőgazdasági termelés gyorsütemű fejlesztése, a termelőszövetkezetek megszilárdítása."[1] Ugyanolyan forradalmi feladat ez, mint a termelőszövetkezetek megszervezése volt s az érte folyó munkát szintén az egész társadalom ügyévé kell tennünk.

Második ötéves tervünk időszakában a megelőző öt év átlagához képest 22—23 százalékkal kell növelnünk a mezőgazdaság össztermelését, a mezőgazdasági termények és termékek felvásárlása pedig 1965-ben mintegy 55 százalékkal lesz több az 1960. évinél. E célok teljesíthetők, sőt túl is teljesíthetők. Ehhez azonban az kell, hogy ne forgácsoljuk szét erőinket, hanem összpontosítsuk néhány fő feladat megoldására.

Az ország **kenyérgabona-szükségletét** már a tervidőszak első

[1] Népszabadság, 1961. nov. 19. sz. 3. oldal.

éveiben teljesen hazai termelésből kell fedeznünk. Az idei hozamok biztatóak: mezőgazdaságunk történetében most először 10 q fölé emelkedett a kenyérgabona kat. holdankénti átlagtermése. A fejlődést azzal gyorsíthatjuk meg, hogy a tervben előírt területen gondosan elvégezzük a talajmunkát, a jövő évtől kezdve már 1,1 millió kat. holdon vetünk bevált, nagyhozamú intenzív fajtákat, s a vetést és a betakarítást időben jó minőségben végezzük el. Így érhetjük el, hogy az átlagtermések gyorsan növekedjenek, s a következő években országosan elérjék és meghaladják a 13,5 q-t. Így végleg megoldjuk a kenyérgabona kérdését, s ez azért is fontos, mert ezzel lehetővé válik, hogy növénytermesztésünk szerkezetét még tovább fejlesszük a belterjesség irányában.

Második ötéves tervünk időszakában szilárd takarmányalapot kell teremtenünk fejlődő állatállományunk számára. Megfelelő mennyiségű, jó minőségű és olcsó takarmányok nélkül ugyanis elképzelhetetlen lenne, hogy az állattenyésztés színvonalát jelentősen fejlesszük és termelési költségeit csökkentsük. Változatlanul nagy figyelmet kell tehát fordítanunk a szemestakarmányok és különösen a *kukorica* termesztésére, hogy mielőbb elérjük a kat. holdankénti 18 q-s, vagy ennél is nagyobb országos átlagot. Kellő figyelmet kell fordítanunk a nagy tömeget adó silókukorica termesztésére is. Az ötéves terv időszakában túlnyomórészt hazai termelésből fogjuk fedezni az állatállomány növényi-fehérje szükségletét. Ezért a kisebb takarmányértékű növények, az egynyári szálasok, a takarmányrépa, a zab stb. rovására növeljük az árpa, a borsó, a takarmánybab, a szója, az olajipari növények termőterületét és hozamát. A mi viszonyaink között a növényi-fehérje ellátásnak az az egyik központi feladata, hogy nagyarányban fejlesszük a *lucernatermesztést* és széles körben elterjesszük azokat a széna-betakarítási és feldolgozási módszereket (az állványos, hideg- és meleglevegős szárítást, a lisztkészítést stb.), amelyek lehetővé teszik a betakarítási veszteségek csökkentését, a legnagyobb fehérje- és karotin-tartalom megőrzését.

A lakosság jobb szőlő- és gyümölcs-ellátása céljából, továbbá a jelenleginél lényegesen nagyobb *exportfeladatok* megoldására korszerű nagyüzemi telepítésekkel alapozzuk meg a szőlő- és gyümölcstermesztés nagyarányú fellendítését. Az öt év alatt mintegy 70—80 000 kat. hold nagyüzemi szőlőt és 110 000 kat. hold nagyüzemi gyümölcsöst telepítünk, elsősorban a hagyományos szőlő- és gyümölcstermesztő tájakon. A termelés biztonságosabbá tétele végett azonban kiegészítő termelési körzetek kialakítását is megkezdjük, amelyekben elsősorban almát, kajszi és őszibarackot, bogyós gyümölcsűeket fogunk termelni. A nagyüzemi szőlőtelepítést úgy kell végrehajtanunk, hogy közben növekedjék a szőlő-, illetve bortermés. Az új nagyüzemi szőlők létesítésénél olyan telepítési

módokat kell alkalmaznunk, amelyeknél gazdaságosan gépesíthető a művelés. Az arra alkalmas fajtáknál és területeken széleskörben kell alkalmazni az olcsóbb, egyszerű telepítési módokat (gyalogszőlő, részben sima vesszővel való telepítés stb.). Nagyarányban kell csemege és étkezési szőlőfajtákat telepítenünk, főleg a sík vidéken. Az üzemi gyümölcstelepítéseknél — hogy ezek gyorsabban forduljanak termőre és növekedjék a területegységre eső hozamuk — a törpegyümölcsösök telepítését és a termőíves, orsós művelési rendszer alkalmazását helyezzük előtérbe. A telepítéseket úgy kell végrehajtanunk, hogy egy helyen legalább 100—200 kat. hold, vagy ennél is nagyobb legyen az üzemi szőlő vagy gyümölcsös. A legkövetkezetesebben érvényesítenünk kell azt az elvet, hogy szőlőt és gyülmöcsöst csak a szántóművelésre kevésbé alkalmas, homokos és lejtős területeken telepítsünk.

Állattenyésztési feladataink megvalósításánál elsősorban az állomány minőségének, tartási körülményeinek, takarmányozásának és állategészségügyi helyzetének megjavítására törekszünk. Nagy gondot fordítunk a szarvasmarha tenyésztés fellendítésére. Itt a fő feladat a tejtermelés lényeges fokozása, költségeinek csökkentése, elsősorban a tehénállomány növelése és minőségének javítása útján. Ezért biztosítanunk kell, hogy a tehénállomány minél nagyobb hányada évente leelljen és a továbbtenyésztésre, illetve hizlalásra alkalmas borjakat felneveljék. Az üszőket lehetőleg már 18 hónapos korban állítsák tenyésztésbe, s az értékesebb teheneket hosszabb ideig tartsák.

A szükségleteket figyelembe véve legnagyobb mértékben a sertés-, a baromfihús- és a tojástermelést növeljük. A sertéshústermelést elsősorban a sertésállomány fejlesztésével, a takarmányozási és tartási körülmények megjavításával, a szaporulat növelésével, a hizlalási idő rövidítésével, a takarmány jobb értékesítésével és a különböző megbetegedésekből származó indokolatlan károk csökkentésével kell megvalósítanunk. Ahol még nem tudtuk megteremteni a fehérhús-sertés tartásához szükséges feltételeket, ott átmenetileg igénytelenebb fajtákat kell tartanunk, vagy haszonkeresztezéseket kell folytatnunk. Nagymértékben fejlesztenünk kell a tyúkfélék, a viziszárnyasok és a pulyka tenyésztését. Főleg a meglévő épületek jobb kihasználásával — beleértve ebbe a tagok háztáji gazdaságában lévő férőhelyeket is — kell jelentős előrehaladást elérnünk. Igen fontos, hogy a nagyüzemek, és egyre inkább a háztáji gazdaságok is, nagy tojáshozamú, a hústermelés céljára pedig gyorsfejlődésű, jó takarmányértékesítő fajtákat tartsanak. Az állattenyésztés fejlesztése céljából mind a termelőszövetkezetekben, mind az állami gazdaságokban korszerű takarmánygazdálkodást kell kialakítanunk, s el kell terjesztenünk a keveréktakarmányok etetését.

A mezőgazdaságban előttünk álló feladatok megvalósításának elengedhetetlen feltétele, hogy erőteljesen fejlődjenek az ország szántóterületének több mint háromnegyed részén gazdálkodó termelőszövetkezetek. **Különös figyelmet kell fordítanunk a gyengébben gazdálkodó, kezdeti nehézségekkel küzdő termelőszövetkezetekre.** A minisztériumokban, a megyei és járási szervek, valamint a falun dolgozó vezetők, továbbá a nagyüzemi gazdálkodásban már tapasztalatokkal rendelkező termelőszövetkezetek és állami gazdaságok nagy segítséget nyújthatnak ezeknek a termelőszövetkezeteknek.

II

A mezőgazdasági termelés alapja a növénytermesztés. A növénytermesztés eredményeitől függ a mezőgazdaság más ágazatainak, s különösen az állattenyésztésnek a fejlődése. Ezért a második ötéves terv idején a növénytermesztés hozamait az egész mezőgazdaság fejlődését meghaladó ütemben, 24 százalékkal akarjuk növelni. Ez az alapja annak, hogy a lakosságnak a legfontosabb élelmiszerek iránti igényeit már a következő években teljesen a hazai termelésből elégítsük ki. A szocialista mezőgazdasági nagyüzemeknek — a legutóbbi időkben alakult termelőszövetkezeteknek is — megvan a lehetőségük a növénytermesztés gyorsabb ütemű fejlesztésére. Lehetővé válik ugyanis, hogy az alapvető növénytermesztési munkák jelentős részét korszerű gépekkel és az agrotechnikai követelményeknek megfelelő módon végezzék el; a növénytermesztéshez eszközölt befektetések nagy része pedig már a felhasználás évében megtérül.

Az, hogy milyen sikereket érünk el a szántóföldi termelésben, döntően attól függ: mennyire törődünk a termőtalajok védelmével, termékenységük növelésével. Nem mondhatjuk, hogy ebben a tekintetben már minden rendben van. Számos helyen még nem gazdálkodnak takarékosan a szántóterülettel, indokolatlanul nagy területeket hagytak meg majorhelyek, utak, árkok, csatornák számára. Több gazdaságban nem gondoskodnak rendszeresen a vízlevezető csatornák zavartalan működéséről, nem víztelenítik és ápolják a réteket és legelőket, s olyan területen is létesítenek szőlőt és gyümölcsöst, amely szántóművelésre is kiválóan alkalmas volna. Gyakori az is, hogy a szükségesnél lényegesen nagyobb területet vonnak el a szántóműveléstől lakó- és ipartelepek, közutak stb. építése végett. Ezen feltétlenül változtatnunk kell. A szántófölddel ésszerűen és takarékosan kell gazdálkodnunk, ez egész társadalmunk érdeke.

A talaj termékenységének fenntartása és növelése céljából

kormányunk egyre több műtrágyát juttat a mezőgazdaságnak. A második ötéves terv végére a szántó, — kert — szőlőterületre jutó műtrágya mennyisége kat. holdanként el fogja érni a 190 kg-ot. A mezőgazdaság dolgozóinak az a feladatuk, hogy a talajviszonyoknak megfelelően olyan kultúrák alá, akkora adagokban és abban az időpontban használják fel ezt a műtrágyamennyiséget, hogy az adott viszonyok között a legnagyobb terméstöbbletet érjék el vele.

Bár a műtrágya-felhasználás évről-évre növekszik hazánkban, a talajerő-gazdálkodás szempontjából továbbra is döntő jelentősége van a talajok rendszeres szervesanyag-ellátásának, s elsősorban az istállótrágya szakszerű kezelésének és felhasználásának. A talaj termékenységének növelésére az eddigieknél jobban ki kell használnunk egyes növényeknek a talaj szerkezetére, tápanyag-tartalmára gyakorolt kedvező hatását is. Ha megfelelő sorrendben és arányban termesztünk talajgazdagító növényeket (lucernát, vörösherét, borsót, szóját stb.), akkor jelentős mértékben növelhetjük ezzel is a talaj termékenységét. Ahol nincs elegendő istálló- és komposzttrágya, ott — főleg az állattenyésztő telepektől távolabb eső táblákon — zöldtrágyázással, illetőleg takarmányozásra fel nem használt, felaprított és nitrogén-műtrágyával alászántott kukoricaszárral pótolhatjuk a szervesanyagot.

A talajtermékenység fokozásának hatásos módszere a gyenge termőképességű szikes, erősen savanyú és homoktalajok megjavítása. 1965-ig mintegy 800 000 kat. hold ilyen területet fogunk megjavítani, elsősorban ipari melléktermékekkel, zömében kis beruházással kitermelhető, olcsó helyi anyagokkal (mésziszap, mészkőpor, lápi mész), valamint digózással. A belvizek és az erózió okozta károkat a belvíz-levezető csatornahálózat bővítésével és karbantartásával, a kisvizek szabályozásával, a vízmosások megkötésével, megfelelő talajhasznosítási és művelési rendszerek alkalmazásával, szükség esetén pedig erdősítéssel csökkentjük.

Az eddiginél jobban ki kell használnunk az öntözéses gazdálkodás kiterjesztésében rejlő nagy lehetőségeket. Az öntözés — a nagy termés egyik legfontosabb eszköze. Második ötéves tervünk időszakában az öntözött terület csaknem háromszorosára (az 1960. évi 160 000 kat. holdról 460 000 kat. holdra) növekszik. Ezt elsősorban a meglévő öntözőrendszerek továbbfejlesztésével, a rendelkezésünkre álló vízkészletek jobb kihasználásával, továbbá a helyi vízforrások (rétegvizek, kisvizek, helyi víztárolók stb.) nagyobb beruházást nem igénylő hasznosításával érjük el.

A szocialista nagyüzemek kialakulása lehetővé, sőt szüksé-

gessé teszi a korszerűbb és hatékonyabb növényvédelmet. A növényvédő gépek, az új vegyszerek és tudományosan megalapozott módszerek széleskörű elterjesztésével jelentősen csökkenthetjük a veszteségeket. A növényvédelem a mezőgazdasági termelés szerves része, minden termelőnek érdeke s részben a törvény által előírt kötelessége. A második ötéves terv időszakában egyre nagyobb szerepük lesz a különböző gyomirtó vegyszereknek. Mintegy másfél millió kat. holdra növekszik a vegyszerrel gyomtalanított terület. Ebben az időszakban azonban a kukoricánál még főleg kézi és gépi kapálással kell végeznünk a növényápolást.

A talajtermékenység és a termésátlag növelésének fontos feltétele, hogy a mezőgazdasági üzemek általánosan alkalmazzák a már ismert, a gyakorlatban bevált termelési módszereket. Igen fontos, hogy időben és jó minőségben végezzék el az alapvető talajmunkákat, a vetést, a kapálást, a növényvédelmi munkákat és a betakarítást. Minden arra alkalmas területen már nyáron és ősszel végezzék el a mélyszántást, s fokozatosan térjenek rá a talaj mélyművelésére. Biztosítani kell az adott viszonyok között legnagyobb termést adó növényállományt, így például a kukoricánál — az alföldi szárazabb vidékeken a 18-20 000-es, a csapadékosabb dunántúli vidékeken a 20-22 000-es, a silókukoricánál pedig a 25—30 000-es betakarítási tőszámot.

Alapvető jelentősége van annak, hogy kiváló minőségű nemesített vetőmagvakat termesszünk és használjunk fel. Ezért nagyüzemeink már 1962 őszén 1 millió kat. holdra növelik a nagyhozamú búzafajták vetésterületét, az ötéves terv időszakában pedig általánossá válik a hibridkukoricavetőmag használata. Növeljük a nagyobb olajtartalmú napraforgófajták vetésterületét, gondoskodunk a burgonya-vetőgumó rendszeres felújításáról és a lakosság által kedvelt fehérhúsú burgonyafajták vetésterületének növeléséről.

Kedvező természeti adottságainkat fokozottabb mértékben fogjuk felhasználni arra, hogy különböző — az export miatt is nagy fontosságú — vetőmagvakat (hibridkukoricát, borsót, bükköny-féléket, lucernát, vörösherét, kertimagvakat, gyógynövényeket stb.) termesszünk. Nagy gondot fordítunk arra is, hogy kielégítsük a baráti országok vetőmag-igényeit.

III.

Második ötéves tervünk időszakában ki kell építenünk a mezőgazdaság korszerű nagyüzemi rendszerét. Jelentős mértékben kell emelnünk a mezőgazdasági munka termelékenységét és csökkentenünk a termékek önköltségét, elsősorban az egységnyi terü-

letre jutó hozam növelése útján. Pártunk és kormányunk nagy gondot fordít ennek a megoldásához szükséges anyagi és politikai feltételek megteremtésére. A tervidőszakban közel 36 milliárd forint értékű beruházást kap a mezőgazdaság. Ez az összes népgazdasági beruházások 19,8 százaléka. 1965-re a mezőgazdaság traktorállománya 61—62 000-re (15 lóerős egységben számítva 82—83 000-re) a gabonakombájnok száma majdnem 9000-re, a különféle munkagépeké pedig több tízezerre nő. Mindenekelőtt azokat a munkafolyamatokat gépesítjük, amelyek a legjobban segítik elő a területegységre jutó hozamok növelését, enyhítik a munkatorlódást, csökkentik a termelés költségeit és mentesítik a mezőgazdasági dolgozókat a legnehezebb fizikai munkák elvégzése alól. Nagy jelentősége van annak, hogy minden gépállomás, termelőszövetkezet és állami gazdaság jól szervezze meg a gépek munkáját — szükség szerint az üzemek közötti együttműködéssel is — tegye folyamatossá és rendszeressé a karbantartást és a javítást, s állandóan növelje a gépekkel dolgozók szakmai tudását.

A beruházások igen jelentős részét a nagyüzemi állattenyésztés fejlesztésére használjuk fel. 490 ezer szarvasmarha, 1,8 millió sertés, 8,4 millió baromfi, 786 ezer juh számára építünk férőhelyet. Elsősorban a már meglévő és véglegesnek tekinthető állattenyésztő telepeket fejlesztjük, az új állattenyésztő telepeket pedig úgy kell elhelyeznünk, hogy azok a távlati célkitűzéseknek megfeleljenek.

Az építkezések igen jelentős része továbbra is egyszerű, olcsó, nagyrészt szövetkezeti építőbrigádokkal kivitelezhető építkezés lesz.

Gondot kell fordítanunk arra, hogy a korábban épített egyszerű épületeket a szerzett tapasztalatok alapján alkalmasabbá tegyük nagyüzemi állattenyésztésre (szerfás épületek körülfalazásával, burkolt etetőterek és kifutók építésével, vízellátás és világítás biztosításával stb.)

Különösen fontos az, hogy a döntő feladatok megoldására összpontosítsuk a rendelkezésünkre álló anyagi eszközöket. Az erők szétforgácsolása, az a gyakorlat, hogy „ide is egy keveset, oda is egy keveset, hogy mindenüvé jusson„ — igen alacsony hatásfokú módszer. Az utóbbi évek tapasztalatai is azt bizonyítják, hogy erőfeszítéseinket olyan, az egész népgazdaság szempontjából fontos termelési célokra kell összpontosítanunk, amelyeknek eredményeként leggyorsabban növekednek a hozamok, és így a legrövidebb idő alatt térülnek meg a ráfordítások. A hároméves tervhez hasonlóan a második ötéves terv idején nagy összegeket fordítunk mezőgazdaságunk fejlesztésére. Ennek ellenére nem tudunk egyszerre megoldani mindent, lehetőségeink korlátozottak.

Figyelembe kell vennünk, hogy a régi, elavult termelési eszközök kicserélése, az új, korszerű gépek és nagyüzemi épületek megteremtése, a szocialista nagyüzemi rendszer teljes kiépítése hosszabb időt vesz igénybe.

Az utóbbi években nagy és eredményes erőfeszítéseket tettünk a nagyüzemi állattenyésztés kialakításáért. Az állami gazdaságok jelentős részében és a jól gazdálkodó, már megerősödött termelőszövetkezetekben egyre nagyobb teret hódít a korszerű nagyüzemi állattartás, a gépesített, olcsó, nagytömegű termelés. (Korszerű növendékmarha telepek, gépesített tehenészetek, korszerű hízlaldák, tojóházak stb.) Nem feledkezhetünk el azonban arról sem, hogy az állatállomány jelentős része még a háztáji és kisegítő gazdaságokban van.

Nyilvánvaló, hogy ilyen körülmények között is akkor cselekszünk helyesen, ha fő figyelmünket a nagyüzemi állattenyésztés kialakítására fordítjuk s erőnkhöz mérten mindent megteszünk azért, hogy minél több nagyüzemi állattenyésztő telepet létesítünk. Ugyanakkor a háztáji gazdaságok nyujtotta lehetőségeket is kihasználjuk az árútermelés növelésére, különösen a sertés, a baromfi, a tej és a tojástermelésben. Elő kell segítenünk az ehhez szükséges feltételek (takarmány, legelő stb.) megteremtését is.

E feladatot azonban csak fokozatosan, bizonyos idő alatt oldhatjuk meg. Ezért átmenetileg, termelőszövetkezeteink korszerű nagyüzemekké való kiépítésével egyidejűleg fel kell használnunk az egyszerű paraszti berendezéseket és eszközöket is. Ha ezek korábban esnének ki a termelésből, mint ahogyan korszerű eszközökkel váltjuk fel őket, akkor az hátráltatná a termelést. A gyakorlati tapasztalatok azt is megmutatják, hogy még a hagyományos paraszti eszközök is hatékonyabban hasznosíthatók a szövetkezet keretében, mint az elaprózott, magánparaszti gazdálkodás viszonyai között. Ezért egyidőben fel kell használnunk az újat is és a régit is, a gépi és a kézikapálást is, a gépi és a kotlóssal való keltetést is stb.

Céljaink megvalósításához elengedhetetlenül szükséges az, hogy a minisztériumok, a helyi szervek, a termelőszövetkezetek és az állami gazdaságok dolgozói egyaránt megértsék gazdaságpolitikánk lényegét és az egymástól sokszor lényegesen eltérő helyi viszonyok közepette is helyesen alkalmazzák azt.

Ma még nagy különbségek vannak a termelőszövetkezetek között, sokszor még az azonos adottságúak között, sokszor egy községen belül is. Ezért azokban a termelőszövetkezetekben, amelyek még a kezdeti nehézségekkel küzdenek és amelyeknek a termelésében még döntő szerepe van az igaerőnek és a kézi munkának,

nem lehet olyan vezetési, munkaszervezési és jövedelemelosztási formákat alkalmazni, mint ott, ahol lényegében már kialakultak a nagyüzemi gazdálkodás szervezeti, anyagi és személyi feltételei. A nagyüzemi módszerek elterjesztésével és állandó tökéletesítésével egyidejűleg nagy gondot kell fordítanunk az olyan egyszerűbb átmeneti formákra és megoldásokra is (pl. „családi munkaszervezés", ösztönző munkadíjazási formák stb.), amelyeknek a felhasználása nélkül a szövetkezetek jelentős részében kevesebb sikerrel és csak lassan juthatnánk előbbre. Ezzel azonban egyáltalán nem mondunk le a korszerű nagyüzemi és fejlett szocialista szervezeti formákról, megoldásokról. Éppen ezért nyúlunk egyszerűbb, a szövetkezeti parasztok számára könnyen érthető eszközök és formák alkalmazásához, hogy rövid idő múlva, ha termelőszövetkezeteink megerősödtek, fejlettebb formákkal, eljárásokkal válthassák fel azokat.

A feladatok jó megoldásához most csaknem mindennél fontosabb az, hogy mindenütt, (ott is ahol ez még nincs így) hozzáértő, szervezőképes, az új iránt fogékony vezetők álljanak. Agrármérnökök, technikusok, gépészmérnökök, mezőgazdasági szakiskolát vagy tanfolyamot végzett vezetőképes kommunisták és pártonkívüliek bátor előléptetésével jelentős mértékben emelhetjük a vezetés színvonalát. El kell érnünk, hogy a mezőgazdasági szakembereknek az eddiginél lényegesen nagyobb hányada dolgozzék közvetlenül a termelésben.

A termelés gyorsütemű fejlesztésének fontos feltétele az is, hogy gyarapítsuk a dolgozók szakismereteit, növeljük a mezőgazdasági szakmunkások számát. A második ötéves terv ideje alatt legalább 100 000 növénytermesztési, növényvédelmi, kertészeti, állattenyésztési, betanított és szakmunkást és mintegy 60 000 gépész-szakmunkást kell kiképeznünk.

Céljaink megvalósítása nagymértékben a megyei és járási pártbizottságok, a termelőszövetkezeti pártszervezetek és a tanácsok munkájától függ. Ezeknek a szerveknek körültekintően kell tanulmányozniok a mezőgazdasági termelésnek, a termelőszövetkezetek gazdálkodásának konkrét kérdéseit és annak alapján segítséget kell nyújtaniok a nagyüzemi termelés megszervezéséhez, a munkatermelékenység növeléséhez, a költségek csökkentéséhez. Kiemelten kell foglalkozniok a gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek vezetésének megerősítésével, termelési színvonaluk fejlesztésével.

Támogassák állami és pártszerveink a legújabb tudományos vívmányok, a korszerű termelési technika, a fejlett üzem- és munkaszervezési módszerek bevezetését, a személyes anyagi érdekeltség elvét legjobban megvalósító, a családtagokat is mozgósító

munkadíjazási és jövedelemelosztási formák elterjedését. Harcoljanak azért, hogy a termelőszövetkezetekben állandóan erősödjenek a szocialista vonások. A szövetkezeti tagok és családtagjai rendszeresen vegyék ki részüket a közös munkából, erősítsék a munkafegyelmet. Minden termelőszövetkezeti tag személyes érdeke is, hogy gyarapodjék a közös vagyon, növekedjék a közös termelés és az árutermelés, s ugyanakkor a szövetkezetek tagjai használják ki a háztáji gazdaságokban rejlő termelési, árútermelési lehetőségeket. A termelésben legjobban bevált módszerek általános elterjesztése végett hatékonyabbá kell tennünk a mezőgazdasági szakpropagandát is. A szakpropaganda fő módszere a gyakorlati bemutatás legyen, amelyben a bemutató gazdaságok kiemelkedő szerepet töltenek be.

* * *

Gazdasági feladataink sikeres megvalósítása nagyrészt attól függ, hogy milyen eredményeket érünk el szövetkezeti parasztságunk szocialista nevelésében. A szövetkezeti parasztok gondolkodása nem változik meg gyorsan, szocialista tudatuk fokozatosan formálódik s csak türelmes, következetes politikai nevelő munkával érhetünk el tartós sikereket.

Pártunk számos határozata hangsúlyozza, milyen nagy szerepe van szocialista nagyüzemeinkben s különösen a termelőszövetkezetekben a politikai munkának. Az utóbbi években sokat fejlődött a termelőszövetkezeti útra tért parasztság tudata, azok az ellentmondások és maradi nézetek azonban, amelyek az egyéni gazdálkodás idején a falura jellemzők voltak, nem szüntek meg teljesen a szövetkezetek megalakulásával. Termelőszövetkezeteinkben erőteljes harc folyik a régi és az új között. Osztályharc ez is, de egészen más, mint amelyet az osztályellenség ellen vívunk. Ez a harc a dolgozó emberek szemléletének, gondolkodásának, szokásainak átalakításáért, a szocialista módon gondolkozó és cselekvő szövetkezeti parasztság kialakításáért folyik.

A termelőszövetkezeti pártszervezetek vezetőinek, a szövetkezeti kommunistáknak legmagasztosabb feladatuk és hivatásuk az, hogy a termelés átalakításával együtt a parasztság tudatát is segítsék átformálni. Amikor tehát az ötéves tervben kitűzött célok megvalósításán munkálkodnak, ne szűkítsék le tevékenységüket gazdasági feladatokra. Eddigi tapasztalataink is azt mutatják, hogy a gazdasági feladatok sikeres megoldása jelentős mértékben attól függ: hogyan halad előre a tegnap még egyénileg gazdálkodó szövetkezeti tagok magánparaszti gondolkodásmódjának átalakítása.

Népgazdaságunk szakember-ellátottságának problémái

Írta BALLAI LÁSZLÓ — TIMÁR JÁNOS

I.

A társadalmi-gazdasági fejlődés, elsősorban a technikai haladás egyre gyorsuló üteme következtében a szakképzett munkaerők jelentősége világméretekben és tartósan növekszik a társadalmi tevékenység minden területén. Jelentős szerepük korántsem korlátozódik valamely termelési ágra vagy a szakemberek egyes csoportjaira. Az iparban, az építőiparban, a közlekedésben és a mezőgazdaságban nem fejlődhet ki korszerű, fejlett gazdálkodás a különböző fokon és különböző szakmákra kiképzett munkaerők tömege nélkül. Nagymértékben növekszik a szakemberek szerepe a kereskedelemben, a szolgáltatásoknál és a közigazgatásban is. Vitathatatlan korunkban a közoktatás és a közegészségügy társadalmi jelentősége, amelyek munkája el sem képzelhető pedagógusok, orvosok és más szakemberek nélkül.

A szakemberek munkájának jelentősége ugrásszerűen megnő a szocialista országokban a kapitalista rend szétzúzása után, az új társadalom építésének történelmi időszakában. „A tudomány, a technika, a tapasztalat különböző ágaiban jártas szakemberek vezetése nélkül lehetetlen az átmenet a szocializmusba, mert a szocializmus megköveteli, hogy tudatosan és tömegesen haladjunk előre úgy, hogy a kapitalizmushoz viszonyítva és a kapitalizmus által elért eredmények alapján magasabb munkatermelékenységet érjünk el."[1] A szocialista országokban a gazdasági fejlődés nagyobb üteme és a legfejlettebb kapitalista országokkal való verseny sikere érdekében általában több szakemberre van szükség, mint amennyivel a fejlett kapitalista országok rendelkeznek. Ezért a szocialista országok mindegyike kezdettől fogva megkülönböztetett figyelmet fordított a szakképzett munkaerő-szükséglet kielégítésére.

Hazánkban a szocialista építés elmúlt másfél évtizedében már

[1] Lenin Művei 27. kötet. Szikra 1952. 242. oldal.

sokoldalúan bebizonyosodott a szakemberek különlegesen fontos szerepe a gazdaság fejlesztésében. Jelentőségük a jövőben még jobban megnő, mivel — elsősorban 1965 után — gyorsulni fog népgazdaságunk fejlődése és termelőerőinket — amint erre már a második ötéves terv törvénye is utal — „a magas képesítésű munkát igénylő gyártmányok előállítására kell összpontosítani".[2]

A szakemberek köre nemcsak az úgynevezett diplomás szakembereket, az egyetemi és főiskolai végzettségű mérnököket, közgazdászokat, orvosokat, tanárokat stb. foglalja magában; ide tartoznak a középfokon, a különböző technikumokban kiképzett szakemberek, valamint a szakmunkások is. Szakképzett munkaerőknek, vagyis szakembereknek tekintjük tehát mindazokat, akik *olyan speciális elméleti és gyakorlati ismeretekkel rendelkeznek, amely az általános műveltség körét meghaladja és általában csak hosszabb ideig tartó rendszeres szakmai oktatással és gyakorlattal sajátítható el.*

I.

Az elmúlt tíz évben népgazdaságunk minden területén nagyarányú fejlődés következett be. Ez a fejlődés eddig is *összefüggött a szakemberek munkájával, létszámuk és munkateljesítményük emelkedésével.* 1949-hez képest a mérnökök és technikusok létszáma 21 ezerről 79 ezerre, a pedagógusoké 46 ezerről 82 ezerre, az orvosoké és gyógyszerészeké 12 ezerről 19 ezerre, a szakmunkásoké 481 ezerről 673 ezer főre nőtt stb.[3] Szakemberállományuk fejlődését jellemzi, hogy 1930-ban 71 700 aktív kereső rendelkezett felsőfokú szakképzettséggel,[4] számuk azonban az 1949-ig eltelt 20 év alatt csak 86 400 főre,[5] 1949 és 1960 között viszont 149 300 főre[6] emelkedett. (Népgazdaságunk jelenlegi szakember-állományának főbb szakmai csoportok szerinti megoszlását lásd az 56. oldal táblázatában.) A szakember-állomány növekedésének évi átlagos üteme a háború előtti években 1 százalék sem volt, az elmúlt évtizedben viszont elérte az évi átlagos 5,6 százalékot. 1960-ban minden huszadik bérből élő aktív kereső egyetemi vagy főiskolai oklevéllel rendelkezett, minden tizedik dolgozó pedig érettségizett vagy befejezetlen egyetemi végzettségű volt. Figyelembe véve, hogy népgazdaságunkban jelenleg az aktív keresők száma 4,6 millió fő, a szakképzett dolgozók aránya a népgazdaság átlagában meghaladja a 20 százalékot.

[2] Törvény a második ötéves tervről, 1. §.
[3] Az Országos Tervhivatal adatai alapján. A következőkben is mindenütt az Országos Tervhivatal a hazai adatoknak a forrása, ha más forrást meg nem jelölünk.
[4] 1930. évi népszámlálás, IV—V. kötet.
[5] 1949. évi népszámlálás, 3. kötet.
[6] 1960. évi népszámlálás, 2. kötet.

Magyarország szakképzett munkaerő-állománya az elmúlt 10—12 év alatt tehát hatalmas mértékben fejlődött. Mindebből azonban még nem következik, hogy a népgazdaság szakember-ellátottsága is kielégítő. Nemcsak a szakképzett munkaerők létszáma növekedett ugyanis szocialista építésünk eddigi szakaszában, hanem megnőtt a szakemberek iránti igény is, sőt *számos területen a szakképzett munkaerő-szükséglet gyorsabban nőtt, mint a kiképzett szakemberek száma.* Ezért a következőkben megkíséreljük röviden áttekinteni népgazdaságunk szakember-ellátottságát, főbb szakmai csoportok szerint.

Vegyük mindenekelőtt szemügyre *mérnök- és technikus-ellátottságunkat.* Jelentőségüket az adja meg, hogy minden iparilag fejlett vagy gyors ütemben fejlődő országban — így Magyarországon is — nagymértékben a műszaki szakemberektől függ az ipar termelésének színvonala és fejlődésének üteme, és ezen keresztül a többi ágazaté is.

Magyarországon a mérnökök és technikusok száma az elmúlt tíz évben nagymértékben nőtt. Közben azonban a népgazdaság minden ágazatában gyorsan emelkedett a mérnökök és technikusok iránti igény is. A mérnökök és technikusok száma például majdnem a négyszeresére emelkedett, de a 10 000 állami ipari munkásra jutó mérnök-technikus létszám az 1949. évi 333 főről csak 475 főre, vagyis nem egész másfélszeresére nőtt. Az ipar — és a többi népgazdasági ág — fajlagos szakember-ellátottságának ez a javulása is természetesen igen jelentős. Ennek ellenére *mérnök-állományunk a tapasztalatok szerint nem elégíti ki népgazdaságunk mai igényeit.* Erre következtethetünk abból is, hogy 1960-ban a nappali tagozaton végző 955 mérnöknek 3782 munkahelyet ajánlottak fel. Az előzetes felhívás alapján már mérsékelt igény 1961-ben 3500 fő volt az idén végzett 1100 fiatal mérnökkel szemben. Mérnök-ellátottságunk mai színvonala különösen a Szovietunióhoz képest látszik elmaradottnak, ahol az iparban — a foglalkoztatottak számához viszonyítva — majdnem kétszerannyi a mérnök, mint Magyarországon.

A nemzetközi összehasonlítás néhány figyelemre méltó minőségi problémára is rámutat. Így Magyarországon a 30 éven aluli mérnökök aránya mintegy kétszerese a nyugati szintnek. Ez a jövő szempontjából kedvező kilátás, de ma még csak azt jelenti, hogy viszonylag kevés a gyakorlott, tapasztalt, tehát termelékenyen dolgozó mérnök. Gyakorlati tapasztalatok és vizsgálatok arra is felhívják a figyelmünket, hogy népgazdaságunkban számos helyen nem kielégítő a műszaki munka szervezettsége, s a mérnökök egy része olyan munkát végez, amelyet alacsonyabb képzettségű műszakiak is elláthatnának. Ezzel és még sok más tényezővel függ

össze, hogy *a mérnöki munka hatékonysága, termelékenysége sok területen nem kielégítő.*

A technikusoknál — a mérnököktől eltérően — nem beszélhetünk egyszerűen „technikus-hiányról", mert a jelentkező „hiány" *elsősorban nem mennyiségi, hanem minőségi jellegű.* Népgazdaságunknak jobban képzett, nagyobb élettapasztalattal rendelkező, a gyakorlati munkában a mérnökök munkáját kiegészíteni és pótolni tudó középfokú műszaki szakemberekre van szüksége. E követelményeknek viszont a középiskolai oktatás keretében folyó és a nyolc általános iskolára alapozott mai technikumi oktatás a szakmák jelentős részében nem felel meg kielégítően.

A népgazdaság mérnök- és technikus-ellátottságához sok tekintetben hasonló *agrárszakember-helyzetünk.* Az elaprózott kisparaszti gazdaságokat szocialista nagyüzemek váltották fel. A tudomány vívmányait, az agrárgazdaságtan és üzemszervezés eredményeit szükségszerűen alkalmazni kell az újonnan szervezett mezőgazdasági nagyüzemekben. Enélkül nem várható, hogy a termelési viszonyokban bekövetkezett forradalmi változás a termelési eredményekben is forradalmat hozzon. Állami gazdaságaink *ma már kielégítő számú és jórészt megfelelően képzett és gyakorlott* szakemberekkel rendelkeznek. Termelőszövetkezeteinkben azonban nincs kellő számú szakember, s még kevésbé mondhatjuk, hogy szövetkezeteinkben elegendő olyan agrármérnök, vagy technikus dolgozik, aki a kezdeti szervezőmunka nehéz követelményeinek is jól megfelel. A szakember-ellátottság mennyiségileg is jelentős különbségeit mutatja, hogy az állami gazdaságokban mindössze 562 kh szántóterület jut egy agrármérnökre, a termelőszövetkezetekben pedig ennek nyolcszorosa, 4450 kh; 10 000 dolgozóra az állami gazdaságokban 111, a termelőszövetkezetekben csak 12 mezőgazdasági mérnök jut.

A mezőgazdasági mérnök- és technikus-hiányt azonban kellő körültekintéssel kell értékelni. Termelőszövetkezeteinknek ugyanis nem egyszerűen szakemberekre van szükségük, hanem elsősorban *szakképzett vezetőkre,* akik a szövetkezetbe tömörült parasztság bizalmát meg tudják nyerni és a nagyüzemi termelés követelményeinek megfelelően meg is tudják szervezni munkáját. Mezőgazdaságunk *pillanatnyi,* égető szakember-hiányát tehát kevéssé enyhíthetik az egyetemekről, az akadémiákról és a technikumokból kikerülő 18—22 éves fiatalok. Ezért teljesen érthető, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezetek jelenlegi szakember-hiányán a kormány elsősorban úgy igyekszik enyhíteni, hogy tapasztalt, gyakorlattal már rendelkező, vezetni és szervezni tudó szakembereket hív fel: vállalják el a nagyobb termelőszövetkezetek elnöki vagy vezető agronómusi munkáját. Ennek a helyes és az adott

helyzetben egyedül célravezető politikának eredményeként az elmúlt két év alatt körülbelül 2500 mezőgazdasági mérnök és technikus ment a népgazdaság egyéb területeiről termelőszövetkezetekbe mezőgazdasági munkára. Ezzel egyidejűleg mindent meg kell természetesen tenni, hogy a rendszeres oktatás keretében tervszerűen biztosítsuk a távlatilag is szükséges szakember-létszámot.

A népgazdaság minden területén — elsősorban az iparban, az építőiparban, a kereskedelemben és a gazdasági igazgatás vezető szerveiben — egyre növekszik *a közgazdasági munka jelentősége.* A gazdaságosságra való törekvés, az egyre bonyolultabb termelési és gazdasági folyamatok megszervezése és nyilvántartása stb. mind olyan feladat, amely ma már nemcsak a vezető gazdasági tervező és irányító szerveknél követeli meg egyetemi végzettségű közgazdasági szakemberek — közgazdászok — szintetizáló, elemző, szervező munkáját, hanem a gazdasági alapegységeknél, a vállalatoknál is. Miután ezek a feladatok éppen az elmúlt néhány évben kerültek gazdasági vezetésünk előterébe, érthető, hogy — a korábbi évekkel ellentétben — *ma számottevő közgazdász-hiányról beszélhetünk.* Ennek mértéke a mérnök-hiányét is meghaladja. Az egyetemi végzettségű közgazdászok mai hiányán nem sokat változtat a közgazdasági technikumok szakember-képzése, mivel ezek nem annyira „közgazdász-technikusokat", mint inkább adminisztratív munkaerőket képeznek, egyébként nagyjából kielégítő számban és minőségben.

A jogászok munkája részben még a gazdasági tevékenység körébe tartozik, másrészt azonban a jogászok jelentős része az igazságügy keretében végzi munkáját. Ennek megfelelően az ellátottság színvonala is kettős. *A vállalatoknál, a gazdasági igazgatásban és közigazgatásban* nagyjából kielégítő számú és képzettségű jogász dolgozik. Ugyanakkor *az igazságszolgáltatás keretében* számottevő jogász-hiányról beszélhetünk. Nem lehet azonban azt mondani, hogy ez egyszerűen a jogi végzettségű szakemberek alacsony száma miatt áll fenn. Hosszú idő óta a jogi terület az az egyetlen egyetemi végzettségű szakma, amelynek végzett szakemberei jelentős részben szakképzettségüktől eltérő munkakörben helyezkednek el. Ez a helyzet feltehetően azzal is összefügg, hogy ezek az igazságügyi életpályák rendkívül magas szakmai tudást, politikai, erkölcsi, és jellembeli követelményeket támasztanak a jelöltekkel szemben. Az erkölcsi és különösen az anyagi ösztönzés azonban kevéssé készteti az embereket arra, hogy ezt a pályát válasszák élethivatásuknak. Ebben a sajátos helyzetben tehát nem annyira szakember-hiányról beszélhetünk, mint arról, hogy egyes jogi képzettséget kívánó foglalkozási ágaknak kicsiny a vonzóerejük, és emiatt, a szükséglet és az utánpótlás számszerű egyensúlya

ellenére, jelentősebb számú igazságügyi munkakör ma is betöltetlen.

A szakképzett munkaerők legnagyobb létszámú csoportját a *szakmunkások* alkotják. Ismeretes, hogy népi demokráciánk fejlődésének kezdeti időszakában jelentős szakmunkás-hiánnyal küzdött. Azóta mind a mennyiségi, mind a minőségi problémákat nagyobbrészt megoldottuk. Népgazdaságunk ma lényegében elegendő szakmunkással rendelkezik az iparban, az építőiparban és a szolgáltatásban, továbbá a kereskedelemben is. Ezen az általános helyzetképen nem változtat az, hogy egyes területeken és egyes szakmákban kisebb hiánnyal találkozhatunk. A szakmunkás-képzés viszonylag gyors átfutási ideje és az üzemek jelentős szerepe a kiképzésben ugyanis lehetőségeket ad a vállalatoknak arra, hogy saját kezdeményezésük alapján viszonylag hamar úrrá tudjanak lenni a problémákon.

A magasabb fokú technikára, a fejlettebb üzem- és munkaszervezetre való áttérés azonban fokozatosan növeli a szakmunkások általános és szakmai műveltségével szembeni igényeket, s ez elsősorban az ipari szakmunkás-képzés minőségi továbbfejlesztését kívánja meg.

A mezőgazdasági szakmunkások esetében az előzőektől némileg eltérő jellegű problémával állunk szemben. A mezőgazdasági nagyüzemi termelés nemcsak a vezetőktől, de a munkásoktól is korszerű, elméletileg megalapozott szaktudást követel meg. Ezért *mezőgazdaságunkban ma növekvő szakmunkás-hiánnyal találkozhatunk.* Ennek jellege azonban lényegesen eltér például az ipar szakmunkás-ellátottságának problémáitól. Az utóbbinál a fő kérdés az, hogy az iparban foglalkoztatottak számának növekedésével arányban gondoskodjunk a belépő fiatalok szakmai kiképzéséről. A mezőgazdaságban azonban — a mezőgazdasági keresők létszámalakulásának sajátosságai és egyéb okok következtében — a szakmunkás-hiány fedezésének fő útja jelenleg az állami gazdasági munkások és főleg a mai szövetkezeti parasztok szaktudásának emelése a tanfolyami oktatás segítségével. Emellett a jövőre való tekintettel igen fontos, hogy a fiatalság közül — az ipari tanuló-képzés rendszeréhez hasonló módon — kellő számú új mezőgazdasági szakmunkást is neveljünk.

A nem gazdasági szakemberek közül csak a két legnagyobb fontosságú csoporttal, a pedagógusokkal és az orvosokkal, gyógyszerészekkel foglalkozunk e tanulmány keretében.

A közép- és felsőfokú végzettségű szakemberek csoportjában a pedagógusok alkotják a legnagyobb létszámú csoportot. Bár a pedagógusok száma — mint a bevezetőben említettük — az elmúlt tíz év alatt csaknem kétszeresére emelkedett, létszámuk növekedése nem tartott lépést közoktatásunk fejlődésével. Így ma *az ok-*

tatás minden területén kisebb-nagyobb pedagógus-hiánnyal találkozunk. Ennek következtében a pedagógusok jelentős része a kötelező óraszámon felül további oktatói munkát is végez az iskolák esti vagy levelező tagozatain vagy más különórák formájában. E nem jelentéktelen túlmunka ellenére az oktatás minden fokozatán sok olyan pedagógus is dolgozik, aki nem rendelkezik a szakmájához szükséges képzettséggel. Különösen jelentős *a szakmai oktatók hiánya,* ami az 5 + 1-es gimnáziumok szakmai-gyakorlati oktatásánál és a szakközépiskolák kifejlesztésénél okoz számottevő nehézséget. A helyzet komolyságát fokozza e téren, hogy mindeddig még meg sem kezdődött a szakoktató tanárok képzése.

A felsőfokú technikumok megszervezésével és az egyetemi, főiskolai oktatás fejlesztésével már most — a fejlesztés legelején — súlyosan előreveti árnyékát a szükséges magas szakképzettségű, nagy gyakorlattal bíró és minimális pedagógiai ismeretekkel vagy érzékkel rendelkező oktató-szakemberek hiánya.

Orvosellátásunk világviszonylatban ma sem alacsony.[7] Ma azonban már népességünk — kevés kivétellel — a társadalombiztosítás rendszerébe tartozik és így az egészségügyi szolgáltatás igénybevétele nem ró anyagi terhet a betegekre; ezért más követelmények jelentkeznek hazánkban az egészségügyi szakemberellátottsággal szemben, mint azokban a kapitalista országokban, amelyekben a tömegek jó részét anyagi okok korlátozzák az orvosi ellátás igénybevételében. Ezért jelenleg az orvosokkal, különösen a fogorvosokkal és általában az egészségügyi szakemberekkel kapcsolatban — elsősorban vidéken — *általános, bár nem túl jelentős létszámú munkaerő-hiányról beszélhetünk.*

Az eddigiek során csak a főbb szakmai csoportokra jellemző általános kép vázlatos ismertetését kíséreltük meg.

Nyilvánvaló azonban, hogy a népgazdaság szakember-ellátottságához nem elegendő az olyan összevont szakmai csoportok vizsgálata, mint például a mérnökök, a technikusok vagy a szakmunkások. Csak az itt felsorolt három csoporton belül a szakmai kiképzés szempontjából több mint 400 szakmát, a munkaköri specializáció szempontjából pedig több mint 2000 foglalkozást találunk. Ezért a szakember-szükségletet és utánpótlást sohasem elég összevont szakmai csoportok vonatkozásában vizsgálni, hanem minden egyes ilyen csoportot *az egymással nem helyettesíthető szakmák kisebb körére is fel kell bontani.* Ezzel kapcsolatban rá kell mutatnunk arra is, hogy a szakmai csoportok belső szakmai struktúrája állandóan és viszonylag gyorsan változik; ez a legközvetlenebbül összefügg a társadalmi és gazdasági fejlődéssel, s első-

[7] A 10 000 lakosra jutó orvosok száma 1960-ban Magyarországon 15 fő; a legfejlettebb tőkésországokban 17—19 fő.

sorban a tudományos és technikai haladással. Ezért a népgazdaság szakember-ellátottságának színvonala nagymértékben függ attól, hogy minden egyes szakmában kielégítjük-e a szükségleteket, eléggé korszerű-e a kiképzett szakemberek szaktudása és megfelel-e a fejlődő társadalom követelményeinek.

II.

Az eddigeikből látható, hogy szakember-ellátottságunk helyzete észrevehető különbségeket mutat fel a szakképzés fokozatai szerint. Felsőfokú képzettségű szakemberekben általános a hiány; az ipari és a mezőgazdasági technikusoknál viszont nem általában szakemberekben van hiány, mint inkább megfelelő felkészültségű és életkorú munkaerőkben, vagyis a „hiány" kifejezetten a technikumi oktatás minőségi problémáira vezethető vissza. A népgazdaság szakmunkás-ellátottságában jelenleg nincs komolyabb probléma, a jövő követelményei azonban már most megkívánják a szakmunkás-képzés minőségi továbbfejlesztését.

Az egyetemi és főiskolai végzettségű szakemberek hiánya elsősorban arra vezethető vissza, hogy 1953 után — a Nagy Imre-féle káros gazdaságpolitika egyik súlyos következményeként — a jövő szükségleteinek teljes figyelmen kívül hagyásával csökkentették a felvételre kerülő hallgatók számát. A következő években az 1953 előtti nagy létszámú évfolyamok hallgatói végeztek, s elhelyezkedésük — a népgazdaság lelassult ütemű fejlődése következtében — 1958—1959-ig nehézségekbe ütközött. A legutóbbi időkig nem készültek szakmunkaerő-szükségleti tervek sem, s ezért a pillanatnyi felszíni jelenségek hatására egészen 1960-ig az 1953 utáni alacsony szinten maradt az egyetemi és főiskolai hallgatók felvétele. Ez a helyzet szűk korlátok közé szorította *a középiskolát végzett fiatalok továbbtanulási lehetőségét is.*

1953 után a technikumokban és az ipari tanintézetekben is nagymértékben csökkentették a felvételi létszámokat. De az általános iskolát végzett fiatalok továbbtanulására irányuló társadalmi nyomás — a szükségletektől függetlenül — kikényszerítette, hogy ezekben az iskola-típusokban viszonylag gyorsan emeljék a felvételi létszámot, így a tanulók száma csakhamar meghaladta az 1953 előtti színvonalat is. Ezért nincs jelenleg mennyiségi hiány közép- és alsófokon kiképzett szakemberekben.

Az általános iskolát végzett fiatalok továbbtanulási lehetősége azonban még ilyen körülmények között is némileg szűkült. Az el-

múlt tíz év alatt ugyanis általános iskolai hálózatunk fokról fokra kiépült, és részben emiatt, részben az egyes korosztályok létszámának növekedése következtében, 1960-ban több mint 50 százalékkal volt nagyobb az általános iskola VIII. osztályát végzett fiatalok száma, mint tíz évvel előbb. Ugyanakkor a középiskolába felvett fiatalok száma 10 év alatt még 30 százalékkal sem emelkedett. A továbbtanulás lehetőségén csak az javított, hogy az utóbbi években gyorsan emelkedett az ipari tanintézetekbe felvett általános iskolát végzett fiatalok száma. A mai helyzet azonban nemcsak a fiatalok továbbtanulása szempontjából nem kielégítő, de nem felel meg a népgazdaság szükségleteinek sem. Minthogy a következő években az egyetemi és főiskolai hallgatók száma gyorsan növekszik, előre látható, hogy a harmadik ötéves tervben a középiskolát végzett fiatalok száma már nem nyújt majd kielégítő lehetőséget az egyetemi felvételeknél feltétlenül szükséges minőségi szelekcióra. A középiskolai oktatás fejlesztésének elmaradottsága miatt várható ellentmondásra fényt vet az a tény, hogy az elsőéves középiskolai tanulók száma a második ötéves terv végéig csak 36 százalékkal fog nőni, holott, az elsőéves egyetemi, főiskolai és felsőfokú tanintézeti hallgatók létszáma 1965-ig csaknem kétszeresére emelkedik.

E feszültség csökkentése végett az a legfőbb feladat, hogy túlteljesítsük a második ötéves terv középiskolai létszám-tervét. Ez megoldható azzal, hogy a meglévő és a terv időszakában épülő új középiskolákat gazdaságosabban használjuk ki, másrészt a terv végrehajtása során a túlteljesítésből terven felül is építhetünk új tantermeket.

Mindebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy *jelenleg ellentmondások mutatkoznak a népgazdaság szakember-szükséglete és annak utánpótlása között, s az oktatási rendszeren belül az egyes intézmény-típusok egymáshoz viszonyított arányaiban is.* Ez végső soron megnehezíti a szakember-szükséglet megfelelő kielégítését.

Az eddigiek mindenekelőtt arra a szoros összefüggésre figyelmeztetnek, amely egyrészt *az általános közoktatás és a szakember-képzés,* másrészt *az egész oktatási rendszer és a társadalmi-gazdasági fejlődés* között fennáll. Ebben az összefüggésben különös hangsúlyt kap a szakember-szükséglet és a szakember-utánpótlás tervszerűségének biztosítása.

Az oktatási rendszerek, a különböző intézmény-típusok a korábbi társadalmakban is mindenkor a társadalmi és gazdasági fejlődés konkrét igényeinek megfelelően alakultak ki és változtak

meg. Ezek az összefüggések azonban az osztálytársadalmakban — e társadalmak fejlődéstörvényeiből következően — nem voltak és nem is lehettek olyan világosan felismerhetők, mint a szocialista társadalomban. Ennek ellenére — talán éppen a szakképzett munkaerő-szükséglet tervszerű irányításának eddigi hiányosságaiból eredően — nálunk gyakori az olyan felfogás, amely a gazdaság és az oktatás közötti összefüggés lényegét az oktatás anyagi lehetőségeinek vizsgálatára szűkíti le. Ez a nézet azonban megítélésünk szerint hibás. Az oktatás szerves, elválaszthatatlan része a gazdasági fejlődésnek. Az oktatás rendszere és a társadalmi, gazdasági fejlődés közötti lényegi összefüggés azt jelenti, hogy az oktatás rendszerét, az egyes intézménytípusok célját és tartalmát, az egyes típusok egymáshoz viszonyított arányát és a kiképzés terjedelmét úgy kell kialakítani, hogy azok a munkaerő társadalmi újratermelésének funkciójaként *kielégítsék a népgazdaság fejlődésének jelenlegi és jövőbeni igényeit.* Az oktatásnak tehát valamivel *meg kell előznie* a gazdaságfejlesztést célzó egyéb intézkedéseket.

Az oktatási rendszer fejlesztésének anyagi feltételei és követelményei az előzőekből következnek. Egy-egy tervidőszak adott gazdasági lehetőségei tehát nem a lényeget, a célt és a fejlesztés irányát szabják meg, hanem csak a végrehajtás kereteit, ütemét és módját.

Az oktatási rendszer és a társadalmi-gazdasági fejlődés közötti lényegi összefüggés felismeréséből eredő követelmények gyakorlati és konkrét feltárása — szocialista viszonyok között — mindenekelőtt a népgazdasági tervező munka színvonalának emelését, a munkaerő társadalmi újratermelésének megalapozott tervezését követeli meg. Kézenfekvő, hogy a szakképzett munkaerők minden kategóriájában mennyiségileg és minőségileg is a közvetlenül a népgazdasági tervben előirányzott társadalmi-gazdasági fejlődés szabja meg a szakember-szükségletet. A szakember-szükséglet, illetve az ennek kielégítését biztosító szakoktatási rendszer terjedelme viszont meghatározza azoknak az általános oktatási intézményeknek a kereteit, amelyek a szakmai képzés bázisai.

Ezeknek az összefüggéseknek felismerése volt az elvi alapja és egyik fő oka annak, hogy az elmúlt évben határozott intézkedésekkel megkezdődött azoknak a hiányoknak a pótlása, amelyek a munkaerő-tervezés, elsősorban a szakképzett munkaerő-szükséglet tervezése terén fennállottak. A szakképzett munkaerő-tervezés — ha megfelelő színvonalú — teljes lehetőséget nyújt arra, hogy *az oktatási rendszer fejlesztése összhangban legyen társadalmi és gazdasági fejlődésünk jövőbeli követelményeivel.*

A szakember-szükséglet tervezéséről szólva nem kívánunk e tanulmány keretében a tervezés módszertani problémáival foglalkozni. Csupán a szakember-szükséglet tervezésének néhány általános elvét, valamint az eddigi tervező munka fontosabb eredményeit vázoljuk.

A szakember-szükséglet tervezésének egyik sajátossága, hogy e terveket nem lehet rövid távra, egyéves vagy ötéves tervidőszakra helyesen kidolgozni. E terveknek ugyanis csak az lehet a feladatuk, hogy ezek alapján történjék a szakember-utánpótlás, vagyis az, hogy e tervek alapján az oktatás mennyiségileg és minőségileg megfelelően kielégítse a népgazdaság szükségleteit. A kiképzés időtartama azonban egymagában 4—5 év, és a begyakorláshoz még további néhány év szükséges. Így egy ötéves tervidőszakra szóló munkaerőtervben legfeljebb azt lehet lerögzíteni, hogy az oktatási intézményekbe az előző években felvett hallgatók közül hányan végeznek a tervidőszakban. A szakember-szükségleti terveket *csak 15—20 éves távlatra* lehet helyesen kidolgozni.

Az Országos Tervhivatalban 1960. tavaszán megindult tervezőmunka eredményeképpen már elkészült a mérnökök és technikusok, a mezőgazdasági mérnökök és technikusok, valamint az ipari, mezőgazdasági és egyéb szakmunkások húsz éves távlati tervének első variánsa. Ezenkívül az Egészségügyi Minisztérium kidolgozta az orvosok és egyéb egészségügyi szakemberek, a Művelődésügyi Minisztérium pedig a pedagógusok húszéves létszámszükségleti tervét. A közgazdász- és jogász-szükségletre vonatkozóan még csak hozzávetőleges becslésen alapulnak az első irányszámok.

Népgazdaságunk szakember-szükségletének az eddigi tervezőmunka eredményeként kialakított főbb irányszámai a következők: (táblázat az 56. oldalon.)

Hangsúlyoznunk kell, hogy ezek a számok még csak a távlati tervezőmunka első, kezdeti szakaszának eredményei. Csak a következő munkafázisban kerülhet sor e tervek átvizsgálására, esetleg új tervvariánsok kidolgozására s ennek alapján — későbbi időpontban — e számok jóváhagyására, vagy szükség szerinti módosításukra. A már megkezdett vizsgálatok szerint valószínű, hogy a táblázatban foglalt létszám a legtöbb szakmában a reális szükségletnél inkább kevesebb, mint több. Egyes szakmákban (pl. pedagógusok) máris látható, hogy a távlati szakember-szükségletet az első tervezési szakaszban alábecsülték. *Mindezek a továbbiakban még részletesebben tisztázandó problémák sem változtat-*

A népgazdaság szakember-állománya a második ötéves- és a távlati terv időszakában

Szakma	1960 évi[8] tény	1965 évi terv[10]	1965 évi várható[11]	1980 évi terv	Index 1980 1960=100
1. Mérnök[12]	30 500	40 000	35 600	90 000	295
2. Technikus	48 000	76 800	76 800[13]	220 000	458
3. Agrármérnök[14]	10 000	15 000	13 000	24 500	245
4. Agrártechnikus	6 700	15 000	15 000	31 000	463
5. Pedagógus[15]	81 500	92 200	85 500	140 000	172
6. Orvos és gyógyszerész	19 200	23 200	23 000	33 000	172
7. Egyéb egészségügyi	42 800	60 000	60 000	130 000	304
8. Közgazdász	6 500	9 000	7 800	20 000	308
9. Közgazdász-technikus	33 000	46 000	46 000	90 000	273
10. Jogász	9 500	12 000	11 300	20 000	211
11. Felső- és középfokú végzettségű szakember együtt	287 700	389 200	374 000	798 500	278
12. Ipari, építőipari, szolgáltatóipari szakmunkás	525 800	675 000	675 000	1 160 000	221
13. Kereskedelmi és vendéglátóipari szakmunkás	112 500	132 000	132 000	185 000	164
14. Mezőgazdasági szakmunkás	35 000	117 000	117 000	260 000	743
15. Szakmunkás együtt	673 300	924 000	924 000	1 615 000	240
16. Szakképzett munkaerő összesen	961 000	1 313 200	1 298 500	2 413 500	251
17. Szakképzett munkaerő az összes keresők %-ában	21,0	26,9	26,6	43,0	204

[8] A felsorolás csak a legfontosabb kategoriák összevont létszámát tartalmazza. A számítások több szakmai csoportban ennél részletesebb bontásban, összesen több mint 100 szakmára, illetve szakmai csoportra készültek. Például a „mérnök" kategoria 11 szakmai csoportra van felbontva. A szakképzett munkaerők csoportosítása és letszáma azonban nem teljeskörű. Egyes kevesbe fontos, kis letszámu, vagy specialis szakmák hiányzanak a táblazatból. (Például egyéb társadalomtudomanyi képzettségű szakemberek, művészek stb.)

[9] Az 1960. évi tenyszamok különböző adatforrások és számítások alapján a szakképzettségüknek megfelelő munkakörben foglalkoztatott szakemberek szamát jelentik. A szakképzettséget, illetve bizonyítványt szerzett emberek száma minden kategoriában magasabb ennél a létszámnál, mert a kiképzett szakemberek kisebb-nagyobb része szakképzettségétől eltérő foglalkozást folytat.

[10] Az 1965. évi tervlétszám részletes és viszonylag pontos számítások alapján a második ötéves terv végére szükséges szakemberek számát mutatja.

[11] A szakember-csoportok többségében a hallgatok jelenlegi létszáma már meghatározza az 1965. év végére várható létszámot. Ez a szam szerepel e rovatban. Az 1965. évi terv és a várható létszám közötti különbség az ötéves terv szakember-hiányát vagy többletét jelzi.

[12] A mérnök-létszám magában foglalja a természettudományi karokon végzett vegyészeket, matematikusokat és fizikusokat is.

[13] A technikumot végzők száma mintegy 12 000 fővel lesz magasabb a tervezett szükségletnél. A technikusi munkakörök száma azonban 1965. végén valószínűleg nem haladja meg a terv szerinti 76 ezret. A technikumot végzett és technikusi munkakörbe el nem helyezhető munkaerők foglalkoztatása ennek ellenere sem okoz nagyobb gondot, mert jórészük — az elmúlt évek tapasztalatai szerint — fizikai munkásként fog elhelyezkedni.

[14] Állatorvosokkal, erdőmérnökökkel együtt.

[15] Középiskolai és általános iskolai tanárok, tanítók, óvónők együtt.

ják meg érdemlegesen azoknak az intézkedéseknek jellegét és irányát, amelyeket a jövőbeni szakember-szükséglet fedezése érdekében az ötéves tervidőszak alatt meg kell tennünk. A távlati terveket időről időre — aszerint, ahogyan a ma még csak feltételezett körülmények a valóságban kialakulnak —, újra és újra ki kell dolgozni és az új követelményeknek megfelelően módosítani kell. Így tehát a számítások lehetséges hibái — ha a tervezőmunka megfelelő színvonalú — folyamatosan kiigazításra kerülnek, és az oktatási rendszer e helyesbítéseknek megfelelően fejleszthető.

A táblázat adatai alapján elsősorban arra a nagy minőségi fejlődésre mutatunk rá, amely népgazdaságunknak szakképzett munkaerővel történő ellátottságában be fog következni 1980-ig, feltételezve, hogy a jövőben az utánpótlás a szükségleteknek megfelelő színvonalon valósul meg. Jelenleg csak minden ötödik kereső szakképzett dolgozó, *1980-ban pedig már majdnem minden második dolgozónak lesz speciális szakképzettsége.* Húsz év múlva — a jelenlegi kategóriák alapján számítva — *a szakemberek több mint egyharmada magasabb szakképzettségű lesz.* Ha azonban figyelembe vesszük, hogy ilyen távlatban a szakmunkások kiképzése már középiskolai színvonalon, a mai technikusoké pedig a felsőoktatás keretében fog történni, akkor belátható, hogy népgazdaságunk szakember-ellátottságának színvonala — a minőségi tényezők javulása következtében — még kedvezőbb lesz annál, mint amit az arányszámok mutatnak.

A táblázatnak a második ötéves terv időszakára vonatkozó adatai azt a helyzetet tárják fel, amely — az előző években történt iskolai felvételek következtében — 1965-ig be fog következni. A terv szerinti szükséglet és az el nem hárítható különbségek érthetően azokban a szakmai csoportokban mutatkoznak, amelyekben a hosszú kiképzési idő miatt már nincs mód megváltoztatni az ötéves terv végéig végző szakemberek számát. A mérnök-, pedagógus-, közgazdász- és jogász-hiányt csak azzal enyhíthetjük, ha célszerűbben gazdálkodunk meglévő szakembereinkkel, a lehetőségekhez képest mentesítjük őket a magasabb szakképzettséget nem kívánó feladatoktól, s növeljük munkájuk hatékonyságát.

A szakemberek munkájának hatékonysága nagymértékben függ az elkövetkező években attól, milyen mértékben vesznek részt szakmai továbbképzésben. A szakemberek továbbképzése hazánkban most azért is különösen fontos, mert egyrészt a szakképzés az iparosítás elmúlt éveiben több tekintetben hiányos volt, másrészt szakembereink jelentős része fiatal, s ezért nagy szüksége van a gyakorlati tapasztalatokon kívül arra is, hogy jobban tökéletesítse szakismereteit. A továbbképzés kiterjesztése nagyobb-

részt nem központi intézkedéseket kíván, hanem azt, hogy a vállalatok és intézmények vezetői többet törődjenek ezzel a feladattal, szervezzék a továbbképzést és ösztönözzék a dolgozókat arra, hogy minél többen kapcsolódjanak be szervezett szakképzésbe.

A legfőbb központi feladat most az, hogy már ebben az ötéves tervidőszakban megtegyük azokat az intézkedéseket, amelyek a következő tervidőszakok szakember-szükségletének tervszerű kielégítéséhez szükségesek.

A tervszerű munkaerőgazdálkodás a munkaerőtervezésen alapszik, s ennek fő módszere *a munkaerőmérlegek kidolgozása.* A szakképzett munkaerők mérlege a népgazdaság szükségleteit és ezek fedezetét is magában foglalja. A jövőbeni szükségletet biztosító intézkedések tárgyalása *a szakember-utánpótlás, a szakmai kiképzés problémáihoz, végső soron oktatási rendszerünk továbbfejlesztésének kérdéseihez* vezet el.

Nyilvánvaló, hogy az oktatási reform, helyesebben az új közoktatási törvény a legközvetlenebbül érinti a népgazdaság szakember-ellátását. A közoktatási törvényben lefektetett alapelvek *előirányozzák mindazoknak a lényeges minőségi problémáknak a megoldását, amelyek népgazdaságunkban e vonatkozásban eddig jelentkeztek.*

A szocializmus alapelveiből következik, hogy foglalkoztatáspolitikánkban azt a távlati célt tűzzük ki, hogy a népesség munkára alkalmas és nem tanuló részét a maximális mértékben bevonjuk a társadalmi tevékenység körébe. Egyéb okokat nem érintve, márcsak ezért is helyes és szükséges tehát, ha az oktatás minden fokán és minden intézmény-típusban azt tűzzük ki az iskola céljául, hogy ne csak ismereteket adjon, a műveltséget fokozza, a jellemet formálja, hanem a társadalmilag hasznos munkában való részvételre is készítse elő az állampolgárokat. Hosszabb távlatban, a kommunizmushoz való átmenethez közeledve — amikor a munkaidő a jelenleginél jóval rövidebb, a munkakörülmények pedig jóval kedvezőbbek lesznek, amikor a háztartási munka és részben a gyermekek felnevelésével járó teendők is társadalmi feladattá válnak —, nemcsak a munkaképes férfiak fognak valamennyien dolgozni, de a nők túlnyomó része is kiveszi majd részét — a számukra legalkalmasabb körülmények között — a társadalmilag hasznos munkából. Ilyen perspektívában óriási jelentősége van annak, hogy a munkára való oktatással és neveléssel fokozatosan lebontsuk az iskola és az „élet" közötti mai határvonalat és minden ember számára megkönnyítsük a munkába lépést.

A szakemberképzés minőségének megjavítása végett az okta-

tási törvény — az egyetemi és főiskolai oktatás általános fejlesztése mellett — azt irányozza elő, hogy a jövőben a technikusok oktatása ne az általános iskola elvégzése után, a középiskolákban történjék, hanem a középiskola elvégzése és megfelelő szakbavágó szakmai gyakorlat megszerzése után, a felsőfokú technikumok keretében. Ezzel a lépéssel egyidőben célul tűzi ki a törvény a szakmunkásképzés magasabb színvonalra való emelését is. A szakközépiskolások rendszerében a fiatalok szakmunkás képzettség mellett megfelelő általános műveltséget is szerezhetnek.

A gimnáziumokból kifejlődő általános középiskolák 5+1-es oktatási rendszere elősegítheti, hogy azok a fiatalok, akik — a szükséges szelekció vagy más okok miatt — nem tanulnak tovább, a mainál harmonikusabban illeszkedjenek be a társadalmi munkába.

Nem véletlen, hogy az oktatási irányelvek rövid idő alatt olyan nagy elismerést arattak a társadalom legszélesebb rétegeiben csakúgy, mint a szakemberek szűkebb körében. Ez azonban nem jelenti azt, hogy nem voltak és nem lesznek még a jövőben is aggályok, sőt szenvedélyes viták az oktatási rendszer továbbfejlesztésének kérdéseiben. Ezek a viták azonban *nem az elveket, hanem — ahogy ez gyakran lenni szokott — az elvek gyakorlati végrehajtását érintik.*

Ebből a szempontból különösen fontos a szakközépiskolák fejlesztési problémáinak tisztázása, mivel ezek — perspektívában — kettős feladatot fognak betölteni. Egyrészt ellátják a népgazdaságot jól képzett és a jelenleginél műveltebb szakmunkásokkal, másrészt a felsőfokú technikumok jelentős bázisai lesznek. Ezért mindent meg kell tenni, hogy ez az új oktatási forma minél zökkenőmentesebben, hatékonyabban fejlődjék. Az eddigi szakközépiskolák különböző gimnáziumok keretében vagy azok helyén kerültek megszervezésre; a gyakorlati oktatás lényegében teljesen az iskolákkal összeköttetésben álló termelő üzemekre hárult. Ugyanakkor változatlanul fennmaradtak az ipari tanintézetek, amelyek a népgazdaság szakmunkás-ellátásának feladatát ma teljesítik.

A szakközépiskolák kifejlesztésénél célszerű azonban figyelembe venni azokat a tapasztalatokat, amelyeket a szocialista szakmunkás-képzés rendszerének kialakítása során az elmúlt évtizedben szereztünk. Ezek azt mutatják, hogy a szakmai elméleti és gyakorlati oktatás sem kisebb oktatási-módszertani probléma, mint az úgynevezett közismereti tárgyak oktatása. Nem látszik tehát indokoltnak, hogy míg a közismereti tárgyak oktatására külön pedagógusokat képezünk ki, e tárgyak didaktikai kérdéseinek megoldására, oktatási módszereik továbbfejlesztésére tudományos intézeteket tartunk fenn és fejlesztünk, a szaktárgyak okta-

tásában viszont lényegében teljesen magukra hagyjuk az üzemeket. Nagyra értékeljük az üzemek áldozatkész erőfeszítéseit a szaktárgyak oktatásában, s e kérdés felvetésével nem is akarjuk csökkenteni az üzemek tényleges szerepét és felelősségét. Közismert, hogy a jelenlegi iparitanuló-képzésnek a termelőüzem a fő bázisa, sőt bizonyos vonatkozásban (például a tanulók felvétele stb.), az üzemeknek nagyobb szerepük van a tanulóképzésben, mint amennyi a szakközépiskolánál e vonatkozásban lenne. Hogy azonban az üzemekben színvonalasabban oktassák a szaktárgyakat, ahhoz természetesen szükség van arra, hogy a központi szervek megfelelően szervezzék a szakoktató tanárok kiképzését és továbbképzését, továbbá segítséget nyújtsanak számukra didaktikai és módszertani kérdéseik megoldásában.

Felvetődik az a kérdés, hogy nem kellene-e a szakközépiskolák fejlesztésénél alapvetően támaszkodni az iparitanuló-képzés tapasztalataira. Ezt elsősorban az kívánja meg, hogy hazánkban *jelenleg még csak az iparitanuló-képzés rendszerében vannak meg azok a tárgyi és személyi feltételek, az a tapasztalat, szakmai és módszertani ismeret, amelynek birtokában a szakközépiskolák szakmai és gyakorlati oktatásának kifejlesztését viszonylag simán és aránylag gyorsan megoldhatnánk.*

Az 5+1-es gimnáziumi oktatásnál is felmerül a szakmai és gyakorlati oktatás némileg hasonló jellegű megoldása azzal az eltéréssel, hogy e területen az eddiginél konkrétabban és a népgazdaság igényeivel jobban összehangoltan kívánatos pontosan meghatározni az oktatási törvényben foglalt „szakmai előképzés" célját és tartalmát.

A felsőfokú technikumokkal kapcsolatban igen komoly szervezési, telepítési, beruházási és személyi problémák merülnek fel. A népgazdaság ugyanis már most igényli — mint erre rámutattunk — a technikusképzés magasabb szintre emelését, mégsem volna helyes, ha elsietve szerveznénk meg az új intézményeket, még mielőtt személyi és tárgyi feltételeiket kielégítő módon megteremtettük volna.

A technikumok közvetlen irányítása az egyes gazdasági minisztériumok kezében van, s ez lehetőséget ad arra, hogy mozgósítsuk ezen ágazatok belső erőforrásait a szervezéssel és alapítással járó anyagi és személyi természetű nehézségek megoldására. Olyan tartalék-erőforrás ez, amelynek a mai helyzetben különösen nagy a jelentősége. Igen fontos azonban, hogy az új intézmények szervezésénél kellőképpen érvényesüljön egyrészt a Művelődésügyi Minisztériumnak, az oktatás és nevelés egységét biztosító központi irányító szerepe, másrészt a gazdaság tervszerű fejlesz-

téséért közvetlenül felelős Országos Tervhivatalnak a népgazdaságot tervező és szervező feladatköre.

A népgazdaság növekvő szakember-szükségletének kielégítése, oktatási rendszerünk továbbfejlesztése *igen jelentős anyagi ráfordításokat kíván a társadalomtól.* Ezek a költségek különösen azért nagyok, mert korábban éveken keresztül nem fordítottunk kellő figyelmet a szakember-utánpótlásra s így oktatási intézményeink fejlődése (beruházások, felszerelés, pedagógus-utánpótlás) elmaradt a népgazdaság mennyiségi és minőségi követelményei mögött. Ezért a takarékosság és a gazdaságosság szempontjainak teljes figyelembe vétele mellett évről-évre gondosan meg kell vizsgálni, hogyan bővíthetjük az oktatási rendszer fejlesztéséhez szükséges anyagi ráfordítások eddigi, szűkös előirányzatait. Ennek során gondosan mérlegelni kell, hogy a szakemberek társadalmi újratermelésének hosszú 10—15 éves időszaka *már ma megkövetel olyan intézkedéseket, amelyeknek eredményei csak a távlati terv későbbi szakaszában jelentkeznek.* Erre az időszakra az anyagi termelés hatalmas arányú fejlődését irányozzuk elő, s ezért az oktatási rendszer fejlesztése révén már most gondoskodnunk kell az ehhez szükséges szakképzett munkaerők kiképzéséről.

A közelmúltban fejeződött be a Szovjetunió Kommunista Pártjának történelmi jelentőségű XXII. kongresszusa, a kommunizmus építőinek tanácskozása. A kongresszuson elhangzott felszólalások és a pártprogramról szóló beszámoló különösen aláhúzza az eddig tárgyalt kérdések jelentőségét. „A kommunizmus fő alapja a magas termelékenységű, tudományosan megszervezett, korszerű technikával felfegyverzett munka. *Ezért a munka erőforrásainak ésszerű kihasználása* a tervezés és gazdálkodás fontos oldala" — mondotta beszámolójában Hruscsov elvtárs.[16] A kommunizmushoz való átmenet idején fokozatosan és gyorsan csökken a szellemi és fizikai munka közötti lényeges különbség, s ez szorosan összefügg azzal, hogy a technikai haladás következtében szakképzett munka váltja fel a szakképzetlen munkát, és a szakképzett munkára való kiképzés szükségszerűen egyre magasabb színvonalon folyik.

Mi, Magyarországon még nem fejeztük be a szocializmus teljes felépítésének nagy feladatát, de az út amelyen haladunk, bennünket is a kommunizmushoz vezet el. Hogy ezen az úton minél gyorsabban haladjunk előre, annak egyik eszköze az, mégpedig a legtávolabbra ható eszköze, hogy állandóan emeljük népünk általános és szakmai műveltségének színvonalát és tervszerűen biztosítsuk a népgazdaság szakemberszükségletének kielégítését.

[16] Népszabadság 1961. október 19., 249. szám, 10. old.

A marxizmus—leninizmus egyetemi oktatásának továbbfejlesztése az oktatási reform keretében

Írta FUKÁSZ GYÖRGY – ESTI BÉLA – VUKOVICS ARNOLD

Az egyetemi és főiskolai marxizmus—leninizmus oktatás számára a körülmények még sohasem voltak olyan kedvezőek, mint napjainkban. A szocialista világrendszer történelmi jelentőségű gazdasági, politikai és tudományos sikerei az elmúlt években nagymértékben megnövelték a marxizmus—leninizmus elméletének tekintélyét. A szocializmus fölényének mind több területen való kibontakozása a kommunista világnézet fölényét is bizonyítja. A marxizmus—leninizmus oktatása és propagandája szempontjából is történelmi jelentőségű fordulatot eredményezett az SZKP XX. kongresszusa, amely bátran és következetesen szakított a személyi kultusszal és a velejáró dogmatikus szemlélettel. A személyi kultusznak és káros következményeinek elvi, kommunista kritikája lehetővé tette, hogy az oktatásban is megindúljon azoknak az akadályoknak az elhárítása, amelyek fékezték a marxizmus—leninizmus oktatás vonzóerejének és hatékonyságának növekedését. A világ kommunista és munkáspártjainak következetes harca mind a dogmatikus, mind pedig a revizionizmus ellen — az eredményes marxizmus—leninizmus oktatás legfontosabb forrása. A marxizmus—leninizmus iránti bizalom erősödésében nagy szerepe van pártunk, a Magyar Szocialista Munkáspárt határozott, következetes politikájának, amelynek helyességéről dolgozó népünk napról napra saját tapasztalatából győződik meg.

A marxizmus—leninizmus oktatásához felbecsülhetetlen segítséget nyújtanak a nemzetközi munkásmozgalomnak az utóbbi években napvilágot látott nagyszerű új dokumentumai, köztük a kommunista és munkáspártok képviselőinek 1960 novemberében tartott Moszkvai Értekezletén elfogadott nyilatkozata és a Szovjetunió Kommunista Pártjának XXII. kongresszusa által jóváhagyott új programja. E két nagyszabású mű lehetővé teszi, hogy tudományos színvonalon megvilágítsuk korunk valamennyi főbb problémáját, kulcsot ad a nemzetközi helyzet, a szocialista építés, a

kommunizmusba való átmenet kérdéseinek elemzéséhez. Az SZKP új programja tapintható közelségbe hozta a fő célt, a kommunista társadalmat, s ezzel a leghatásosabb eszközt adta a marxizmus—leninizmus oktatóinak kezébe is.

Főként ezek a körülmények idézték elő, hogy az egyetemek és főiskolák hallgatói ma már másként fogadják a marxizmus—leninizmus oktatását, mint azelőtt, amikor a szocializmus építésében elkövetett hibák, a dogmatizmus és a revizionizmus, az ideológiai és politikai bizonytalanság megnyilvánulásai csorbították a marxizmus—leninizmus tanszékek tekintélyét. A hallgatók számottevő része ma komoly érdeklődést tanúsít a marxizmus—leninizmus elmélete iránt. Sok hallgató vesz részt világnézeti kérdésekről szóló speciális kollégiumokon, világnézeti és politikai tárgyú pályázatokon; a marxista képzettség hatása megmutatkozik a legtöbb szakdolgozaton, diplomamunkán. Örvendetes jelenség, hogy a szemináriumi vitákon a hallgatók ma már őszintén elmondják világnézeti, politikai problémáikat és aggályaikat is. Ez fontos feltétele az oktatás eredményességének, mert lehetőséget ad a hibás nézetek tisztázására. Az agrár-felsőoktatási intézményekben például e tekintetben igen hasznos szemináriumi viták zajlottak le a múlt tanévben a mezőgazdaság szocialista átszervezésének kérdéseiről.

A problémák nyílt feltárása azt is mutatja, hogy a hallgatók közül mind többen valóban világnézeti, politikai útmutatást és segítséget várnak a marxizmus—leninizmus oktatóitól. Számosan külön is felkeresik őket ilyen természetű problémáikkal, pl. vallásos szülők gyermekei, akik tanulmányaik hatására jutottak el korábbi vallásos meggyőződésük felszámolásához. Szaktárgyaikkal összefüggő ideológiai és politikai problémákban is gyakran kérik ki a hallgatók marxizmus—leninizmus oktatóik véleményét. Így pl. az Építőipari- és Közlekedési Műszaki Egyetem filozófiai szemináriumain a modern építészeti irányok ideológiai vonatkozásairól, a politikai gazdaságtan szemináriumokon az építőipari árrendszer és bérezés egyes problémáiról tettek fel kérdéseket.

A marxizmus—leninizmus oktatásának hatása lemérhető az egyetemi és főiskolai párt- és KISZ-szervezetek munkájának fejlődésén is. A felsőbb évfolyamok hallgatói, akiknek már van bizonyos világnézeti, politikai képzettségük, jórészt éppen ennek következtében aktívabban és lelkesebben vesznek részt az intézmények társadalmi tevékenységében. A párt- és KISZ-gyűlések színvonala, a diákkörök munkája évfolyamról évfolyamra javul, és különösen figyelemre méltó a KISZ által szervezett nyári táborozások évről évre fokozódó sikere.

E sok biztató jelenség mellett sem tekinthetjük még kielégítőnek az egyetemi és főiskolai marxizmus—leninizmus oktatás hatékonyságát. A marxizmus—leninizmus oktatásának a hallgatók gondolkodására gyakorolt eszmei-politikai hatása még korántsem megfelelő a felsőoktatási intézményekben. Bizonyos mértékben természetesen valamennyi hallgatót érinti, hiszen mindannyian éveken keresztül tanulmányozzák a marxizmus—leninizmus elméletét. Az a világnézeti poggyász azonban, amelyet a hallgatók magukkal hoznak, ma még igen különböző, s az egyetemi évek alatt is sok ellentétes befolyás éri őket. Ezért még mindig jelentős azoknak a száma, akik a marxizmus—leninizmust csupán úgy tekintik, mint egyik vizsgatárgyat a sok közül. Csupán a vizsgák előtt tanulnak belőle valamit, több-kevesebb sikerrel bemagolják a jegyzetek anyagát, de a tanultak nem hatják át gondolkodásukat, meggyőződésüket. Tanszékeink még nem eléggé találták meg annak a módját, hogy a hallgatók világnézetileg elmaradottabb vagy közömbös rétegének érdeklődését is felkeltsék; ennek következtében a szemináriumi órák gyakran formálisak, laposak. A hallgatók egy része úgy hagyja el az egyetemet, hogy marxista ismeretei csak felületesek, s képtelen gyakorlatilag alkalmazni a tanultakat. A végzettek többsége azonban — ezt ismételten le kell szögeznünk — ma már nem ebbe a kategóriába tartozik.

A marxizmus—leninizmus oktatás kedvező feltételei között igen fontos tényező a marxizmus—leninizmus tanszékek helyzetének megszilárdulása a felsőoktatási intézményekben. E tanszékek még nem váltak ugyan mindenütt az egyetem ideológiai centrumává, de korábbi elszigeteltségük és különállásuk jórészt megszűnt, ma már szerves részei egyetemeink és főiskoláink életének. Az utóbbi években jelentősen emelkedett a marxizmus—leninizmus oktatók szakmai, politikai és pedagógiai képzettsége, sokan tudományos fokozatot szereztek s többen közülük közreműködnek az egyetemen oktatott szaktárgyak világnézeti problémáinak tudományos feldolgozásában. Az Eötvös Lóránd Tudományegyetemen fizikusok és filozófusok együtt munkálkodnak a mikrofizika filozófiai kérdéseinek tisztázásán. A pécsi tudományegyetemen jogászok és filozófusok közös vitát rendeztek a büntetőjog néhány filozófiai problémájáról. A marxizmus—leninizmus tanszékek részt vesznek az egyetemi tudományos ülésszakok munkájában, sokhelyütt bekapcsolódnak a szaktárgyak tematikáinak, jegyzeteinek, egyéb tananyagainak megvitatásába. Különösen nagy szerepük van e tanszékeknek az egyetemek és főiskolák társadalmi és politikai életében. Mindenütt jelentős részt vállalnak a társadalmi szervek tevékenységéből, a szakoktatók ideoló-

giai továbbképzését szolgáló világnézeti nevelési bizottságok munkájából, s ez is erősíti az egyetemi élettel való összeforrottságukat.

Megállapítható azonban, hogy nem vált még mindenki előtt egyértelműen világossá az egyetemi és főiskolai marxizmus—leninizmus oktatás szerepe. E tárgy egyetemi és főiskolai oktatásának szükségességét ma már senki sem vitatja. De oktatásának jellegéről, céljáról, helyéről még sok a téves elképzelés az egyetemeken. Ez pedig igen fontos kérdés; tisztázása nélkül lehetetlen az oktatás továbbfejlesztését szolgáló feladatok helyes kijelölése.

Gyakran találkozunk annak a (nyíltan ugyan nem hangoztatott) nézetnek a megnyilvánulásaival, amely szerint a világnézeti nevelés *kizárólag* a marxizmus oktatók, továbbá az egyetemi párt- és KISZ-szervezet feladata — a szaktanszékeknek, amelyek szakismereteket nyújtanak, nem kell a hallgatók világnézeti és politikai nevelésével törődniük. E nézet hívei valahogy úgy képzelik a felsőoktatási képzés céljának megvalósítását, a kommunista szakemberek nevelését, hogy kommunistává a marxizmus—leninizmusnak, szakemberré pedig a szaktárgyaknak a tanulmányozásával válik a hallgató. Ebből azt a következtetést vonják le, hogy oktatási rendszerünk továbbfejlesztésének az az alapelve, amely szerint az oktató és nevelő munkának tervszerűen szolgálnia kell a szocialista világnézet és erkölcs kialakítását, csupán a marxizmus—leninizmus tanszékekre vonatkozik.

A világnézeti nevelés eredményességének fontos feltétele, hogy végleg eloszlassuk ezt a vulgáris felfogást. A marxizmus—leninizmus tanszékeknek kétségkívül különleges szerepük van a hallgatók szocialista világnézetének kialakításában, amennyiben ezeknek a tanszékeknek ez a főfeladatuk. De a világnézeti nevelés nem lehet csak a marxista oktatók ügye. Minden tantárgy oktatása során arra kell törekedni, hogy erősödjék a hallgatók szocialista világnézete. Ehhez minden tantárgy számtalan lehetőséget nyújt; hiszen a természet és a társadalom jelenségeinek valóban tudományos elemzése megköveteli e jelenségek dialektikus és materialista szemléletét, a vallásos és egyéb idealista nézetek kritikáját. Természetes, hogy a szaktárgyak oktatói csak akkor tudnak e követelményeknek eleget tenni, ha maguk is a marxista—leninista világnézet alapjára helyezkednek, elsajátítják a marxizmus—leninizmus tudományos módszerét, mégpedig olyan fokon, hogy a szaktárgyuk művelésében és oktatásában alkalmazni is tudják azt. Ezt a követelményt ma már igen nyomatékosan hangsúlyoznunk kell. Hogy a hallgatók világnézeti nevelése egységes legyen, ahhoz le kell küzdeni a néhány szaktanszéken még megmutatkozó ideológiai közömbösséget, határozottabb harcot kell folytatni a különböző burzsoá irányzatok maradványai ellen.

A szaktárgyak oktatásában az idealizmus ma már csak szórványosan jelentkezik nyílt formában és tudatosan megfogalmazva. Gyakori azonban a világnézeti közömbösség és az eklekticizmus, amely szabad utat enged annak, hogy a burkolt, de annál veszélyesebb idealista filozófiai nézetek beszivárogjanak az egyetemi oktatásba. Még nagyon sok egyetemi szakoktató világnézetére hat a pozitivizmus, s ez abban fejeződik ki, hogy látszólag hátat fordítanak mindenféle filozófiai általánosításnak és állásfoglalásnak, élesen elválasztják a szaktudományt a filozófiától, a valóságban azonban hallgatólagosan és sokszor öntudatlanul is az agnoszticizmust, a „fizikai idealizmust", vagy a társadalomtudományokban a szellemtörténeti módszert fogadják el kiindulópontul.

A filozófiai közömbösségnek és eklekticizmusnak a következménye az is, hogy sok egyetemi előadásban helyes és helytelen világnézeti következtetések keverednek egymással, s ez sok zavart okoz a hallgatók világnézetében. Zavarokat okoz egyes, a természettudományokban is használt kategóriák filozófiai tartalmának tisztázatlansága a marxista—leninista filozófiai képzettséggel nem rendelkező oktatók előadásaiban. Így például az „anyag", a „mozgás" és a „tér" fogalmán mást értenek a fizika és mást a filozófia terminológiája szerint, s ha a fizikus nem tisztázza kellően a fizikában használt fogalom összefüggését az általánosabb filozófiai kategóriával, ez könnyen félreértésekhez, vagy egyenesen idealista filozófiai következtetésekhez vezethet. — Ezeket a problémákat tárta fel a Budapesti Műszaki Egyetemen a világnézeti nevelési bizottság, amelynek tapasztalatait az MSZMP filozófia munkaközössége is megvitatta. A pozitivizmus azonban legtöbbnyire abban nyilvánul meg a szaktárgyak oktatásában, hogy *elmarad* a világnézeti és filozófiai következtetések levonása, a szaktárgyakban rejlő ideológiai nevelési potenciál hasznosítása.

Nyilvánvaló, hogy a hallgatók világnézeti nevelésében csak az itt említett jelenségek megszüntetésével érhetünk el megfelelő eredményeket, ezt pedig csakis valamennyi tanszék közös erőfeszítésével valósíthatjuk meg. A marxizmus—leninizmus tanszékeknek minden tőlük telhető segítséget meg kell adniuk a szaktanszékeknek a világnézeti harchoz, de nem vállalhatják magukra a világnézeti nevelőmunka valamennyi feladatát.

Akik a világnézeti nevelést kizárólag a marxizmus—leninizmus oktatókra hárítják és a kommunista szakember-képzésben mereven szétválasztják a marxizmus—leninizmus és a szaktanszékek feladatát, azok arról is megfeledkeznek, hogy a marxizmus—leninizmus tanszékeknek nemcsak a hallgatók kommunista meggyőződésének kialakításában, hanem szakemberré való kiké-

zésükben is vannak feladataik. A marxizmus—leninizmus tanulmányozása során kialakuló, illetőleg megszilárduló tudományos világnézet, a dialektikus materializmus módszerének alkalmazására való készség nagy jelentőségű tényező a hallgatók szakismereteinek megalapozásában is. Az a hallgató, aki mélyen, alkotó módon sajátította el a marxizmus—leninizmus egyetemi tananyagát, ezzel a szaktárgyak mélyebb, alkotóbb elsajátításához is kulcsot szerzett. Ezért a marxizmus—leninizmus oktatásában nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy milyen egyetemen, milyen karon folyik az oktatás. A marxizmus—leninizmus tananyaga és oktatásának módszere nem lehet teljesen azonos a bölcsészkaron és az orvostudományi egyetemeken, a műszaki egyetemeken és a jogászképzésben.

A marxizmus—leninizmus tanszékeknek közvetlenül is segíteniök kell a szakemberképzést az oktatás bizonyos specializációjával, az egyetemek, illetve a karok jellege szerint. Ez a helyes elv azonban nem járhat azzal a következménnyel, hogy a marxizmus—leninizmus oktatás sajátos feladata háttérbe szoruljon, hogy a marxizmus—leninizmus a szaktárgyak segédtudományává fokozódjék le, vagy éppen feloldódjék a szaktudományokban. A marxizmus—leninizmus mindhárom alkotórésze — a dialektikus és történelmi materializmus, a politikai gazdaságtan és a tudományos szocializmus — önálló tudomány, mindegyiknek megvan a maga tárgya és sajátos szerepe a tudományok sorában. Nem érthetünk egyet azokkal, akik az egyetemi és főiskolai marxizmus—leninizmus oktatás fő feladatát abban látják, hogy az szakfilozófiai ismereteket nyújtson a hallgatóknak — egy-egy szaktárgy filozófiai és módszertani kérdéseinek elemzését — s ennek alapján valamiféle speciális „orvosi marxizmus" vagy „jogász-marxizmus" tanítását javasolják. E törekvéssel rokon az az elgondolás is, amely egyes karokon meg akarja szüntetni a marxizmus—leninizmus egyik-másik alkotórészének az oktatását, mert elegendőnek tartja, ha a hallgatók a marxizmus—leninizmusnak csupán a szakképzésükkel közvetlen kapcsolatban levő alkotórészét sajátítják el.

A marxizmus—leninizmus három alkotórésze szerves egységet alkot. A természet és a társadalom mozgástörvényeinek megértése lehetetlen, ha nem tanulmányozzuk mindhárom alkotórésznek legalábbis az alapkérdéseit. Ez hozzátartozik a korszerű általános műveltséghez is. Egyetemi és főiskolai hallgatóink a jövendő értelmiségét alkotják, gazdasági és kulturális életünk számos vezető pozícióját töltik majd be, nélkülözhetetlen számukra a korszerű műveltség. Ezért nemcsak a közgazdaságtudományi és a műszaki egyetemeken, hanem az orvostudományi egyetemeken és a művészeti főiskolákon is elengedhetetlen — bár

különböző arányban — például a politikai gazdaságtan oktatása. Az orvosnak, a művésznek pályája folyamán valószínűleg nem lesz szüksége szűk értelemben vett gazdasági szakismeretekre, de arra igen, hogy el tudjon igazodni a társadalom bonyolult jelenségei között, megértse korát, a nép és a maga feladatait, mert csak így tud igazán megfelelni hivatásának is. Ehhez pedig politikai gazdaságtannal is foglalkoznia kell, mert a politikai gazdaságtan alapvető tanításainak ismerete nélkül senki sem tehet szert valóban tudományos szocialista világnézetre. „Marx elméletének legmélyebb, mindenirányú és legrészletesebb igazolása és alkalmazása — Marx gazdasági tanítása." Lenin írta ezt a marxi politikai gazdaságtan jelentőségéről, s ő említi a politikai gazdaságtant, mint a „marxizmus fő tartalmát". Nyilvánvaló, hogy ma sem kisebb a politikai gazdaságtan jelentősége, sőt a hatalmas társadalmi változásoknak a korszakában, amelyben mi élünk, a marxista műveltségnek különösen fontos követelménye éppen a politikai gazdaságtanban való jártasság. E nélkül művész és orvos sem értheti meg a kapitalizmus bukásának, a kommunizmus győzelmének szükségszerű folyamatát, korunk fő tartalmát.

A marxizmus—leninizmus mindhárom alkotórészének oktatására minden felsőoktatási intézményben feltétlenül szükség van, másképp a világnézeti nevelés, a kommunista szakemberképzés nem érhet el megfelelő eredményt. Az elmúlt egy-két évben éppen az volt az egyetemi és főiskolai marxizmus—leninizmus oktatás fejlesztésének egyik legfontosabb lépése, hogy megkezdődött a tudományos szocializmusnak, mint a marxizmus harmadik alkotórészének előadása is, s ezzel végre teljessé vált a marxizmus—leninizmus oktatása. 1956 előtt ugyanis a filozófia és a politikai gazdaságtan mellett csak az SZKP történetét és a magyar munkásmozgalom történetét oktatták, 1957—58-ban pedig csupán filozófiai és politikai gazdaságtan oktatás folyt, ma viszont a hallgatók már megismerkednek a kommunizmus győzelméért folyó hazai és nemzetközi méretű osztályharc stratégiájának és taktikájának kérdéseivel is.

Az egyetemi marxizmus—leninizmus oktatás céljáról és szerepéről vallott hibás nézetekkel kapcsolatban meg kell említenünk azt a néhány tanszéken megmutatkozó törekvést is, amely arra irányul, hogy az általános egyetemi marxizmus—leninizmus oktatás keretében szinte filozófiai, politikai gazdaságtani stb. szakembereket képezzenek ki. Ezért aztán az elvégezhetőnél jóval nagyobb mennyiségű irodalommal, részletekbe menő előadásokkal, indokolatlan vizsgakövetelményekkel terhelik meg a hallgatókat. Az ilyen maximalista törekvés szintén káros, elveszi a hallgatók kedvét a marxizmus—leninizmus tanulmányozásától. A fi-

lozófia, a tudományos szocializmus és a politikai gazdaságtan szakképzésre megfelelő keretek vannak az Eötvös Loránd Tudományegyetem és a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem illetékes karain; itt a hallgatók szaktárgyként is választhatják e tárgyakat. Másutt azonban súlyos hiba, az egyetemi marxizmus—leninizmus oktatás szerepének teljes félreértése a marxizmus egyes alkotórészeinek ilyen maximalista igényű oktatása. A részletekben való maximalizmus, a túlzó követelmények mögött nem egyszer éppen a lényeg: a marxizmus—leninizmus oktatás világnézeti nevelő szerepe sikkad el.

A felsorolt hibás nézetekkel szemben az egyetemi és főiskolai marxizmus—leninizmus oktatás valódi szerepe, célja: *a hallgatók marxista—leninista világnézetének, politikai meggyőződésének tudományos megalapozása és fejlesztése.* Az egyetemeken és főiskolákon szocialista világnézetű és erkölcsű, szilárd jellemű értelmiségi dolgozókat kell nevelnünk, akik a nép ügyének szolgálatát megtisztelő kötelességüknek érzik és öntudatos, aktív részvevői lesznek társadalmunk életének. A marxizmus—leninizmus oktatásnak egyben feladata, hogy kifejlesztve a hallgatókban a dialektikus materializmus alkotó alkalmazásának készségét, közvetlenül is hozzájáruljon a magas színvonalú szakemberképzés biztosításához.

*

A marxizmus—leninizmus egyetemi és főiskolai oktatásának továbbfejlesztése — a felsőoktatási reform feladatainak és gyorsan fejlődő társadalmunk szükségleteinek megfelelően — sokrétű, bonyolult feladat. A Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának 1959. augusztus 18-i határozata megszabja a fejlesztés fővonalát: alapvető célként *a szocialista világnézeti nevelés hatékonyságának fokozását* jelöli meg, és ennek a célnak rendeli alá a marxizmus—leninizmus tanszékek egész tevékenységét, beleértve a tanszékeken folyó tudományos munkát is.

Felmerül a kérdés: mindenben megfelel-e oktatásunk a határozatban támasztott magas követelményeknek, lépést tart-e a marxista—leninista elmélet gyors előrehaladásával? Kellő súllyal szerepelnek-e benne napjaink legégetőbb elméleti-politikai problémái? Ezekre a kérdésekre „nem"-mel kell felelnünk, s éppen a marxizmus—leninizmus elméletének ragyogó, frissessége, tökéletes korszerűsége követeli meg, hogy nagy erőfeszítéseket tegyünk az oktatás ezen elmaradásának megszüntetésére, tematikánk, tananyagaink, jegyzeteink, oktatási módszereink fejlesztésére. Mint egész oktatási rendszerünkben, a marxizmus—leninizmus oktatásában is fokozottabban figyelembe kell vennünk a kor követelményeit.

A marxizmus-oktatás fejlesztésében a legfontosabb feladat *az elmélet és gyakorlat egységének szilárdabbá tétele, a dogmatizmus, a betűrágás maradványainak felszámolása.* Nem új követelmény ez, mindig is fontos feladatként állt a marxizmus—leninizmus oktatás előtt. Most azonban, amikor a társadalomban és a tudományban egyaránt olyan hallatlan mértékben meggyorsult a fejlődés iráma — most különösen nagy jelentőségűvé vált az elmélet és a gyakorlat szoros összhangja. Csak így tudunk választ adni a gyakorlat által, a mai élet által felvetett kérdésekre, amelyek elsősorban foglalkoztatják ifjúságunkat, és amelyek megválaszolása nagymértékben befolyásolja világnézetük alakulását.

Az emlélet és gyakorlat szorosabb összhangjának megteremtése az egyetemi és főiskolai marxizmus—leninizmus oktatásban mindenekelőtt azt követeli meg, hogy fokozzuk oktatásunk időszerűségét. A Politikai Bizottság említett határozata kimondja: „A marxizmus—leninizmus oktatásának világnézeti nevelő hatása csak akkor érvényesülhet megfelelően, ha — elkerülve a múlt években gyakran erőltetett aktualizálást és vulgarizálást — a legnagyobb súlyt arra helyezik, hogy a legidőszerűbb kérdésekkel megfelelő módon átszőjék a tananyagokat." Tematikáinkban, programjainkban jelenleg még túl nagy a történelmi anyag aránya. Történeti szemlélet kialakítására természetesen szükség van. Enélkül nem lehet dialektikus gondolkodásra nevelni a hallgatókat, nem lehet elérni, hogy megszerezzék a társadalmi jelenségek önálló, dogmatizmustól mentes elemzésének készségét, hogy tudományos mélységgel megértsék a mai kor jelenségeit. A történelmet azonban nem önmagáért tanulmányozzuk. A történelem az „élet tanítómestere", arra szolgál, hogy segítse a mát és méginkább — a jövőt. A múlt történelméből tehát azokat az elvi kérdéseket és eseményeket kell tanítanunk, amelyek ma is nélkülözhetetlen tanulságokat nyújtanak számunkra. Figyelembe kell vennünk azt is, hogy a történelmi fejlődés során egyes kérdések megoldódtak és új kérdések kerültek helyettük napirendre, más kérdések pedig ma másként vetődnek fel, mint tíz, vagy ötven évvel ezelőtt. A történelem tanulságainak felhasználása tehát nem jelentheti azt, hogy történelmi analógiák segítségével, kész sémákban gondolkozhatunk és így világíthatjuk meg korunk alapvető problémáit. Mert az idő halad, és a korábban fontos elvi problémák szinte észrevétlenül elvesztik időszerűségüket. Gondoljunk csak a lenini „hármas jelszó" kérdésére: néhány évvel ezelőtt még oktatásunk tengelyébe kellett ezt állítanunk, amikor a munkásparaszt szövetséggel foglalkoztunk, ma azonban hamis séma lenne és súlyos hibákhoz vezetne, ha ezzel próbálnánk megmagyarázni

a munkás-paraszt szövetség jelenlegi tartalmát és feladatait. A mezőgazdaság szocialista átszervezésének témájában is más kérdésekre kell helyezni a hangsúlyt most, a tömeges szervezés befejezése után, mint korábban hosszú éveken keresztül. Itt nemcsak arról van szó, hogy időről időre rostáljuk meg a tananyagot, hogy több hely maradjon az új és a legidőszerűbb kérdések oktatása számára, hanem elsősorban arról, hogy az új kérdéseket csak a marxizmus—leninizmus alkotó alkalmazásával lehet megközelíteni, nem pedig mechanikus történelmi analógiák és sémák alapján.

A filozófia oktatásában még mindig problematikus a filozófiatörténet aránya (bár a korábbihoz képest csökkent). A politikai gazdaságtanban az imperializmus előtti kapitalizmus tanításának bizonyos további csökkentésével kell számolnunk, hogy az imperializmus mai kérdéseit és a szocializmus politikai gazdaságtanát részletesebben taníthassuk. Különösen a harmadik alkotórész, a tudományos szocializmus oktatásában fontos a mai kérdések központba állítása. Bár e tárgy oktatása még csupán másfél éve folyik, máris megállapítható, hogy magasabb színvonalú és eredményesebb, mint annak idején az egyetemi párttörténet-oktatás volt. Itt okoz azonban legtöbb gondot a történeti anyag helyes arányának és kezelési módjának kialakítása. Jelenleg még folynak (hazai és nemzetközi szinten is) viták e tárgy struktúrájáról. A vitának az a lényege, hogy a tudományos szocializmus kérdéseit (mint a proletariátus osztályharca, a pártról szóló tanítás, a szocialista forradalom elmélete és taktikája, a proletárdiktatúra stb.) a nemzetközi munkásmozgalom története keretében, kronológiailag helyesebb-e tárgyalni, vagy pedig az egyes témák logikailag felépített sorrendjében. Nálunk — a csehszlovákiai, a romániai és a német egyetemek gyakorlatától eltérően — az előbbi módszer szerint folyik az oktatás. Bevezetése idején több körülmény indokolta ezt a módszert: a hallgatók munkásmozgalomtörténeti előképzettségének hiányossága, s az a meggondolás, hogy így jobban lehet szemléltetni az elméletnek a gyakorlattal kölcsönhatásban történő fejlődését, jobban lehet érvényesíteni a munkásosztály és a párt küzdelmeinek történelméből adódó politikai és érzelmi nevelőhatásokat. A múlt tanévben meg is mutatkoztak ezek az előnyök — különösen a legképzettebb, a leggyakorlottabb oktatók munkájának eredményeképpen —, de jelentkeztek a kronológiai módszer bizonyos hátrányai is. Ez a módszer ugyanis túl sok történeti anyag elsajátítását igényli, s meglehetősen nehézzé teszi az egyes elvi kérdéseknek a mai problémák köré csoportosított összefoglaló ismertetését. A rendelkezésünkre álló tapasztalatok ma még nem elegendőek a kérdés eldöntéséhez, de rövid időn

belül ki kell alakítani a tudományos szocializmus, vagy — ahogy az SZKP új programja nevezi — a marxizmus—leninizmus *társadalompolitikai nézetei* oktatási módszerének egységes koncepcióját.

Nem eléggé mai, nem eléggé élő az ellenséges ideológiák bírálata sem egyetemeinken: e munkánk túlságosan hátratekintő, túl sokat foglalkozunk a *tegnap* nézeteinek kritikájával. Pedig az ellenséges ideológiák mai formáinak leleplezése a fontos, s nem szabad megelégednünk azzal, hogy ezeknek a történeti forrásait elemezzük, előzményeiket vizsgálgatjuk. Lenin a „Materializmus és empiriokriticizmus" c. művében klasszikus, máig is érvényes bírálatát adta a századforduló éveiben jelentkező „fizikai idealizmus"-nak. Természetes, hogy ezt a lenini bírálatot ma is fel kell használnunk az ideológiai harcban, s a többi között az oktatásban is. Nem lehet azonban a bírálatban a „fizikai idealizmus" akkori jelentkezési formáira szorítkozni, hiszen ha a fizikai idealizmus lényege nem is, de jelentkezési formája megváltozott. A mai fizikai idealizmus a fizika fejlődésének újabb, Lenin idejében nem ismert problémáiba kapaszkodik, s bírálata sem lehet hatásos akkor, ha nem nézünk úgy szembe ezekkel a problémákkal, ahogyan Lenin tette ezt a századforduló éveiben. Nem elegendő az sem, hogy a pozitivizmust Comte és Spencer, vagy akár a machisták megfogalmazásában bíráljuk — arra kell törekednünk, hogy a pozitivizmus mai formáit leplezzük le úgy, ahogy a pozitivizmus a tudomány legújabb eredményein élősködik. A revizionizmus kritikája során nem Bernsteinre és Kautskyra, hanem a jelenkori revizionistákra kell a főtüzet irányítanunk. Elsősorban azt kell lelepleznünk, hogy a mai polgári ideológusok és revizionista szekértolóik hogyan hamisítják meg korunk jellegét, a ma végbemenő társadalmi folyamatok természetét. Az osztályok és az osztályharc marxista—leninista elméletének tárgyalásánál például ma viszonylag terjedelmesen cáfoljuk a Marx, Engels és Lenin korában jelentkezett antimarxista nézeteket (pl. Dühring erőszakelméletét), de nem bíráljuk eléggé a mai polgári szociológiának a társadalmi „stratifikációról" stb. szóló tanításait.

A polgári ideológia bírálatában az egyetemi marxizmus—leninizmus oktatásnak figyelembe kell vennie, hogy milyen polgári és kispolgári nézetek zavarják az egyetemi ifjúság világnézeti fejlődését és a harcot természetesen elsősorban ezek ellen kell folytatni. Legjellegzetesebb közöttük a vallásosság és a nacionalizmus maradványai, az anyagiasság, továbbá a burzsoá dekadencia nyugatról érkező, viszonylag szűk körben érvényesülő hatása, amely főként pesszimizmusban, cinizmusban, a hivatástudat, a felelősségérzet hiányában nyilvánul meg.

E nézetek hatását akkor tudjuk valóban megszüntetni, ha következetes elvi bírálatuk mellett egyúttal *pozitív eszményeket* állítunk velük szembe az ifjúság elé. Ez a legfontosabb, ezzel érjük el a legerősebb meggyőző hatást. A vallásos gondolkodás maradványait akkor tudjuk végérvényesen felszámolni, ha a vallás tudománytalanságának, elavultságának feltárása mellett tudományos világképet adunk. A nacionalizmus kritikája akkor igazán hatékony, ha összekapcsolódik a szocialista hazafiság és a szocialista nemzetköziség eszméinek meggyőző kifejtésével. A burzsoá dekadencia befolyása ellen is pozitív eszményekkel küzdhetünk a legeredményesebben. Hiszen a dekadencia — a hanyatló, felbomló társadalmak jellegzetes terméke — éppen a pozitív eszmények teljes hiányának a kifejeződése.

A kommunizmus igazságainak kifejtése a legdöntőbb érv, a legélesebb fegyver a burzsoá ideológia maradványai elleni harcban. Az SZKP XXII. kongresszusán elfogadott program megrajzolja a holnap társadalmát, a kommunizmust. A kongresszus munkája szinte látható közelségbe hozta az emberiség nagyszerű célját. Ez a nagyszerű fegyver megsokszorozza erőinket a burzsoá ideológia ellen vívott harcban, hiszen lehetővé teszi, hogy a kapitalizmus apologétáival szemben megrajzoljuk a jövő konkrét képét, amelynek reménysége milliókat és milliókat ragadott magával. A kommunistákról ellenségeik sokáig azt állították, hogy csak rombolásra képesek. A szocialista világrendszer grandiózus arányú kibontakozása csattanós választ adott erre a rágalomra: megmutatta, hogy a kommunizmus legfontosabb vonása éppen alkotó jellege, az, hogy felszabadítja az emberi társadalom összes alkotó erőit. Ezt az alkotó jelleget akkor tudjuk megfelelően érzékeltetni, ha a fejlődés pozitív perspektíváinak bemutatását állítjuk oktató és nevelő munkánk középpontjába.

Fel kell tárnunk az új, szocialista társadalom építőinek világát, az új, szocialista ember életének értelmét, célját. Nem elegendő, ha egyszerűen a burzsoá erkölcs jellegzetes vonásait bíráljuk, ha arról beszélünk, hogy erkölcsileg mennyire elítélendő, megvetendő a cinizmus, a képmutatás, a közönyösség, az individualizmus, az anyagiasság. A burzsoá erkölcs elleni fellépés csak akkor lehet eredményes, ha a hallgatók előtt meggyőzően kifejtjük a kommunista erkölcs normáit. Ehhez nagy segítséget ad az SZKP új programja, amely megfogalmazza a kommunizmus építőinek erkölcsi kódexét, amely az egész dolgozó emberiség érdekeit és eszményeit fejezi ki, és amely a mi ifjúságunk erkölcsi nevelésében is vezérfonalul szolgál. A kommunista erkölcs e tudatosan vállalt nagyszerű követelményeit bátran szembeszegez-

hetjük a valláserkölcs képmutató követelményeivel, a kapitalista erkölcs embertelenségével.

Az elmélet és a gyakorlat szoros egységének biztosításához elengedhetetlen, hogy az oktatómunkában mindenkor tekintettel legyünk az adott politikai helyzet követelményeire, s fokozott gondot fordítsunk azokra a kérdésekre, amelyek egy-egy időszakban a legfontosabbak. Jelenleg ilyen szerepet töltenek be a nemzetközi helyzet kérdései. Az egyetemi ifjúság amúgy is igen élénken érdeklődik a nemzetközi problémák iránt, de napjainkban, amikor a békéért folyó harc nehéz, bonyolult szakaszához érkeztünk, különösen foglalkoztatja a hallgatókat a világesemények alakulása. A marxizmus—leninizmus tanszékeknek számolniuk kell ezzel a megnövekedett érdeklődéssel. Szükséges, hogy rendszeresen tájékoztassák az ifjúságot, segítséget adjanak ahhoz, hogy a hallgatók megértsék az események rugóit, tisztában legyenek a jelenlegi helyzetből adódó feladatokkal, és erőnkben, ügyünk igazságában, legyőzhetetlenségében bízva, nyugodtan végezzék munkájukat.

Az elmélet és a gyakorlat egységének döntő feltétele, hogy az oktatás szoros kapcsolatban legyen a hazánkban folyó szocialista építőmunka időszerű feladataival, pártunk politikájának, második ötéves tervünk célkitűzéseinek megvilágításával. Az egyetemi reform megvalósításával jelentékenyen meg fog növekedni a hallgatók gyakorlati képzésére fordítandó idő. Igen fontos, hogy a marxizmus—leninizmus tanszékek oktatói bőséges gyakorlati ismeretekkel rendelkezzenek, közvetlenül ismerjék üzemeink, termelőszövetkezeteink életét, dolgozó népünk munkáját, mindennapos problémáit, hangulatát, mert csak így tudják igazán életközelségbe hozni, egyszerűen és érthetően megmagyarázni a szocializmus építésével összefüggő elméleti kérdéseket, s elkerülni az elvontság, a sematikusság veszélyét. Ezért évente 25—30 marxizmus-oktató (elsősorban olyanok, akiknek e téren kevés a tapasztalatuk), kb. féléves időtartamra nagyüzembe kerül, s itt részt vesz az üzemi pártszervezet munkájában. Ez a gyakorlat — mint már bebizonyosodott — rendkívül jó eredményeket hoz: előmozdítja az oktatók egyéni fejlődését, tevékenységük minden területét, oktató-nevelő és tudományos munkájukat egyaránt. Oktatóink többsége megérti a nagyüzemi gyakorlat jelentőségét, s örömmel vállalja a féléves kiküldetést. Az üzemi pártszervezetek is elismerően nyilatkoznak a marxizmus-oktatók lelkes pártmunkájáról. Így elérjük, hogy rövid időn belül az egyetemi és főiskolai oktatók nagy része megszerzi a nélkülözhetetlen gyakorlati és politikai tapasztalatokat, s ez újabb fontos feltételét teremti meg annak, hogy oktatómunkánk szoros kapcsolatban legyen az eleven élettel.

Az elmélet és a gyakorlat egységének biztosításához nem elegendő a marxizmus elméletének a társadalmi és politikai gyakorlattal való összekapcsolása. Tudatosan törekednünk kell arra is, hogy a *marxizmus—leninizmus oktatás figyelembe vegye az egyetemek, illetve karok jellegét, az oktatott szaktudományok speciális igényeit.* A kommunista szakember-képzés bonyolult feladat. A „kommunista szakember-képzés" fogalmát fel kell bontanunk, s abban a konkrét értelemben kell megoldanunk, hogy kommunista mérnököket, kommunista orvosokat, kommunista pedagógusokat stb. képezzünk. A képzést a társadalom szükségleteihez kell szabni, figyelembe véve azokat a követelményeket, amelyek a szakemberekkel szemben az adott területen jelentkeznek.

Azért is fontos, hogy a marxizmus—leninizmus oktatás során figyelembe vegyük a szaktudományok sajátosságait, mert így a hallgató — akit természetesen leginkább választott szakmájának, jövendő hivatásának kérdései izgatnak — nagyobb érdeklődést tanusít a marxizmus iránt, jobban megérti tanulmányozásának szükségességét, és ez is elősegíti a marxizmus-oktatás világnézeti nevelő hatását.

A marxizmus—leninizmus mindhárom alkotórészének oktatása során figyelembe kell venni az egyetemek, illetve karok jellegét, elkerülve természetesen azokat a túlzásokat, amelyek a marxizmus-oktatás alapvető feladatának megvalósítását veszélyeztetik. Másként kell oktatni a tudományos szocializmust például az orvostudományi egyetemen, mint a jogi karon, ahol olyan szaktárgyakat is tanulnak, amelyek a tudományos szocializmussal némileg összefüggenek. A politikai gazdaságtan műszaki egyetemi oktatásának például sajátos feladatai vannak a mérnökhallgatók közgazdasági szemléletének kialakításában. A legnagyobb lehetőségeket az egyetem jellegének figyelembevételére a filozófia-oktatás nyújtja, mert a filozófia — a természet, a társadalom és a gondolkodás legáltalánosabb törvényeit kutatva — valamennyi tudomány számára általános módszert és ismeretelméleti alapot ad, fejlődése a legközvetlenebb kapcsolatban van minden tudomány fejlődésével, épít a szaktudományok eredményeire, általánosítja azok tapasztalatait.

Az egyetemek és főiskolák speciális jellegéből fakadó igények kielégítése a marxizmus—leninizmus oktatásban természetesen nehéz és bonyolult feladat, melyet a marxista tanszékek csak meghatározott feltételek között tudnak megoldani. Az első feltétel az, hogy a marxizmus-oktatók szerezzenek bizonyos ismereteket az adott intézmény jellegét meghatározó szaktárgyakban. Ilyen tárgy a bölcsészettudományi karon a történelem és az irodalomtörténet, a műszaki egyetemen a fizika és a kémia, az agrártudományi egye-

temen és az orvostudományi egyetemen a biológia és a fiziológia, a művészeti főiskolákon a művészettörténet és az esztétika. Előnyös, ha a marxizmus—leninizmus oktatóinak képesítésük van e szaktárgyak valamelyikéből, s ma már szép számmal vannak is ilyen oktatók. A Budapesti Műszaki Egyetemen van mérnöki, valamint matematika-fizika képesítésű filozófia-oktató, a debreceni Mezőgazdasági Akadémián tanít agronómus képesítésű politikai gazdaságtan oktató, van orvos, több jogász, s még több történész az oktatók között. A budapesti jogi kar filozófiai szakcsoportjában különösen kedvező a helyzet: a filozófia-oktatók valamennyien rendelkeznek jogászi végzettséggel.

A második diploma megszerzését természetesen nem lehet követelménnyé tenni. A marxizmus—leninizmus tanszékek oktatóinak mindenekelőtt az általuk oktatott tárgyban kell minél magasabb tudományos szintet elérniük, továbbá a marxizmus másik két alkotó részében kell képzettségüket elmélyíteniük. Arra is tekintettel kell lenni, hogy nagy egyetemeinken egy-egy karon több szak oktatása is folyik, s lehetetlen eldönteni, melyik szak területén kellene képesítéssel rendelkeznie a marxizmus oktatójának. Nem lenne helyes, ha oktatóink az enciklopédikusság ma már divatjamúlt tógáját igyekeznének magukra ölteni. Amikor az adott egyetem jellegének megfelelő szakismeretek megszerzésének szükségességéről beszélünk, csupán azt az általános követelményt támaszthatjuk, hogy a marxizmus oktatói értsék meg a működésük színhelyén oktatott legfontosabb szaktárgyak alapismereteit, tudjanak arról, hogy milyen főbb problémák foglalkoztatják az adott tudomány szakembereit, legyenek tájékozottak a terület kultúrpolitikai, tudománypolitikai kérdéseiben. E követelmény megvalósításához is évekre van még szükség, s csak akkor tudjuk a kívánt eredményt elérni, ha egy-egy oktató hosszú időn keresztül ugyanazon a karon végezheti munkáját.

Az intézmény jellege a tantervekre is rányomja bélyegét, részben ez szabja meg a marxizmus egyes alkotórészei oktatásának arányát. A mérnökképzés, a jogászképzés, az agráregyetemi oktatás területén például a marxizmus három alkotó része közül a politikai gazdaságtant oktatják a legrészletesebben: a természettudományi karokon, az orvosképzésben, a művészeti főiskolákon és a pedagógusképzésben a filozófiát. E tárgyak nagyobb óraszámát akkor használjuk fel a legcélravezetőbben, ha az alapkérdések megtanítása után a felsőbb évfolyamokon speciális kollégiumokat és speciális szemináriumokat indítunk az egyetem, illetve a kar szakjellegével összefüggő kérdések mélyebb tanulmányozására. Különösen nagy jelentőségűek a természettudományok filozófiai problémáival foglalkozó speciális kollégiumok. Fontos te-

hát, hogy a filozófia-oktatók számára lehetőséget teremtsünk a természettudományos ismeretek megszerzésére. Ezért az Eötvös Loránd Tudományegyetem Természettudományi Karán a közeli jövőben háromféves kiegészítő tanfolyamok indulnak matematikából, fizikából és biológiából.

A tanterven túl a tematikában és a programokban is figyelembe kell venni az egyetem jellegéből adódó igényeket. Erre már tettünk bizonyos lépéseket. Némileg eltérnek egymástól például a humán egyetemek és a természettudományi karok számára készült tematikák. Az egyetemek marxizmus—leninizmus tanszékei — a kötelező arányok figyelembevétele mellett — igyekeznek összhangba hozni a programokat az illető szak szükségleteivel. Így például a műszaki egyetemeken és a természettudományi karokon részletesebben foglalkoznak a filozófusok az anyag, a mozgás, a tér, az idő problémáival, mint másutt. Az orvostudományi egyetemeken az anyag és tudat viszonyának tisztázására fordítanak több időt, a művészeti főiskolákon a társadalmi tudatformákat tárgyalják részletesebben. Van bizonyos szakosítás a jegyzetekben is: a kapitalizmus politikai gazdaságtanáról például külön jegyzet készült a humán és külön a műszaki egyetemek számára; ez utóbbi intézményekben filozófiából is külön jegyzetet használnak. Ez a munka azonban még csak a kezdet kezdetén tart.

Az elmélet és gyakorlat szoros egységének elve szabja meg a marxizmus—leninizmus tanszékek *tudományos munkájának* irányát is. A tudományos tervekben első helyre az időszerű társadalmi kérdéseket, s mindenekelőtt gazdasági, politikai és kulturális életünk legfontosabb problémáit kell állítani. Főként a politikai gazdaságtan oktatói végeznek hasznos munkát e téren: cikkeik, tanulmányaik túlnyomó része a szocialista gazdaság kérdéseivel foglalkozik. Fontos hely illetné meg a napjaink nemzetközi kommunista és munkásmozgalmának kérdéseivel, a szocialista világrendszer egységével, országainak együttműködésével, a jelenkori revizionizmus nézeteinek bírálatával, az imperializmus ellentmondásainak és a gyarmati rendszer szétesésének jelenségeivel foglalkozó tanulmányokat is; de, sajnos, ilyen tárgyú munkák igen gyéren szerepelnek tanszékeink tudományos terveiben. A tudományos témák másik fő csoportja az egyetemen oktatott szaktárgyak világnézeti problémáihoz kapcsolódik. Különösen az úgynevezett „határproblémák" feldolgozására kell törekednünk, mert ezek fontosságuk ellenére is gyakran igen elhanyagolt kérdések. Kimunkálásuk mindkét tudományágnak nagy hasznára van, mindkét tárgy fejlődését, oktatását elősegíti. E területen a filozófusok érték el a legtöbb eredményt; jelentősek például a Budapesti Műszaki Egyetem marxizmus—leninizmus tanszékén, az ELTE

dialektikus-materializmus és logika-tanszékén készült, a modern fizika filozófiai problémáiról szóló munkák.

A tudományos munka nem öncél. Szoros kapcsolatban kell állnia az oktató- és nevelőmunkával, eredményeivel azt kell szolgálnia. Ez egyáltalán nem csökkenti a tudományos munka jelentőségét. Igaz ugyan, hogy az oktatók munkájában az oktató- és nevelőmunka színvonala a döntő, de az is igaz, hogy tudományos kutatómunka végzése nélkül nem lehet egy bizonyos ponton túl fejleszteni az oktató- és nevelőmunkát. A marxizmus—leninizmus oktatása csak akkor lehet igazán meggyőző hatású, ha magas tudományos szintet ér el, ha tudományos érvekre, komoly tudományos apparátusra támaszkodik. Ezért tanszékeink nem lehetnek közömbösek oktatóik tudományos fejlődését illetően.

A tudományos munka fellendítésére célszerű kialakítani a különböző tanszékek *tudományos profilját*. Ez lehetőséget nyújt arra, hogy a még kevéssé tapasztalt oktatók is bekapcsolódjanak a tudományos munkába, s kijárják a tudományos kutatómunka egész iskoláját, az anyaggyűjtés módszerének elsajátításától kezdve. Tervszerű munkával, rokontárgyú egyéni és kollektív témák kidolgozásával néhány éven belül elérhetjük, hogy kifejlődjenek az adott terület specialistái, hogy a tanszékek tudományos bázisokká váljanak, s magas színvonalú oktató- és nevelőmunkájuk mellett a szocializmus építését szolgáló tudományos feladatok megoldásában is komoly szerepet töltsenek be. A marxizmus—leninizmus oktatás világnézeti nevelő hatása növelésének érdekében módszertani feladatokat is meg kell oldanunk. Jelenleg még az egész felsőoktatás módszertana meglehetősen kidolgozatlan, s ezen belül a marxizmus-oktatásé is. Ennek a fiatal tudománynak azonban még nagyobb szüksége van didaktikai kutatómunkára, mint például a matematika-oktatásnak, amely sok évszázados múltja alatt természetesen jóval több didaktikai tapasztalatot gyűjtött össze. A jövőben tanszékeinknek módszeresen, tervszerűen kell foglalkozniok didaktikai kérdésekkel. Fel kell tárni a tárgy természetéből, a hallgatók társadalmi helyzetéből és életkori sajátosságaiból adódó pedagógiai problémákat, az oktató- és nevelőmunka legcélravezetőbb módszereit. Mind a felsőoktatásban általában, mind a marxizmus—leninizmus egyetemi és főiskolai oktatásában az előadások állnak az oktatómunka középpontjában. Jórészt az előadások színvonalától függ a tantárgy megkedveltetése, az egész oktatómunka eredményessége. Sokkal élőbbé, színesebbé, érdekesebbé kell tennünk előadásainkat, felhasználva az irodalom és a művészet segítségét, a szemléltető eszközök adta sokféle lehetőséget. Főként a hallgatók értelmére kell hatnunk érveink tudományos erejével, fejtegetéseink logikájával, de nem

szabad mellőznünk az érzelmi tényezőt sem: nincs világnézeti nevelés érzelmek felkeltése nélkül! A marxizmus—leninizmus előadója nem akármilyen témáról beszél. Semmi sem lehet távolabb a marxizmus—leninizmus szellemétől, mint száraz, lélektelen, elvont okfejtés. Oktatóink legyenek lelkes propagandistái és agitátorai a kommunizmus ügyének, áradjon belőlük a belső meggyőződés tüze — csak így érhetik el, hogy amit mondanak, az hallgatóiknak is meggyőződésévé váljék.

Nem kevésbé fontos feladat a szemináriumi módszerek fejlesztése. A szemináriumi munka a marxizmus-oktatásban különleges szerepet tölt be. A szemináriumok jelentik azt a fórumot, ahol viták során közvetlenül tisztázni lehet a hallgatók világnézeti-politikai problémáit. Ezek a viták, amelyeken a hallgató maga is aktív tényező, gyakran maradandóbb eredményre vezetnek a hallgató tudatának formálásában, mint az előadások. Ezért a tanszékeken sorra kerülő módszertani és pedagógiai kutatómunka egyik fő teendője a hatékony szemináriumi módszerek kidolgozása lesz.

•

Mint az elmondottakból kitűnik, a marxizmus—leninizmus tanszékek előtt nagy munka áll. E munka elvégzéséhez azonban jelentős segítségre is támaszkodhatnak tanszékeink: a párt- és KISZ-szervezetnek, a felsőoktatási intézmények vezetőségeinek, továbbá a szaktanszékeknek a támogatása eddig is jelentős mértékben hozzájárult az egyetemi marxizmus—leninizmus oktatás eredményeihez. A marxizmus—leninizmus eredményes oktatásának nélkülözhetetlen feltétele, hogy oktatóink különösen közel kerüljenek az ifjúsághoz, ismerjék hallgatóik gondjait, vágyait, reményeit, s közvetlen emberi kapcsolatot építsenek ki velük. Az egyetemi hallgatók többsége ma bizalommal tekint a marxizmus—leninizmus oktatóira. Ez a bizalom az egyik legfőbb biztosítéka munkánk sikerének. Minden egyetemen, minden évfolyamon kialakult már a hallgatók körében azoknak a fiatal fiúknak és lányoknak a lelkes csoportja, akik nemcsak elfogadják a marxizmus igazságait, hanem terjesztik, népszerűsítik is ezeket. E fiatalok számának növekedése, aktivitásuk fokozódása jelzi az egyetemi és főiskolai marxizmus—leninizmus oktatás hatásának állandó szélesedését és erősödését.

Nyilatkozat

Friss István elvtársnak a Társadalmi Szemle novemberi számában „A második ötéves terv néhány fontosabb kérdéséről" címen cikke jelent meg. A cikk hibás megállapításokat tartalmaz, amelyek Friss elvtárs egyéni álláspontját fejezik ki. A szerkesztőség hibát követett el, amikor a cikket előzetes megtárgyalás, illetve megjegyzés nélkül közölte.

A cikkben félreértésekre alkalmas összehasonlítások és elemzések szerepelnek. Többek között az első és a második ötéves terv beruházási adatainak összehasonlításakor nem mutat rá az első ötéves terv idején érvényesült gazdaságpolitikai torzulásokra, így helytelen megvilágításba kerülnek a második ötéves terv előirányzatai. Az összehasonlításból levonható végkövetkeztetés helyett ezt írja: „Ezeket az öszehasonlításokat természetesen nem abból a szándékból közöljük, hogy belőlük arra következtessünk: helyesen, vagy helytelenül van-e megállapítva a beruházások összege; ilyen ítéletre csak a terv számítási anyagának beható elemzése adna lehetőséget." Tehát ugyanakkor, amikor megfelelő elemzés és kritikai megjegyzések nélkül idézi az első ötéves terv adatait, nem foglal állást a második ötéves terv beruházási előirányzatainak helyességét illetően.

A szerkesztőség ezen nyilatkozatát azért teszi, mert Friss elvtárs cikkének idézett téves megállapításai a terv fő arányait érintik és etekintetben zavart kelthetnének az olvasókban.

A SZERKESZTŐSÉG

FRISS ISTVÁN ELVTÁRS ÁLLÁSFOGLALÁSA A SZERKESZTŐSÉG NYILATKOZATÁHOZ

Szerzőket nem ritkán ér az a balszerencse, hogy mást, vagy mást is mondanak, mint amit mondani akartak. A Társadalmi Szemle szerkesztőségének nyilatkozata meggyőz arról, hogy én is így jártam „A második ötéves terv néhány fontosabb kérdéséről" című cikkemmel. Amit a Nyilatkozat cikkemnek a beruházásokkal foglalkozó részéről ír, teljesen igaz. Jogosan éri bírálat a cikkemből idézett mondatot is. Mit akartam mondani? Körülbelül a következőt: Ezen a helyen nincs mód a terv számítási anyagának behatő elemzésére, de valójában ilyen elemzés támasztja alá beruházási előirányzatunk helyességét. Ezt akartam az idézett mondattal kifejezni. Nem sikerült. Sajnos, vannak cikkemnek más hasonló fogyatékosságai is.

Második ötéves tervünket, azt hiszem, joggal érzem a magaménak is, s ezzel már azt is megmondtam, hogy a tervet jónak tartom. Első ötéves tervünk súlyos hibáiról és hiányosságairól sokszor nyilatkoztam már a nyilvánosság előtt írásban is, szóban is. Mindez nem menti cikkem hiányosságait, hiszen az olvasó nem tudhatja, mit gondol a szerző azokról a kérdésekről, amelyekkel írásában nem foglalkozik. De a szerző fejében egymás mellett van meg a leírt és a le nem írt gondolat, és néha nem eléggé különbözteti meg őket, különösen nem az írás hevében, vagy közvetlenül azután.

Friss István

A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAIBÓL

Politikai, gazdasági és földrajzi tájékoztatás Nyugat-Berlinről*

Írta **ALFRED ZIMM**

FÖLDRAJZI HELYZET ÉS POLITIKA

Nyugat-Berlin általában 190—350 km távolságban van Nyugat-Németországnak a Német Demokratikus Köztársasággal való határától. Északon, nyugaton és délen mintegy 111 km hosszú vonalon a Német Demokratikus Köztársasággal határos, keleten pedig 43 kilométernyin a demokratikus Berlinnel, amely 121 km hosszú sávon áll kapcsolatban a Német Demokratikus Köztársaság szomszédos kerületeivel. Az a tény, hogy Nyugat-Berlin be van ágyazva a Német Demokratikus Köztársaság területébe, egyben meghatározza tulajdonképpeni területi hovátartozását is, hiszen Berlinnek négy szektorra való felosztásával az angol, a francia, az amerikai és a szovjet megszállás alá került terület mellett nem keletkezett még holmi ötödik megszállási övezet is. „A négy nagyhatalom egyezménye egyértelműen megkülönböztette a *legfelsőbb hatalmat*, amely elvileg a négy nagyhatalom megszálló csapatainak főparancsnokait illette meg, mindegyiket a maga övezetében, és amelyet a Németország egészét érintő összes ügyekben a négy főparancsnok közösen gyakorolt, a szovjet megszállási övezet területéhez tartozó berlini térség *közigazgatásától*[1] ... A németországi szovjet megszálló csapatok főparancsnokának az akkori szovjet megszállási övezet (s ehhez tartozott a berlini térség is) fölötti legfelső hatalmán mit sem változtatott az, hogy a három nagyhatalmat bevonták Berlin megszállásába és igazgatásába."[1]

E tényállásnak megfelelően jogi szempontból Nagy-Berlin területe ma is a Német Demokratikus Köztársaság területéhez tartozik.

A közös igazgatásra vonatkozólag a szövetségesek között létrejött megállapodások ellenére a nyugati hatalmak a kapott övezeti alapot arra használták fel, hogy fokozatosan kettészakítsák a várost, s ebben Berlin haladásellenes erőire támaszkodtak. Uralkodó osztályaik érdekeinek megfelelően el voltak szánva arra, hogy Berlinből szembeszegüljenek a későbbi Német Demokratikus Köztársaságban végbemenő

* *Az Einheit 1961. szeptemberi számában közölt cikk rövidítése.*

[1] A Német Demokratikus Köztársaság kormányának 1959. január 7-i válaszjegyzéke a Szovjetunió kormányához Nyugat-Berlin kérdésében. „Neues Deutschland", 1959, január 8. (Az én kiemelésem. — *A. Z.*)

társadalmi haladással. 1948 júniusában a négy megszálló hatalom megállapodása ellenére Nyugat-Berlinben bevezették a nyugatnémet különvalutát és még ugyanabban az évben Nagy-Berlin városi tanácsából kiváltak azok a városatyák, akik ellenezték a potsdami egyezmény végrehajtását, s valamivel később megalakították a schönebergi szakadár szenátust. Berlin így két valutaterületre való szakadása után közigazgatásilag is kettészakadt, s a mesterséges és jogellenes, egységbontó határ mentén, amely egykor egységes szerkezeti elemeket durván szétválaszt, két világ metszéspontjává válik. Míg a város keleti része a német történelem első munkás-paraszt államába beágyazva, a szocializmus fényes útján indul el, a város nyugati részében, a berlini lakosság óriási többségének érdekei ellenére, ujjáélesztik, minden eszközzel támogatják és a legvisszataszítóbb formájában konzerválják az imperializmust. Nyugat-Berlinnek azt az elöljáróban jellemzett földrajzi helyzetét, amelyet a Német Demokratikus Köztársaság kellős közepén elfoglal, a nyugati hatalmak és nyugatnémet szövetségeseik egyre nagyobb arányokban politikai üggyé teszik. Nyugat-Berlin exponált földrajzi helyzeténél fogva politikai funkciókra tett szert, amelyek a béke és a szocialista tábor ellen működő provokációs és rendzavaró központtá tették.

A legfontosabbat e funkciók közül Conant, az Egyesült Államok nyugat-németországi főbiztosa vázolta, amikor Nyugat-Berlint „dárdahegynek" nevezte, amely „egész Kelet-Németország szívéig hatol". Még világosabban fejezte ki magát Stassen, az Egyesült Államok egykori elnökjelöltje, aki egy alkalommal Nyugat-Berlint úgy jellemezte, mint a Nyugat legfontosabb fellegvárát a kommunista befolyási övezet kellős közepén. S nyugati publikációkban különösen gyakoriak az ilyen elnevezések: „NATO-hídfőállás", „főellenállási vonal", „frontváros". Ezekkel a jelölésekkel, amelyek jellemző módon mind a katonai szókincsből valók, olyan funkciókat írnak körül, amelyek alapján világosan felismerhető, hogy az Egyesült Államok és a nyugatnémet imperialista erők Nyugat-Berlint, helyzeténél fogva, nemzeti és nemzetközi méretekben a nyugtalanság tűzfészkévé tették. Milyen megállapítás hangsúlyozhatná ezt nyomatékosabban, mint Ernst Reuternek, a nyugat-berlini igazgatás egykori vezetőjének interjúja, amelyet 1953 márciusában a „Newsweek" című amerikai folyóiratnak adott, s amelyben (Nyugat-) Berlint a legolcsóbb atombombaként jellemzi.

Nyugat-Berlin második politikai funkciója az volt, hogy „a nyugati világ kirakata legyen a vasfüggöny mögött". Ez azt jelenti, hogy Nyugat-Berlinnek olyan homlokzatot kell kapnia, amely — amennyire csak lehet — fényben és csillogásba burkolja az első funkció hatását és az NDK polgárainak a jólét csalóka látszatával vonzóvá teszi a nyugatnémet imperializmust.

Az eddig ismertetett adottságok — frontváros és vonzó homlokzat — alkotják, illetve alkották Nyugat-Berlin két alapvető telephelymeghatározó tényezőjét. Ezeket az adottságokat főképpen a következő tények juttatják kifejezésre:

1. A Nyugat-Berlint frontvárossá alakító tények ama sorozata, amely azzal függ össze, hogy jogtalan, egyoldalú aktussal a várost

politikailag és gazdaságilag az imperialista nyugatnémet államhoz kötötték:

a) A Német Demokratikus Köztársaság szívében az imperialista befolyás központját hozták létre. (Több mint 80 kémszervezetet vontak itt össze, a várost a diverzió bázisává, a nyugtalanság tűzfészkévé tették stb.)

b) Kialakították a látszólagos jólét vonzó homlokzatát. (Luxusépületek, üzletpaloták stb.)

c) Megszűnnek a fővárosi funkciók és leépítik az egyéb nem helyi jellegű szolgáltatásokat, s egyidejűleg Nyugat-Németországban forszírozzák ezek kiépítését. (Ez különösen érzékeny veszteség, minthogy a háború előtti időkben — 1936-ban — Berlin eredménymérlegében a fővárosnak egész Németország számára teljesített szolgáltatásaiból eredő jövedelmek csaknem ugyanakkorák voltak, mint az ipar szállításai. A szolgáltatásokból eredő bevételek tették lehetővé, hogy Berlin passzív áruforgalmi mérlege ellenére 800 millió márka többletet mutasson fel és így 1936-ban kerek 500 millió márkát fizessen be a német adópénztárba.)

d) Nyugat-Berlint Nyugat-Németország gazdasági függvényévé degradálják.

e) A város rengeteget vesztett a területi munkamegosztást meghatározó legfontosabb funkciókból. (Régebben Berlin a német városok keretében egyedülálló módon koncentrált gazdasági potenciál volt, különösen az elektromos ipar, a ruhaipar, a nyomdaipar, a könnyű vegyipar, a hűtő- és irodagépgyártás stb. terén, s így egyik lényeges formáló tényezője volt Németország területi munkamegosztásának, most viszont Nyugat-Berlin jelentősége ebben a tekintetben erősen csökkent.)

f) A városban krónikus eladósodás és állandó nagyméretű kereskedelmi deficit mutatkozik. (A nyugat-berlini eredménymérleg deficitje 1952 és 1959 között mindig körülbelül 1,250 milliárd márka körül mozgott.)

g) Pénzügyi alapon mutatkozó mesterséges telephely-előnyök lépnek — hatásukban a monopolista üzemekre korlátozva — a korábbi idők természetes telephely-előnyei helyébe. (Nyugat-Berlin milliárdos támogatásokat kap a szövetségi költségvetésből, amerikai ERP-eszközökből[1] és adókedvezményekben, valamint más regionális előnyökben részesül.)

h) Különösen nagy arányokban teszik tönkre a kis és közepes gazdasági egzisztenciákat, s ugyanakkor valóságos „melegházi éghajlatot" teremtenek a monopóliumok számára. (1950-ben még az összes alkalmazottak 51,4 százaléka 50 alkalmazottnál kevesebbet foglalkoztató üzemekben dolgozott, 1959-ben viszont ez a hányad már csak 17,3 százalék volt. Ezzel szemben a 200 és több alkalmazottat foglalkoztató kategória hányada ugyanezekben az években 34,9 százalékról 62,8 százalékra emelkedett.)

i) A nyugat-berlini ipart elárasztja a külföldi tőke, s e tekintetben

[1] ERP — European Recovery Program (Európai Újjáépítési Terv), vagyis a Marshall-terv. — *A szerkesztőség.*

különösen erősen érződik az amerikai befolyás. (Óvatos becslések szerint több mint 100 000 nyugat-berlini munkás és alkalmazott olyan vállalatnál dolgozik, amely kisebb-nagyobb mértékben külföldi tőke befolyása alatt áll.)

j) Nyugat-Berlint bevonják a nyugat-németországi militarizálásba. (Két tucatnyi nyugat-berlini üzemről bizonyosan tudjuk, hogy haditermelést folytatnak. Kerek 20 000 nyugat-berlini lakos teljesít jelenleg szolgálatot a nyugatnémet hadseregben.)

k) Minthogy Nyugat-Berlinben Nyugat-Németország többi városához viszonyítva alacsonyabbak a munkabérek, elvándorlás tapasztalható különösen a fiatal munkaerő és a szakmunkások körében. (1960-ban a nyugat-berlini munkabérek 17,2 százalékkal voltak alacsonyabbak a hamburgiaknál.)

l) Az elvándorlási veszteségek folytán romlott a lakosság kor szerinti összetétele. (1958 végén a 65 évesek és annál idősebbek kategóriájába Nyugat-Berlinben a lakosság 17 százaléka, Nyugat-Németországban 10 százaléka tartozott, a 21 évnél fiatalabbak kategóriájában ez a hányad ennek megfelelően 23, illetve 31 százalék volt.)

2. A Nyugat-Berlint frontvárossá alakító tények ama sorozata, amely azzal függ össze, hogy a várost jogtalan módszerekkel elszigetelték a Német Demokratikus Köztársaság területétől:

a) A várost kiragadták történelmileg kialakult környezetéből és mint piacot, távol eső területekhez kötötték. (Az áruforgalom összmennyiségéből 1926-ban Berlin összes beszerzéseinek mintegy 55 százaléka a mai Német Demokratikus Köztársaság területéről eredt, és csak körülbelül 20 százalékkal részesedett Nyugat-Németország; Nyugat-Berlin szállításaiból ugyanabban az évben a Német Demokratikus Köztársaság mai területe mintegy 65 százalékkal, Nyugat-Németország területe pedig körülbelül 22 százalékkal részesedett. Ezzel szemben a Német Demokratikus Köztársaság részesedése Nyugat-Berlin beszerzéseinek összmennyiségében 1959-ben mindössze 19,2 százalékra, a beszerzések értékét tekintve pedig 2,5 százalékra rúgott, Nyugat-Németországé viszont a mennyiséget tekintve 80,8 százalék, az értéket tekintve 97,5 százalék volt. Nyugat-Berlin szállításaiban a Német Demokratikus Köztársaság részesedése mennyiségileg 1,6 százalékra, értékben 1,3 százalékra csökkent, míg Nyugat-Németországé mennyiségben 98,4 százalékra, értékben 98,7 százalékra emelkedett.)

b) Ésszerűtlen mértékben megnövekedett a szállítások távolsága. (1924-ben a Berlinbe fuvarozott burgonya 71 százaléka 100 km-ig terjedő távolsági zónából eredt, a jelenlegi átlagos távolság viszont országúton és vasúton mintegy 500 km.)

c) Kereskedelmi zsákutca alakult ki. (Régebben a berlini térséget az jellemezte, hogy óriási közlekedési csomópont szerepét töltötte be minden irányba menő áruforgalommal, ma viszont Nyugat-Berlin, azáltal, hogy egyoldalúan Nyugat-Németországhoz kötötték és egyben áruforgalmát a legmesszebbmenően elzárták a Német Demokratikus Köztársaságtól, gyakorlatilag az áruforgalom számára közlekedési végponttá vált.)

d) Minthogy a Nyugat-Németországba visszamenő forgalomnál nem használják ki kellően a szállítási eszközök rakodóterét, megnöve-

kedtek a nem racionális üresjáratok. (Valamikor az egységes Nagy-Berlin részeként a mai Nyugat-Berlin térsége is — minthogy a bemenő szállítmányok nagyobbak voltak a kimenőknél — jelentős szerepet töltött be üres rakodótérnek a környékbeli területek számára való átengedésében. Ma a visszamenő útnál kihasználatlan rakodóterület — a ki- és bemenő szállítmányok aránya a Nyugat-Németországgal való forgalomban körülbelül 1 : 6 — többszáz kilométeren át üresen teszi meg az utat vissza Nyugat-Németországba.)

e) A szállítóeszközök tekintetében aránytalanul nagy az átcsoportosítás a gépkocsiszállítás javára. (Minthogy a gépkocsi-szállítás a tömegszállítás leggyorsabb közlekedési neme — s ennek a nagy távolságokra való tekintettel komoly jelentősége van —, s minthogy így elkerülhetők a vasúti forgalomnál fellépő álláspénzek, amelyeket az NDK birodalmi vasutai számára fizetni kellene, Nyugat-Berlinben mind az elszállításnál, mind a beszerzésnél a tehergépkocsi-szállításnak jut a fuvarok zöme. 1959-ben a Nyugat-Németországba irányuló szállításoknak több mint kétharmadát és a beszerzéseknek több mint 37 százalékát gépkocsin fuvarozták.)

f) Egyes árufajtáknál minőségi romlás mutatkozik a túlságosan nagy távolságról való szállítás folytán. (1927-ben a Berlinbe szállított tejnek csak 15 százaléka került oda 150 km-nél nagyobb távolságról, a jelenlegi átlagos szállítási távolság viszont 410 km.)

g) A végsőkig lecsökkentették a szocialista államokkal való kereskedelmet. (A háború előtti időkben a külkereskedelmi mérlegben főleg Lengyelország és Csehszlovákia Berlin legfontosabb kereskedelmi partnerei közé tartozott, ma viszont ezeknek az országoknak a részesedése — akárcsak a többi szocialista országé is — a minimumra csökkent. Nyugat-Berlin kivitele értékét tekintve 1959-ben Irán felé nagyobb volt, mint Lengyelország, Csehszlovákia, Magyarország, a Szovjetunió, Románia és Bulgária felé együttvéve.)

h) A „társadalmi termék" aránytalanul nagy részét fordítják improduktív célokra. (Különösen jellemző példa erre az, hogy Nyugat-Berlin frontváros-helyzetéből és elszigetelődési pszichózisából kifolyólag aránytalanul nagy politikai-stratégiai készleteket halmoznak fel fogyasztási cikkekből, nyersanyagból és félkészárukból. A „társadalmi termék" növekedéséből az 1950 és 1958 közötti időben Nyugat-Németországban mintegy 27 százalékot használtak fel a raktárkészletek növelésére; Nyugat-Berlinben ellenben a készletezés ugyanazokban az években a „társadalmi termék" növekedésének 55 százalékát vette igénybe. A fentiek tekintetében tipikus az is, hogy mérhetetlenül megnövekedtek az abnormálisan felduzzasztott igazgatási apparátusra fordított beruházások. Az igazgatási apparátus beruházásainak hányada az összberuházásokban 1950 és 1958 között Nyugat-Berlinben kétszer olyan magas volt, mint Nyugat-Németországban, az egyéb improduktív ágaknál pedig még ennél is magasabb. S nem utolsó sorban megemlitendők még a megszállás költségei is, amelyek 1959-ben mintegy 200 millió márkára rúgtak.)

i) Az ipari telephely-területet a tulajdonképpeni városra korlátozzák. (Nincsenek ipari telephelyek a város külterületeiben és a várost kiegészítő területeken.)

j) A városi területre visznek be olyan iparágakat is, amelyek számára telephelyigényük miatt kedvezőbbek a városi külterületek. (Példa erre a papír- és kartonipar.)

k) Különböző telephely-ártalmak (füst, lárma stb.) adódtak területi tisztítási lehetőségek hiányában (csökkent az engedélyezett telephelynagyság társadalmi minimuma).

Valamennyi telephely-meghatározó elem együttvéve — s ezek szoros kölcsönhatásban állnak egymással — a világon egyedülálló telephely-visszásságot idéz elő.

Miután így szemügyre vettük az adottságokat, hadd vizsgáljuk meg közelebbről a frontvárosnak az iparra gyakorolt hatását.

A FRONTVÁROS ÉS AZ IPAR

Minthogy a frontváros-politika a maga beteges éghajlatával és a környezettől való maga-választotta elszigetelődéssel rendkívül negatív kihatással van a gazdasági életre, Nyugat-Berlin rendkívül bizonytalan telephellyé változott. Ez a következő jelenségeket hozta magával:

a) Üzemrészlegeket (többnyire konszernekhél) és egész üzemeket (közepes vállalatoknál) Nyugat-Németországba telepítenek át.

b) Nyugat-Németországba telepítik át egyes nagyüzemek igazgatási és kutató részlegeiket.

c) Nyugat-Berlini cégek Nyugat-Németországban párhuzamos üzemeket rendeznek be.

d) Külföldi és nyugatnémet cégek felszámolják fiókjaikat.

e) Nagy cégek Nyugat-Németországba telepítik át eladási és beszerzési részlegeiket.

f) Nyugat-Berlinben korlátozott méretekben folyik a szétrombolt üzemek helyreállítása, holott Nyugat-Németországban ugyanakkor rohamos ütemben folyik az üzemek ujjáépítése és bővítése (leplezett hanyatlás).

„Túlságosan sok is már az", panaszkodik a „Telegraf", 1952. július 3-i számában, „amit az utóbbi években Nyugaton nagyüzemekben építettek, mégpedig közvetlenül vagy közvetve Berlin kárára. Egyes nagy cégek súlypontja, amely régebben egyértelműen Berlinben volt, most egyre nagyobb nyomatékkal a Nyugatra helyeződik át".

Ez a leépítési jelenség természetesen ellentétben áll Nyugat-Berlinnek azzal a politikai funkciójával, hogy a nyugati világ kirakata legyen. Hogy ellensúlyozzák azt, amit Nyugat-Berlin gazdasági jelentősége tekintetében vesztett, és biztosítsák frontváros- és kirakat-funkciójának érvényesülését, azoknak a történelmileg kialakult telephely-előnyöknek a helyébe, amelyek Nyugat-Berlinnek frontvárossá való alakulásával odavesztek, olyan új regionális telephely-előnyöket kellett állítaniuk, amelyek Nyugat-Berlint kedvező befektetési területként tüntették fel. Ily módon a pénzügyi támogatás alapján Nyugat-Berlin mesterséges telephely-klímát kapott.

Amikor mesterséges telephely-előnyöket alakítanak ki, ezt elvileg le kell szögeznünk, nem arról van szó, hogy Nyugat-Berlin gazda-

sági térségét igazi gazdasági és ujjáépítési segítségben részesítik, hanem teljesen egyértelműen egy céltudatos politikai frontváros-akcióról, amint az az alábbi fejtegetésekből világosan ki is tűnik majd. Konrad Adenauer például 1952. október 24-én Mellies szociáldemokrata képviselőhöz intézett levelében a többi között ezt írja: „A szövetségi kormány mindig is azon a felfogáson volt, hogy azok a pénzügyi terhek, amelyeket a Berlin létalapjának biztosítását célzó rendszabályok a szövetségre rónak, Európa békés védelmét szolgáló költségeknek tekintendők. Itt tehát nem másról van szó, mint a Szövetség igazi honvédelmi hozzájárulásáról. Fontos feladatnak tartom ezért annak elérését, hogy a Szövetségnek Berlinnel kapcsolatban feltétlenül szükségesnek mutatkozó költségeit a szövetségi köztársaság által teljesítendő honvédelmi hozzájárulás költségvetésébe állítsák be kiadási tételként." Hogy ez a törekvés elérte célját, az világosan kitűnik Strauss bonni hadügyminiszter szavaiból, aki 1961 januárjában erről már nem mint feladatról, hanem mint tényről beszél, amikor a New York-i Economic Clubban hallgatóinak kijelenti: „A Szövetségi Köztársaság 1950-től 1960-ig összesen 19 233 milliárd dollárt költött honvédelmi célokra, a megszállás költségeit is beleszámítva. Ha ehhez hozzászámítjuk a Berlinnek nyújtott segítséget, amely e város helyzetére való tekintettel a hidegháborúban szintén honvédelmi tehernek tekintendő, ez a szám 21 823 milliárd dollárra emelkedik."

Schäffer, az egykori bonni pénzügyminiszter, 1954-ben azoknak az általa támogatott javaslatoknak a megvitatása során, amelyek Nyugat-Berlin számára különleges pénzügyi segítséget irányoztak elő, a többi között kifejtette, hogy Németországban vannak vidékek, amelyek „körülményeik természeténél fogva gazdaságilag hasonlóan rossz vagy talán még rosszabb viszonyok között élnek, mint amilyenek között ma Berlin városának lakossága élni kénytelen". Mindamellett, mint mondotta, helyesli, hogy Berlin rendkívüli segélyben részesüljön. Indokolásképpen a nyugat-berlini lakosságra nehezedő különleges „lelki nyomást" hozta fel. S dr. Bonner a (Nyugat-) Berlini Ipari és Kereskedelmi Kamara alelnöke akaratlanul is leleplezi ezt az álszenteskedést, amikor 1956. szeptember 3-án egyik beszédében a többi között kifejti, hogy erre a segítségre azért van szükség, mert enélkül Nyugat-Berlin nem lehetne a nyugati világ kirakata a vasfüggöny mögött.

Az amerikai álláspontot a „Time" című amerikai folyóirat 1959. májusi utolsó száma juttatja kifejezésre:

a) „Gazdaságilag (Nyugat-) Berlin nyilván feneketlen hordó, amelybe az Egyesült Államok és a nyugatnémet kormány 1950 óta már 4 milliárd dollár közvetlen segélyt öntött bele."

b) Katonailag Nyugat-Berlin „veszteségi tétel a nyugati hatalmak számára — védhetetlen pozíció, amely 11 000 főnyi elit csapatot köt le, s amely háború kitörése esetén valószínűleg odaveszne".

c) „Afféle csapóajtóként, amely 110 mérföldnyire bent a kommunista uralom alatt álló területen nyílik meg, (Nyugat-) Berlinnek felbecsülhetetlen a politikai értéke a Nyugat szempontjából."

Világosan kitűnik tehát, hogy az elsődleges itt Nyugat-Berlinnek mint a NATO hídfőállásának, mint kémközpontnak, mint vonzó hömlokzatnak és az emberkereskedelem átrakodóhelyének a támogatása. S

mint másodlagosat teremtenek meg ezzel mesterséges telephely-előnyöket. Itt mindenekelőtt a következő tényezőkről van szó:

a) Amerikai ellenérték-eszközökből hiteleket nyújtanak, amelyek Nyugat-Berlinben forgó hitelalapokat alkotnak.

b) Forgalmiadó-kedvezményeket nyújtanak Nyugat-Berlinből Nyugat-Németországba irányuló szállításokra. Eszerint a nyugatnémet vevőknek megtérítenek 4 százalék forgalmiadót, a nyugat-berlini szállítók pedig forgalmiadómentességet élveznek.

c) Jövedelemadó-, testületiadó- és iparadó-kedvezményeket nyújtanak. (Nyugat-Berlinben 20 százalékkal alacsonyabb a jövedelmi, a testületi és a kereseti adó, mint Nyugat-Németországban.)

d) Megvan a lehetőség rendeléseknek ellenérték-eszközökből való finanszírozására, s így a nyugat-berlini cégek saját tőkeerejüket meghaladó fizetési kötelezettségeknek tehetnek eleget.

e) Bevezették az úgynevezett értékmegállapítási szabadságot, amely szerint Nyugat-Berlin vállalkozói a beruházások teljesítése után három éven belül a beszerzési és előállítási költségeknek több mint 80 százalékát leírhatják (Nyugat-Németországban mintegy 48 százalékot). Ez azt jelenti, a vállalkozóknak megvan a lehetőségük arra, hogy az adott kereteken belül könyveikben profitokat költségekké alakítsanak át és ily módon azokat legálisan kivonják a megadóztatás alól.

Ezeknek a kedvezményeknek a terhét végső soron a nyugatnémet és a nyugat-berlini dolgozók viselik, minthogy nekik kell a maguk adójával pótolni az említett kedvezményekből eredő adókieséseket. Ők fizetik meg az árát egy gazdasági anomália fenntartásának, s akaratuk ellenére arra használják fel őket, hogy Európában a feszültségnek egy veszélyes központját működőképes állapotban tartsanak.

A kedvezmények közvetlenül vagy közvetve regionálisan korlátozott költség-előnyökként hatnak és ily módon telephely-meghatározó befolyást gyakorolnak. Arra ösztönöznek, hogy Nyugat-Berlinben „olcsó" pénzt fektessenek be. Jellemző, hogy ezeket a pénzügyi rendszabályokat nyugat-németországi és nyugat-berlini gazdasági publikációkban Nyugat-Berlin *döntő* telephely-meghatározó kritériumaként emlegetik. Így például a (Nyugat-) Berlini Ipari és Kereskedelmi Kamara 1956. évi jelentésében ez olvasható: „Senki sem lesz hajlandó tőkéjét beruházni, ha azzal kell számolnia, hogy a törvényhozó a *telephely-feltételeket* az adókedvezmények csökkentésével módosítja".

Vonzó telephely-meghatározó mozzanatnak tekinthető végül a leszorított nyugat-berlini bérszínvonal is. 1938-ban Berlin bérszínvonala kerek 20 százalékkal egész Németország átlaga fölött volt, jelenleg viszont Nyugat-Berlinben még a nyugatnémet átlagot sem éri el. Nyugat-Berlin ipari munkásai — órabérben számítva — 1958-ban átlagban mintegy 4 százalékkal kevesebbet kerestek, mint Nyugat-Németország ipari munkásai. A heti béreket véve alapul ez a különbség még az öt százalékot is elérte. Az alkalmazottak bére az egész gazdaságban az 1958. évi átlagot véve alapul kerek 7 százalékkal volt alacsonyabb, mint Nyugat-Németországban. Még világosabb képet kapunk a helyzetről, ha a nyugatnémet átlag helyett Nyugat-Berlin bérszínvonalával egy hozzá fogható nagyvárosét, például Hamburgét állítjuk szembe. Ezek szerint Nyugat-Berlinben a munkabérek 1957-ben 12,3

1958-ban 12,6, 1959-ben 15,3 és 1960-ban 17,2 százalékkal voltak alacsonyabbak, mint Hamburgban. Az alkalmazottak fizetései Nyugat-Berlinben 1958-ban kerek 8 százalékkal és 1960-ban kerek 9 százalékkal voltak alacsonyabbak, mint Hamburgban.

Nyugat-Berlin egyik vonzó telephely-meghatározó tényezőjeként nem utolsó sorban megemlítendő a határátlépők foglalkoztatása, amelyre 1961. augusztus 13-ig mód nyílott. A demokratikus Berlinnek és Berlin peremkerületeinek mintegy 50 000 lakosa járt át munkára Nyugat-Berlinbe. A bérfizetésnek 40 százalékát nyugati és 60 százalékát keleti márkában való teljesítése révén a nyugat-berlini vállalkozókat további extraprofithoz juttatták és ugyanakkor annak a csalárd árfolyamnak a kihasználása alapján, amely lehetővé tette nekik, hogy törvénytelen úton a nyugati márkát 1 : 4,5 (vagy hasonló) arányban a Deutsche Notenbank német márkájára (keleti márka) cseréljék, a bérek leszorítóiként, sőt egyben sztrájktörőkként is felhasználták őket. Ezzel a messzemenően korrumpált réteggel, amely ellenszolgáltatás nélkül csak hasznot húzott az NDK-nak és fővárosának szocialista építéséből, egyben eléggé jelentős politikai hatást is ki tudtak fejteni azáltal, hogy

a) munkaerőt vontak el az NDK és fővárosa szocialista építésétől,

b) az NDK-ban és fővárosában az improduktív fogyasztók eléggé jelentős rétegét hozták létre,

c) a törvénytelen pénzváltás útján korrumpálták az embereket, megingatták osztályöntudatukat és a monopoltőke érdekeinek képviselőivé tették őket.

Nem utolsó sorban utalnunk kell arra is, hogy a határátlépők nem csekély hányadukban *egyenesen* az NDK ellen dolgoztak, hiszen egy sor nyugat-berlini hadiipari üzemben hadianyagot gyártanak, amely a nyugatnémet imperializmus agresszív terveinek végrehajtását szolgálja.

Visszatérve kiindulópontukhoz — mesterséges telephely-előnyök biztosításához —, meg kell mondanunk azt is, hogy a helyileg korlátozott telephely-kedvezmények formájában a gazdaságot ösztönző elemek, a hitelezők céljainak megfelelően, természetesen nem a nyugat-berlini gazdaság valamennyi részére érvényesek. Sőt, ezek az ösztönző intézkedések eléggé egyoldalúan csak a monopolista üzemekre korlátozódnak. Ezt hangsúlyozza a „Volkswirt" megállapítván: „... itt nem arra rászoruló üzemek vagy személyek támogatásáról van szó, hanem olyan egészséges vállalatok és magánerők támogatásáról, amelyeket anyagi kedvezményekkel Berlinben szeretnének tartani".

Hogy melyek ezek az egészséges vállalatok és magánerők, azt megmondja a (Nyugat-) Berlini Ipari és Kereskedelmi Kamara lapja, a Berliner Wirtschaft, az 1959. évi 26. számában: „Elkerülhetetlen, hogy az ipari nagyvállalatok megrendeléseit, valamint az állami rendeléseket nagy részükben ne berlini nagyüzemek kapják." S Meimberg fején találja a szöget, amikor 1952-ben egyik Nyugat-Berlinnel foglalkozó írásában az Egyesült Államok pénzügyi támogatása kapcsán megállapítja: „Amikor az Egyesült Államok közeszközökből beruházási tőkéket bocsát rendelkezésre, ennek általában az lett az egyik döntő feltétele, hogy a beruházások hozzájáruljanak a nyugati világ védelmé-

nek erősítéséhez." (Inkább úgy kellene mondani, hogy: az agresszió támaszpontjainak erősítéséhez — *A. Z.*)

Ezen az alapon a nyugat-berlini monopolista üzemek szanálták magukat és megújították termelési apparátusukat, míg a számos kis és közepes termelő üzem (s kiváltképpen a kisipar) kénytelen volt vállalni a telephely-meghatározó tényezők összes hátrányait.

Az ösztönzés rendszabályainak a monopóliumokra való koncentrálásával a kapitalista gazdaságra amúgy is jellemző koncentrálódási folyamat még jobban fokozódott. Tipikus jelenség az, hogy a kis- és középüzemek rovására egyre növekszik a nagyüzemekben foglalkoztatottak aránya. 1950-ben, mielőtt még nagyobb támogatásra került volna sor, a nagyüzemek (200 dolgozón felüliek) az ipar összes dolgozóinak 34,9 százalékát foglalkoztatták, 1959-ben viszont ezek hányada már 62,8 százalékra rúgott. Ezzel szemben a kisüzemek (50 alkalmazotton alul) dolgozóinak száma ugyanezekben az években több mint 50 százalékról 17 százalékra csökkent.

A koncentráció fokozódásával párhuzamosan a dolgozók kizsákmányolása is egyre élesebbé válik. Világosan mutatja ezt az a tény, hogy az utóbbi évek termelésének növekedése igen csekély mértékben függ össze az alkalmazottak számának növekedésével. 1957-ben a termelésben beállt növekedést 30 százalékban még a foglalkoztatottak számának növekedésére lehetett visszavezetni, ezzel szemben 1958-ban és 1959-ben a viszonylag nagyarányú növekedést 100, illetve 95 százalékban a munka termelékenységének és intenzitásának fokozásával érték el. Az ilyen irányú fejlődés az üzemi balesetek és a korai megrokkanások számának állandó emelkedésével jár együtt.

Az üzemi balesetek a nyugat-berlini iparban (közlekedési balesetek nélkül) így alakultak: 1953. I. félévében 22 063 baleset, 1960. I. félévében 39 410 baleset, vagyis 78.5 százalékkal több, mint 1953 azonos időszakában.

A fentebb jellemzett ösztönző rendszabályok mindössze azzal az eredménnyel jártak, hogy Nyugat-Berlint mint telephelyet a monopóliumok számára tették vonzóbbá, s itt gyártelepek építésére, illetve a meglévők kibővítésére serkentették őket, ami által — a fokozottabb kizsákmányolás révén is — nem éppen jelentéktelen mértékben megnövekedett az ipari termelés. Az ipari termelés indexe, mindenkor az előző évhez viszonyítva, a következő arányokban növekedett: 1957 = 6,5, 1958 = 4,3, 1959 = 11,8, 1960 = 15 százalék. Ezt a fejlődést nyugat-berlini és nyugatnémet forrásmunkákban a telephely-meghatározó tényezők állandó javulásának jeleként fogják fel. Ha azonban valamivel behatóbban elemezzük ezt a jelenséget, nyomban kitűnik, hogy ez a megállapítás teljesen tarthatatlan, mert Nyugat-Berlin a nyugatnémet és amerikai pénzügyi segítség ellenére — vagy jobban mondva, éppen ezért — változatlanul frontváros, s ennél fogva bizonytalan telephely.

Megfigyelhető ez azon a tényen is, hogy az utóbbi években a „társadalmi termék" igen nagy mértékben megnövekedett ugyan, de ugyanakkor a „társadalmi terméknek" az a része, amelyet beruházásokra fordítanak, szüntelenül csökken. A beruházások bruttó volumene 1950-ben még a „társadalmi termék" 21,3 százalékát alkotta, 1957-ben

viszont ez a hányad már csak 20,6 százalék, 1958-ban 19,4, 1959-ben 19,0 és végül 1960-ban 18,4 százalék volt. Ez azt jelenti, hogy Nyugat-Berlinben a kizsákmányolási és a felhalmozási folyamatnak a fejlett kapitalista gazdaságra jellemző egysége széthullik, és hogy az újratermelés folyamatában elsajátított értéktöbbletet — amelyet a tőkések egyébként felhalmoznak, hogy a kizsákmányolás folyamatát kiszélesített alapokon újra folytassák —, csak egyre kisebb hányadában fektetik be magában Nyugat-Berlinben. Egy jóval nagyobb hányada Nyugat-Németországba áramlik, s Nyugat-Berlinben csak annyit akkumulálnak, amennyi szükséges ahhoz, hogy mint kizsákmányolási objektumot és felhalmozási forrást fenntartsák. A Nyugat-Berlinben megtelepedett monopóliumok a mesterséges telephely-klímát csak arra használják ki, hogy profitjukat növeljék, s ezeket aztán arra fordítják, hogy Nyugat-Németországnak a frontvároshoz képest kedvezőbb telephelyein termelési kapacitásokat építsenek és ujjáépítsenek, hiteleket nyújtsanak stb. Ez annyit jelent, hogy Nyugat-Berlin a nyugatnémet monopoltőkének valóságos felhalmozási forrásává lett, hiszen frontváros-jellegénél fogva ideig-óráig magas profitot biztosít, de tartósan nem tekinthető biztos talajnak, s a monopóliumok ezért itt idegenkednek a következetes beruházási politikától.

Ilyen körülmények között Nyugat-Berlin elesik fontos ujjáépítési lehetőségektől, s nem csoda, hogy a nyugat-berlini munkások gyakorlatilag maguk is azon munkálkodnak, hogy Berlin e városrészének a munkamegosztás szempontjából betöltött jelentőségét egyre szűkítsék és a nyugatnémet területek előtérbe kerülését támogassák.

A nyugatnémet területek előretörése és a frontváros telephely jellegének hanyatlása a következő képet mutatja:

a) Míg Nyugat-Berlin alig haladta még túl a foglalkoztatottak 1939. évi létszámának a felét, a nyugatnémet átlag e létszám 181 százalékos növekedését mutatja. A nyugatnémet szövetségi tartományokban még a legcsekélyebb növekedés is jelentősen felülmúlja a mesterséges telephely-övezetében elért „fejlődést".

b) A foglalkoztatottak hányada Nyugat-Berlinben egész Nyugat-Németországhoz viszonyítva 44,5 százalékról (1939) 13,9 százalékra (1959) csökkent.

Még világosabb képet kapunk Nyugat-Berlin telephely-jelentőségének hanyatlásáról, ha legfontosabb iparágából, az elektromos iparból veszünk példákat. A háború előtt a Siemens-cég létszámának kereken a fele berlinben összpontosult, s Nyugat-Berlin, a Siemensstadt-i gócpal, abszolút fölényben levő súlypontot alkotott. A pénzreform óta, 1960 szeptemberéig a Siemens-konszern egész belföldi személyi állománya több mint 150 százalékkal növekedett; ugyanakkor a nyugatberlini művekben mindössze 50 százalékkal nőtt az alkalmazottak száma, úgyhogy ebben az időpontban a Siemens-konszern összes alkalmazottainak már csak 20 százaléka működött Nyugat-Berlinben.

Régebben a Siemens-konszern fejlesztési és kutatási kapacitásai nagyobbrészt Nyugat-Berlinben összpontosultak, 1955-ben viszont a következő területi megoszlást láthatjuk: a kutatási és fejlesztési munkálatoknak csaknem három ötödét Münchenben végezték, 20 százalék Karlsruhe-ra jutott és már csak 17 százalék Nyugat-Berlinre.

A Telefunken AG alkalmazottainak aránya Nyugat-Berlinben 1951-től 1958-ig kerek 52 százalékról mintegy 35 százalékra csökkent. Az Osram GmbH-nál 1947 június végén a nyugat-berlini alkalmazottak aránya 78,5 százalék volt, ezzel szemben 1956 derekán már csak 55 százalék. Ez alatt az idő alatt a cég létszáma Nyugat-Németországban az ötszörösére, Nyugat-Berlinben pedig csupán a kétszeresére emelkedett. Az 1960—61. üzleti évre a konszern nyugat-berlini üzemeire 40 százaléknál alacsonyabb beruházási hányadot irányoztak elő.

Az elektromos ipar tekintetében itt részletesebben kifejtett fejlődést hasonlóképpen ki lehetne mutatni a gépgyártásban (1939 = 14 százalék, 1959 = 4 százalék), a ruházati iparban (1939 = 11,2 százalék, 1959 = 6,8 százalék), és más iparágakban is.

Ezt az egész komplexumot összefoglalva a következőket állapíthatjuk meg: Berlin régebben Németországban a lényeges alakítója volt a területi munkamegosztásnak, mégpedig világváros-jellege, fővárosi funkciói és a német nagyvárosok tekintetében egyedülálló módon összpontosított gazdasági ereje folytán — ma viszont e pozíció messzemenő szűkülése vagy teljes megszűnése következtében a nyugat-berlini részterületnek a munkamegosztásban betöltött funkcióját formájában és méreteiben Nyugat-Németország szabja meg. Az imperialista állam Nyugat-Berlint a szocialista Német Demokratikus Köztársaságban levő hídfőállásává és a hidegháború frontvárosává tette. Ez a funkció gátlólag hat a gazdasági fejlődésre, minthogy a gazdasági élet minden területén bizonytalanságot visz a telephely-megállapító tényezőkbe.

Azzal, hogy pénzügyi alapon mesterségesen kedvezőbbekké tették a telephely-meghatározó tényezőket, megindították a nyugat-berlini iparnak külföldi tőkével való elárasztását, s itt különösen fontos pozíciókat az amerikai tőke foglalt el. A következő néhány példa képet ad erről a fejlődésről: Az Osram GmbH tőkéjének több mint egyötöde a New York-i General Electric Comp. kezén van. Az elektrotechnikai ipar olyan nagyvállalatai, mint a Mix & Genest, a C. Lorenz és a Graetz, a Standard Elektrizitäts-Gesellschaft AG révén az amerikai International Telephone and Telegraph Corp. (ITT) tröszt leányvállalatává váltak. A Flohr-Otis GmbH (felvonó- és mozgólépcsőgyár) részvénytulajdona 50 százalékban az amerikai Otis Elevator Comp. kezén van. A R. Stock & Co. AG (szerszám- és gépgyár) részvénytőkéjének 94 százalékát a legjelentősebb amerikai szerszámgépipari vállalat, az Union Twist Drill Co. vette át.

Egyre jobban beigazolódott tehát Walter Kunzenak az a találó megállapítása, amelyet 1951-ben mint a CDU nyugat-berlini szervezete gazdaságpolitikai bizottságának elnöke tett, s amely szerint sok nyugat-berlini cégnél a külföldi tőke jelentősen túlszárnyalja a saját tőkét és ezek a cégek gyakorlatilag kizárólag a külföldi hitelezőnek dolgoznak. Óvatos becslések szerint 1960-ban több mint 100 000 nyugat-berlini munkás és alkalmazott dolgozott olyan vállalatnál, amely kisebb-nagyobb mértékben külföldi tőke befolyása alatt állott. Ha emellett figyelembe vesszük a monopóliumok számára kedvező, fentebb ecsetelt nyugat-berlini melegházi éghajlatot, akkor *először is* világossá válik, hogy az Egyesült Államoknak — Nyugat-Berlinnek frontvárossá és a nyugtalanság európai tűzfészkévé való változtatásával — különö-

sen könnyű volt gazdasági pozíciókat szerezni és kizsákmányolási területét kiszélesíteni. Drapper egykori amerikai követ nemcsak politikai okokból, hanem egyes amerikai monopóliumok tekintetében gazdasági okokból is nyugodtan leszögezhette: „Az Egyesült Államok kormánya nevében kijelenthetem, hogy mi, amerikaiak, a Berlinnek juttatott segítséget a legjobb befektetésnek tartjuk, amelyet valaha is eszközöltünk."

Másodszor világos, hogy Nyugat-Berlinnek frontvárossá és így a monopóliumok eldorádójává való változtatásával ez a berlini városrész nemcsak politikailag, hanem gazdaságilag is a Német Demokratikus Köztársaság területének kellős közepén fekvő amerikai birtokká lett, s hogy itt különösképpen összeforr a nyugatnémet és az amerikai tőke agresszivitása. Ez a helyzet Nyugat-Berlin földrajzi fekvését is figyelembevéve a legnagyobb éberségre int bennünket. S végül, *harmadszor*, világossá válik az, hogy a nyugat-berlini munkásokat egyre nagyobb mértékben kettős kizsákmányolás sújtja — az amerikai és a nyugatnémet tőkéé —, s hogy ezen felül munkájukkal a terjeszkedés vágyától égő monopolegyesülések erősödésében segédkeznek.

NYUGAT-BERLIN MINT DEMILITARIZÁLT SZABAD VÁROS POZITÍV IRÁNYBAN ALAKÍTANÁ A TELEPHELY-MEGHATÁROZÓ TÉNYEZŐKET

Eddig azt vizsgáltuk, hogy mi a tényállás a frontváros viszonyai között, vagyis a nyugtalanság egy európai tűzfészkének státusa alapján. Ismeretes, hogy a Szovjetunió és a Német Demokratikus Köztársaság kormánya olyan javaslatot terjesztett a nyugati hatalmak és a világ közvéleménye elé, amelynek elfogadása és végrehajtása enyhítené a nyugat-berlini helyzetet és normalizálná a viszonyokat. Abból a tényből kiindulva, hogy Nyugat-Berlin jelenlegi helyzete veszélyezteti a békét, hogy a megszállási rendszer Nyugat-Berlinben visszás anakronizmussá fejlődött, hogy a nyugati hatalmak a potsdami egyezmény és a szövetségesek között létrejött más megállapodások megszegése folytán már rég elvesztették minden jogukat a Nyugat-Berlinben való maradásra stb. stb., a Szovjetunió és a Német Demokratikus Köztársaság olyan tervet terjesztett elő, amely szerint Nyugat-Berlin neutralizált szabad város lenne, amelynek ügyeibe egyetlen állam sem avatkozik be, s amely a maga részéről kötelezettséget vállalna arra, hogy területén nem tűr meg semmiféle ellenséges tevékenységet a Német Demokratikus Köztársasággal vagy más államokkal szemben. Walter Ulbricht a német béketervvel foglalkozó nyilatkozatában erről ezt mondotta: *„A nyugat-berlini lakosság szabadságát és biztonságát javaslataink értelmében megóvnánk és a lehető legerősebb nemzetközi garanciákkal biztosítanánk...* A Német Demokratikus Köztársasággal való békeszerződés megkötése révén mindenesetre Nyugat-Berlin lakossága is megszabadulna a nyugat-berlini külön megszállási rendszer által rárótt kötelezettségek alól, s így lehetősége nyílnék arra, hogy a Nyugat-Berlini demilitarizált szabad város keretei között maga döntsön sorsa felől...

A világ közvéleménye előtt újra nyomatékosan hangsúlyozom és a Német Demokratikus Köztársaság Államtanácsa és kormánya nevében, a Népi Kamara nevében, a Német Szocialista Egységpárt és a demokratikus blokk többi pártja nevében biztosítom Nyugat-Berlin polgárait arról, hogy a demilitarizált Nyugat-Berlin szabad várost a legcsekélyebb mértékben sem korlátozzuk abban a jogában, hogy rendszere tekintetében az önrendelkezés alapján maga döntsön és maga intézze ügyeit, hogy senki sem szándékozik beavatkozni belső ügyeibe, s hogy készek vagyunk lehetővé tenni a szabad város forgalmát nyugat és kelet, észak és dél felé. Csak egyet kívánunk Önöktől: Nyugat-Berlin ne legyen többé a hidegháború támaszpontja."

Az ismételt nyilatkozatokból tudjuk, hogy a Szovjetunió kész minden erejével hozzájárulni ahhoz, hogy a szabad város gazdasági élete normálisan és fennakadás nélkül fejlődjék, hogy Nyugat-Berlin lakosságának életszínvonala ne csökkenjen, hanem szüntelenül emelkedjék. A Szovjetunió ezenfelül azt is felajánlotta, hogy kereskedelmi alapokon bizonyos kötelezettségeket vállal megrendelésekre és szállításokra. A Német Demokratikus Köztársaság kormánya kijelentette, hogy kész elősegíteni a szabad város egészséges gazdasági fejlődését.

Milyen következményei lennének a szabad város létrejöttének, elsősorban Nyugat-Berlin telephely-meghatározó tényezői szempontjából?

1. Megszűnnék Nyugat-Berlin frontváros-helyzete:

a) Megszűnnék a megszállási rendszer.

b) Nyugat-Berlint, nem használhatnák fel, helyzetével visszaélve, ügynöki tevékenységre és zavarkeltésre.

c) Kikapcsolnák a revanspolitikusokat, a reakciós polgárháborús csapatokat, stb.

d) Megszűnnék a gazdaság militarizálása.

e) Nyugat-Berlinnek nem kellene azt a lealacsonyító szerepet betöltenie, hogy a nyugatnémet monopóliumok akkumulációs forrása legyen.

f) Jóval kisebb mértékben, mint ahogy azt a frontváros-jelleg megköveteli, kellene a „társadalmi termék" aránytalanul nagy részét improduktív célokra venni igénybe, és ezzel több eszköz jutna az újratermelési folyamatba.

g) Le lehetne egyszerűsíteni a frontváros-politika folytán mérhetetlenül felduzzasztott közigazgatási apparátust.

h) Fel lehetne számolni az ésszerűtlen politikai-stratégiai készleteket.

A közvetlen pénzügyi megtakarítások mellett a telephely-meghatározó tényezők szempontjából különösen nagy jelentősége volna annak, hogy a politikai okokból eredő bizonytalansági tényezők megszűnnének. Az egészségtelen frontváros-klímát nyugodt és biztonságos békés légkör váltaná fel, amely hozzájárulna ahhoz is, hogy Nyugat-Berlin mint az ipar letelepedési területe stabilizálódjon.

2. Megszűnnének azok a mesterségesen létrehozott kötelékek, amelyek Nyugat-Berlint politikailag és gazdaságilag egyoldalúan Nyugat-Németországhoz fűzik, megszűnnék a városnak környékétől való elszigeteltsége:

a) Megnőne a csereforgalom a történelmileg kialakult környékkel.

b) Megszűnnének a mérhetetlenül hosszú és struktúrájukat tekintve ésszerűtlen szállítások.

c) A város új tranzitfunkcióhoz jutna és nem lenne többé regionális kereskedelmi zsákutca.

d) A szállítási távolságok csökkenése folytán csökkenének az élelmiszerek stb. árai.

e) Erősödnének a szocialista országokkal való gazdasági kapcsolatok.

f) A szocialista országok válságmentesen fejlődő gazdaságával való kapcsolata révén biztosítva volna a város szüntelen és gyors gazdasági fellendülése.

g) Állandóan biztosítva volna a gazdasági kapacitások teljes kihasználása.

h) Fokozatosan megszűnnék a város és gazdaságának a krónikus eladósodottsága.

i) Megnövekednék az adóbevétel, többek között azáltal, hogy megszűnnének a náciknak fizetett segélyek, hogy megszűnnének a szövetségi köztársaság törvényei szerint a szabad városon kívül élő személyeknek teljesítendő fizetések, hogy meg lehetne takarítani azokat az adókedvezményeket vagy támogatásokat, amelyek a csaknem kizárólag távoli nyugati piacokkal való jelenlegi anorganikus áruforgalom fenntartását célozzák, hogy le lehetne mondani a nyugat-berlini vállalkozóknak nyújtott adókedvezményekről stb.

A bonni támogatások teljes elesése ellenére nemcsak Nyugat-Berlin kereskedelmi mérlegének deficitjét, hanem egész gazdasági mérlegének egyenlegét is meg lehetne szüntetni.

A Nyugat-Berlinnek demilitarizált szabad várossá való átalakítását célzó javaslat fontos láncszem a Szovjetunió, a Német Demokratikus Köztársaság, a szocialista tábor valamennyi országa ama javaslatainak hosszú sorában, amelyek a németországi feszült helyzet enyhítését és a német népnek, Európa és az egész világ népeinek háborús konfliktustól való megóvását célozzák. Ezzel szemben a nyugati hatalmak és nyugatnémet szövetségeseik a nyugat-berlini revansista politikusokkal egyetemben mindent elkövettek, hogy szüntelenül erősítsék Nyugat-Berlin frontváros-funkcióját. Nyugat-Berlint egyre inkább olyan helyzetbe sodorták, hogy Európa veszélyes háborús tűzfészkévé válhat, s így megvolt az akut veszélye annak, hogy a Nyugat-Berlinben szított tűz az egész világot lángba borítja.

Ebből a helyzetből kiindulva tett a Német Demokratikus Köztársaság kormánya a Varsói Szerződés tagállamai kormányainak javaslatára 1961. augusztus 13-i hatállyal a nyugat-berlini határon olyan védőrendszabályokat, amelyek lehetőséget nyújtanak a háborús tűzfészek ellenőrzésére.

KONZULTÁCIÓ

VÉSZI BÉLA:

A szocialista államiság fejlődése a kommunizmus építésének időszakában

Az SZKP XXII. kongresszusa által elfogadott új pártprogramban nagy helyet foglalnak el a szocialista állam fejlődéséről, az össznépi állam kialakulásáról, a szocialista demokratizmus további kibontakoztatásáról szóló új tételek. Ez teljesen érthető, hiszen a szocialista állam a kommunista társadalmi viszonyok fejlesztésének fontos eszköze, s a kommunizmus megvalósításának sokoldalú feladatai a szocializmus politikai rendszerének további tökéletesítését kívánják.

Természetes, hogy a szocialista államiság fejlődésére vonatkozó új elméleti megállapítások barát és ellenség érdeklődését egyaránt fölkeltik. A politikai hatalom kérdése a kapitalizmus és a szocializmus erői között folyó nemzetközi méretű osztályharcban mind a mai napig megtartotta központi jelentőségét. Ezért a marxista—leninista államelmélet alkotó továbbfejlesztése és gyakorlati alkalmazása dühödt támadásokra ingerli a marxizmus—leninizmus ellenségeit, de helyeslést és lelkesedést kelt a haladó erőkben, s köztük a szocialista országok népeiben, amelyek saját történelmi jövőjüket, a szocialista állam *általános* fejlődési törvényszerűségeit látják feltárulni és megvalósulni benne.

*

A polgári ideológusok és politikusok, valamint revizionista szekértolóik ma is mindenekelőtt a proletárdiktatúra eszméje és gyakorlata ellen irányítják támadásaik fő tüzét, s nem riadnak vissza a durva hamisításoktól és rágalmaktól sem. A kapitalista társadalom tudós bértollnokai ebből a célból — a szocialista állammal szembeni régi vádak és rágalmak ismételgetése mellett — megpróbálják eltorzítani az SZKP új programját is: azt az új tételt, hogy a Szovjetunióban a proletárdiktatúra állama össznépi állammá alakult át, úgy magyarázzák félre, hogy ez a proletárdiktatúra eszméjének valamiféle feladása és a különféle reformista elméletek igazolása. Ez az „értelmezés" azonban teljesen önkényes és durván meghamisítja a programot. Az SZKP programjának az össznépi államról szóló új tételeit nem lehet elválasztani és szembeállítani a proletárdiktatúra eszméjével, amely ma is választóvíz a marxizmus—leninizmus és a reformizmus között.

Az SZKP programja — továbbfejlesztve a marxista államelméletet és alkotóan alkalmazva azt egy új történelmi korszakra, a kommunizmus építésének korszakára — mélyrehatóan értékeli a proletár-

diktatúra világtörténelmi szerepét. Ma már nemcsak a Szovjetuniónak, hanem a népi demokratikus országoknak a fejlődéséből is levonhatjuk azt a nemzetközi érvényű tapasztalatot, amelyet a program úgy fogalmaz meg: „Bármilyen formában menjen is végbe az átmenet a kapitalizmusból a szocializmusba, ez csak forradalom útján lehetséges. Bármennyire különfélék is a szocializmus építésének időszakában az új, népi államhatalom formái, egy a lényegük, a *proletárdiktatúra*, amely nem más mint az igazi demokrácia, demokrácia a dolgozók számára."

A proletariátus a szocialista forradalomban zúzza szét a burzsoázia hatalmi és politikai gépezetét, s hozza létre a maga politikai hatalmát, a proletárdiktatúrát, amely nélkülözhetetlen fegyvere a burzsoázia végleges felszámolásának, a kizsákmányolás megszüntetésének, a szocialista termelési és társadalmi viszonyok létrehozásának és fejlesztésének. A szocialista forradalomban kifejlődött proletárdiktatúra gyökeresen különbözik a burzsoá államtól és minden ezt megelőző államtól, amelyek a kizsákmányoló kisebbség hatalmát valósították meg a dolgozó többség felett. Lenin szavaival szólva — a proletárdiktatúra már nem a szó régi értelmében vett állam, mert a proletariátus állama a dolgozó tömegek uralmát, a társadalom többségének hatalmát valósítja meg a volt kizsákmányolók felett, a demokrácia magasabb típusát, a dolgozók tényleges demokráciáját állítja a polgári demokrácia formális egyenlősége helyébe.

A szocialista állam kezdetben csak mint egy osztály osztatlan hatalma, mint a proletariátus diktatúrája jöhet létre. A proletárdiktatúra is bizonyos értelemben népi állam, de a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet időszakának társadalmi és politikai viszonyai között a népi hatalom feltételezi a legforradalmibb osztálynak, a munkásosztálynak a diktatúráját. A munkásosztály, amelynek az a történelmi hivatása, hogy elvezesse az emberiséget a kommunista társadalomba, nem kerülheti meg a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet szakaszát. Ebben a szakaszban meg kell szüntetni az osztályantagonizmusokat, következetesen el kell nyomni a burzsoázia ellenállását, s ez a munkásosztály diktatúráját követeli meg. S bár ma már új erőviszonyok alakultak ki a világban, s a szocializmus erőinek túlsúlya egyre inkább reménytelenné teszi a szocializmust építő országokban a hatalmát vesztett burzsoázia számára az ellenállást, a fegyveres ellenforradalmi kísérletek győzelmi esélyeit — a történelmi tapasztalat szerint a volt kizsákmányolók ellenállását ezekben az országokban is csak az osztályharc váltakozó hevességű ütközeteiben lehet leküzdeni. Ez szükségessé teszi az erőszak állami formáját: a munkásosztály diktatúráját a burzsoázia felett. Az 1956-os ellenforradalmi események tanulságai, saját tapasztalataink megerősítik Lenin tanításainak igazát: „Aki nem értette meg, hogy győzelme érdekében minden forradalmi osztálynak elkerülhetetlenül szüksége van a diktatúrára, az semmit sem értett meg a forradalmak történetéből, vagy semmit sem akar tudni ezen a téren".[1]

A proletárdiktatúrának azonban nem az erőszak a lényege, ha-

[1] Lenin Művei 31. kötet, Szikra 1951. 347. oldal.

nem a szocialista társadalom megvalósításáért kifejtett gazdasági, szervező és nevelő tevékenység. Az erőszak mértéke és módja elsősorban a burzsoázia ellenállásától és azoktól a konkrét feltételektől függ, amelyek között a proletárforradalom győzedelmeskedik.

A szocializmus erőinek túlsúlya, a demokratikus és haladó mozgalmak befolyásának növekedése, a szocialista és demokratikus mozgalmak egységfrontja a proletárdiktatúra megvalósításának sokféle formáját és a hatalom gyakorlásának változatos módszereit teszik lehetővé. Magától értetődik, hogy a hatalom megszerzésének és gyakorlásának időszakában egyaránt a békés eszközök alkalmazása a legelőnyösebb a munkásosztály, a proletárforradalom számára, mert így kevesebb áldozattal, jobb anyagi és egyéb feltételek között, s ezért gyorsabban és fájdalommentesebben épül fel a szocializmus.

A szocializmus építésének időszakában a győzedelmes proletariátus és a hatalmát vesztett burzsoázián kívül még széles városi és falusi kispolgári tömegek és rétegek léteznek. E rétegek — amelyeknek nagyságát, jelentőségét, társadalmi befolyását az adott ország konkrét viszonyai határozzák meg — kivétel nélkül mindenütt megtalálhatók az átmenet időszakában. Ezek a rétegek maguk is érdekelve vannak a kizsákmányolás megszüntetésében, s ezért a munkásosztály szövetségesei a társadalom szocialista átalakításában, de kezdetben még nem a szocialista termelési viszonyok, hanem a magántulajdon alapján állnak. A munkásosztálynak a szocializmusért folyó harcában úgy kell támaszkodnia szövetségeseire, hogy leküzdje bennük a szociális természetükből folyó ingadozásaikat, feltárja előttük alapvető osztályérdekeiket, a felszabadításukhoz vezető harc igaz útját. Mindez megköveteli a munkásosztály állami szervezettségét és vezetését, a parasztság és általában a kispolgári rétegek szocialista átnevelését, azt, hogy a munkásosztály szervezettsége terjedjen tovább valamennyi dolgozó osztályra, s az egész nép szervezetten álljon a szocialista építés szolgálatában. A munkásosztály hatalmának szilárdsága ugyanakkor nagymértékben függ attól is, hogy állandóan erősödik-e a többi dolgozó osztállyal való szövetsége, hogy politikájában hogyan támaszkodik szövetségeseire, bevonva őket az államhatalom ügyeinek intézésébe. A proletárdiktatúra politikai rendszerének állami és társadalmi szervezetei egyaránt ezt a kettősségben is egységes célt szolgálják: a munkásosztály vezetését, hatalmának erősítését és a más dolgozó osztályokkal való szövetségének állandó szélesítését.

Hazánk felszabadulás utáni történetének több mint egy évtizede szemléltetően bizonyítja a proletárdiktatúra lenini eszméjének igazát. Pártja vezetésével munkásosztályunk felhasználta a felszabadulás utáni kedvező történelmi lehetőséget: szívós, állandó osztályharcban fokozatosan kiszorította a burzsoáziát a hatalomból, és megvalósította a proletárdiktatúrát. De mind a proletárdiktatúráért vívott harc időszakában, mind a proletárdiktatúra kivívása után állandóan harcolnia kellett a különböző burzsoá, kispolgári és revizionista nézetek leküzdéséért, melyeknek közös lényege — a proletárdiktatúra tagadása.

A proletárdiktatúráért folytatott küzdelem időszakában a revizionisták — a kapitalizmus alapjait nem érintő — „dolgozók demokráciájának" hamis és ködös elképzelésével akarták felcserélni a proletár-

diktatúra lenini elméletét, megállítani a népi demokratikus fejlődést. A proletárdiktatúra győzelmének és megszilárdításának fontos feltétele volt az ilyen nézetek és törekvések leküzdése. A szocialista építés időszakában az ellenséges és revizionista erők, a régi vezetők hibáit felhasználva, a proletárdiktatúra ellen összpontosították támadásaik fő tüzét. A munkáshatalom megdöntéséért harcba induló ellenforradalmi csoportok a fegyveres felkelés közvetlen előkészítésének idején ismét „kölcsönvették" a reformisták és más kispolgári elemek szellemi lomtárából a „tiszta demokrácia" hamis és káros jelszavát, s a „teljes szabadság" követelésével támadtak a proletárdiktatúra ellen. A „nemzeti kommunizmus" kalózlobogója mögött valójában a szocialista forradalom, a proletariátus diktatúrájának tagadása húzódott meg. A jugoszláv revizionizmustól kölcsönzött antileninista elgondolások, a szocialista állam szerepének csökkentése, a „bürokratikus etatizmus" hamis vádja a szocialista államokkal szemben szintén a proletárdiktatúra elleni támadásokat segítették.

A magyar munkásosztályt az ellenforradalom leveréséért folytatott harc áldozatai és tanulságai tanították meg arra, hogy mint a szeme fényét, úgy védje és állandóan erősítse hatalmát. A párt a munkásosztály hatalmának megőrzéséért és megszilárdításáért folytatott harcában szétrombolta az ellenforradalom eszmei hagyatékát, a proletárdiktatúra lenini eszméit meghamisító nézeteket. A proletárhatalom erősítése szükségessé tette a proletárdiktatúra hatékonyságát gyengítő baloldali torzítások és hibák kijavítását is: a szocialista törvényesség megszilárdítását, a dolgozó osztályok demokratikus jogainak szélesítését, a bürokratizmus elleni harc fokozását az államapparátusban és a társadalmi élet minden területén. A párt intézkedései és helyes politikája azt eredményezték, hogy a magyar munkásosztály sikerrel valósítja meg történelmi céljának első szakaszát, a szocialista társadalom felépítését.

* * *

Az SZKP új programja olyan feladat megoldását tűzi ki, amelyet az emberiség eddig csak messziről ismert, s amely a történelemben most először került közvetlenül napirendre a Szovjetunióban. Ennek a feladatnak a megoldása a marxista—leninista elmélet alkotó alkalmazását és fejlesztését, új elméleti tételek kidolgozását követeli meg. Ilyen új, a marxista államelméletet lényegesen továbbfejlesztő tétel az is, hogy a Szovjetunióban „az az állam, amely a proletárdiktatúra államaként jött létre, népi állammá, az egész nép érdekeit és akaratát kifejező szervvé alakult át". Azokkal a korábbi állításokkal szemben, amelyek szerint a proletárdiktatúra feladata a szocializmus felépítésén túl a kommunizmus építésének időszakára is kiterjed és csak a teljes kommunizmus megteremtésével ér véget, a program megállapítja, hogy a kommunizmus felépítésének időszakában a proletariátus diktatúrája „a belső fejlődés feladatai szempontjából a Szovjetunióban már nem szükségszerű". A szovjet szocialista társadalom életében végbement változások alapján „a munkásosztály diktatúrája már az állam elhalása előtt elveszti szükségességét".

Milyen okok következtében változott meg a szocialista állam tár-

sadalmi tartalma a kommunizmus építésének idején, hogyan nő át a proletariátus diktatúrája össznépi államma? Melyek azok a körülmények, amelyek a kommunizmus építésének időszakában szükségtelenné teszik a munkásosztály kizárólagos hatalmát, a szocializmussal ellenséges erők elnyomását, a proletárdiktatúrát?

Mindenekelőtt: az a körülmény, hogy a mai szovjet szocialista társadalmat a *kizsákmányoló osztályoknak, rétegeknek és azok maradványainak teljes megszüntetése jellemzi*, hogy a Szovjetunióban nincsenek osztályantagonizmusok és összeütközések, nincsenek olyan társadalmi csoportok és rétegek, amelyet a munkásosztálynak el kellene nyomnia, amelyekkel szemben diktatúrát kellene alkalmaznia. A Szovjetunióban a szocializmus végleges győzelmével a proletárdiktatúra, mint a kizsákmányoló osztályok ellenállásának elnyomó eszköze, a belső viszonyokat illetően feleslegessé vált, mert már teljesítette történelmi hivatását. Ezt az is mutatja, hogy a Szovjetunióban már nincsenek politikai elítéltek, hogy csökken az állam büntető apparátusa, s az állami szervek elhárító tevékenységének éle a külföldről szervezett kém- és diverzáns tevékenység elhárítására irányul. Ez azonban nem azt jelenti, hogy az össznépi állam már nem lát el belső kényszerítő feladatokat. Az állampolgárok szabadságát és jogait a szocialista állam jogrendszere biztosítja, s amíg a társadalmi együttélés kommunista normái nem váltak a társadalmi élet mindennapos gyakorlatává, szokássá, általánosan megvalósult erkölcsi normákká, addig a szocialista állam a maga kényszerítő erejével is biztosítja a jogszabályok betartását. Az egységes népi állam a nevelés és meggyőzés eszközein kívül kényszert is alkalmaz, hogy megfékezze a társadalomra veszélyes bűnözők, ingyenélők és spekulánsok, általában a társadalomellenes erők tevékenységét. Ebben azonban már nem a proletariátus diktatúrája nyilvánul meg, hanem a társadalom túlnyomó többségének össznépi tevékenysége a szocialista jogrendet megbontó elenyésző kisebbség fékentartására. Az össznépi állam kényszerítő tevékenységét nem osztályviszonyok, nem az uralkodás és alárendeltség viszonyai teszik szükségessé, mint a proletárdiktatúrában, hanem az, hogy a társadalomellenes tevékenységnek még vannak bizonyos, egyre inkább megszűnőben levő forrásai, elsősorban a gondolkodás maradiságában, a régi tudat maradványaiban.

A másik körülmény, amely lehetővé tette, hogy a proletárdiktatúra össznépi államma alakuljon át: *a szocialista társadalom eddig nem ismert egysége*. A Szovjetunióban a különböző osztályok és rétegek szociális helyzete között nincsen elvi különbség: valamennyi dolgozó osztály szocialista termelési viszonyok között él. A Szovjetunió parasztsága, amely a szocialista kolhoztulajdon viszonyai között dolgozik, a párt és az állam nevelő, szervező tevékenységének eredményeként levetkőzte kistulajdonosi természetét, szocialista osztállyá vált; ezzel a munkás-paraszt szövetség még szilárdabb lett, magasabb fokra emelkedett, két baráti szocialista osztály megbonthatatlan szövetségévé fejlődött. „A parasztoknak a munkásokkal azonos politikai jogaik vannak, alapvető érdekeik azonosak. A munkásosztály és parasztság közötti különbségek a fő dolgokban megszűntek, az osztályhatárok végső megszűnésének folyamata most már mind gyorsabban megy végbe",

— mondotta kongresszusi beszédében Hruscsov elvtárs. Az „össznépi állam" fogalma azt fejezi ki, hogy megváltozott ezeknek az osztályoknak a viszonya egymáshoz és a hatalomhoz, amely immár *maradéktalanul* és *közvetlenül* valamennyi dolgozó osztály és réteg érdekét fejezi ki.

A munkásosztály, amely továbbra is a szovjet társadalomnak a legszervezettebb és leghaladóbb osztálya, a megváltozott körülmények között is megtartja vezető szerepét, ehhez azonban nincs szüksége kizárólagos hatalomra. A népgazdaság különböző területein új módszerekkel és formák között valósítja meg a vezetést: a munka kommunista formáinak kidolgozásában, a szocialista munkaversenyben, a szocialista parasztság segítésében, a társadalmi önigazgatásban, az államhatalom különböző szerveiben való aktív részvétel útján.

A szocialista társadalom teljes felépülése és végleges győzelme osztályharcok alapján ment végbe, de egyszersmind meghozta az osztályharcok nélküli társadalom időszakát is. Megteremtette az osztályoknak olyan érdekazonosságát, amelynek talaján az osztályharc törvényszerűsége elveszti hatókörét és átadja helyét a szovjet szocialista társadalom *erkölcsi-politikai egységének*. A társadalom erkölcsi-politikai egysége alapján az össznépi állam és a párt tevékenységében az egész nép érdeke testesül meg. Az össznépi állam intézkedései és törvényei mindaddig megtartják politikai jellegüket, amíg a társadalom teljesen meg nem érett a kommunista önigazgatásra, de belső szükségességét illetően a szocialista állam már nem az osztályharc, hanem a kommunista építés és nevelés eszköze.

Nemzetközi méretekben az osztályharc tovább folytatódik, a kommunizmus világméretű győzelméig, s ez természetesen a szocialista állam feladataira is kihat. A szovjet állam külpolitikája, — a béke megőrzéséért, a leszerelésért folytatott harca révén, az imperialista agressziv háborús törekvések visszaverése érdekében védelmi készségének tökéletesítése révén, a két rendszer békés gazdasági versenyében való részvétele révén *megőrzi proletár osztálytartalmát* a szocialista és kapitalista erők között folyó nemzetközi méretű osztályharcban. A szocialista tábor, a nemzetközi méretekben létrejött proletárdiktatúra — elsősorban a kapitalizmussal folytatott békés gazdasági versenyben elért nagy sikereivel — hathatósan elősegíti a nemzetközi osztályharc különböző területein a szocializmus erőinek gyarapodását, a kapitalizmus végleges és teljes megsemmisülését.

A kommunizmus építéséhez tehát nincs már szükség a munkásosztály diktatúrájára. De a proletárdiktatúra megszűnésével nem szűnik meg a szocialista állam, s annak szükségessége. „Ez azzal magyarázható, hogy még nem fogytak ki azok a feladatok, amelyeket a társadalom csakis az állam segítségével oldhat meg" — mondotta a kongresszuson Hruscsov elvtárs. A szovjet munkásosztály és szövetségesei már eddig is sok nagy feladatot valósítottak meg, de a kommunizmus felépítése a legnagyobb minden eddigi feladatok között. Két évtized alatt létre kell hozni a kommunizmus anyagi és műszaki bázisát; olyan hatalmas termelőerőket kell megteremteni, amelyek lehetővé teszik, hogy a Szovjetunió a világon az első legyen az egy főre eső termelésben. A szovjet ember sokoldalú szükségleteinek kielégítése, a munka szerinti elosztás szocialista elvének további tökéletesítése, a szükség-

letek szerinti elosztás kommunista elvének megvalósítása, a szocialista termelési viszonyok átalakítása kommunista termelési viszonyokká, az osztályok között még meglevő lényeges különbségek megszüntetése és ezzel egyidejűleg a szovjet emberek kommunista tudatának fejlesztése — hogy csak a kommunista építés legfontosabb oldalait soroljuk fel — az egész nép eszközévé lett állam sokoldalú tevékenységét kívánja meg.

E feladatok megoldását a társadalom *csakis* az államra támaszkodva tudja megoldani „Addig, amíg a kommunizmus «felsőbb» foka be nem következik, — írta Lenin — a szocialisták azt követelik, hogy a társadalom és az *állam*, a *legszigorúbban* ellenőrizze a munka mértékét, és a fogyasztás mértékét."[2] Ezért hangoztatta Hruscsov elvtárs, hogy „Az állam a kommunizmus első szakaszának győzelme után és még hosszú ideig megmarad. Elhalásának folyamata igen hosszú ideig tart majd, egész történelmi korszakra terjed ki, s majd csak akkor fejeződik be, amikor a társadalom teljesen megérik az önigazgatásra".

A kommunizmus — kiválóan szervezett társadalom. A proletárdiktatúra megszűnése nem az anarchiával, a szervezetlenséggel, a fegyelmezetlenséggel azonos. Ez a kommunizmus kispolgári elképzelése és az ilyen nézetekre halálos csapást mér a párt új programja. A kommunista párt, mint az össznépi érdekek előharcosa, irányítja, szervezi a társadalom fejlődését, felhasználja az állam szervezetét, amely immár az össznépi érdek és akarat kifejezője. Az össznépi állam „arra hivatott, hogy megszervezze a kommunizmus anyagi és műszaki alapjának létrehozását, a szocialista viszonyok átalakítását kommunista viszonyokká, hogy ellenőrizze a munka és a fogyasztás mértékét, biztosítsa a jólét emelkedését; arra hivatott, hogy őrizze a szovjet állampolgárok jogait és szabadságát, a szocialista jogrendet és a szocialista tulajdont: a tudatos fegyelem és a munkához való kommunista viszony szellemében nevelje a néptömegeket; arra hivatott, hogy megbízhatóan szavatolja az ország védelmét és biztonságát; fejlessze a testvéri együttműködést a szocialista országokkal, védelmezze az egyetemes békét és normális kapcsolatokat tartson fenn minden országgal" — foglalja össze a program az össznépi állam fő feladatait.

Az össznépi állam fogalma a szocialista állam jellegében végbemenő mélyreható változásokat tükrözi. Vannak, akik (teljesen alaptalanul) hamis párhuzamot vonnak az össznépi állam megvalósulása és a lassalle-i „népállam" jelszava között, amelyet annak idején Marx és Engels elvetett és élesen megbírált. Marx és Engels a maguk korában teljesen joggal léptek fel a „népállam" jelszava ellen, mert az figyelmen kívül hagyta az osztályharc konkrét feltételeit. A lassalle-i „népállam" teóriája leplezni igyekezett a polgári állam osztályjellegét, tagadta a burzsoá társadalom forradalmi átalakításának, a proletárdiktatúrának a szükségességét. A történelmi tapasztalatok bebizonyították Marx és Engels igazát. A népi állam megvalósulása elképzelhetetlen a proletárdiktatúrának, a társadalom forradalmi átalakításának szükségszerű szakasza nélkül. Az össznépi állam a Szovjetunióban nem a polgári államot váltja fel — ahogyan ezt a lassalle-i nézetek hirdették —, hanem a proletariátus diktatúrája nő át össznépi állammá, mégpedig

[2] Lenin Művei, 25. kötet, Szikra 1952. 504. oldal.

a felépült és megszilárdult szocializmus viszonyai között, a kommunista építés általános kibontakozásának időpontjában. Ezért nem szabad azonosítani a lassalle-i „népállam" kispolgári jelszavát az össznépi állam tudományos, marxista—leninista kategóriájával.

Sokan azt a kérdést teszik fel, hogyan lehet a kommunizmus építésének államára, az össznépi államra alkalmazni az állam ismert régi meghatározását, amely szerint az állam a mindenkori uralkodó osztály elnyomó szervezete politikai hatalmának biztosítására. Dogmatizmus és betűrágás volna, ha a régi kategóriákat alkalmaznánk az új, azelőtt nem létező jelenségekre. Az állam már a proletárdiktatúra időszakában is több volt, mint a proletariátus elnyomó apparátusa, bár kétségtelen, hogy ez is lényeges vonásai közé tartozott. Egyáltalán nem lehet azonban a régi módon jellemezni az össznépi államot, amely már *nem egy osztály szervezete* és nem diktatúra. Az össznépi állam egy *további fejlődési szakasz a kommunista társadalmi önigazgatás megvalósításának útján.* Az állam egy osztály hatalmi szervéből az egész nép hatalmi szervévé lett, s így tovább haladt a fejlődésnek azon az útján, amelyet Lenin „félállamként" jellemzett. Az össznépi állam az elhaló állam formája a kommunizmus építésének idején. Állandóan szűkülnek az össznépi állam kényszerítő tevékenységének funkciói és mindjobban előtérbe kerülnek a kommunista igazgatás ellátásának funkciói, a gazdasági és nevelő funkciók. Az elhaló állam e formája még nem veszti el politikai jellegét, de az állam funkciói tevékenységének azokat a vonásait domborítják ki, amelyekhez hasonló szervező és irányító feladatokat politikai jellegének elvesztése után is meg kell majd oldania a kommunista önigazgatásnak.

Az össznépi állam jellegének és funkcióinak megértése szorosan kapcsolódik az állam elhalásáról szóló marxista—leninista elmélet továbbfejlesztéséhez. Közismertek a marxizmus klasszikusainak elvi útmutatásai arról, hogy a teljes kommunizmusban elhal az állam. De az állam elhalásának konkrét formáit a klasszikusok nem láthatták előre, mert ezeket az adott konkrét körülmények határozzák meg. Az SZKP programja most megvilágítja az állam elhalásának útját. Fontos lépés ezen az úton a proletárdiktatúra átalakulása össznépi állammá. Az össznépi állam sem marad azonban változatlan; a kommunista építés előrehaladásának idején az állam elhalásának folyamata megy végbe, a szocialista államiság kommunista társadalmi önigazgatássá alakul át.

Némelyek attól tartanak, hogy a proletárdiktatúra megszűnésével meggyengül a szocialista állam. Pedig éppen ennek az ellenkezője történik: a szocialista állam nem gyengül, hanem tovább erősödik azzal, hogy társadalmi alapja kiszélesedett, még szilárdabbá, egységesebbé vált. Az össznépi állam az egész társadalom nevében és érdekében szigorúan őrzi és védi a szovjet emberek jogait, szabadságát, a törvények betartását. Az állam tevékenysége még hatékonyabbá válik, mert a dolgozók és társadalmi szervezeteik széles támogatására támaszkodik. Az állami és társadalmi szervezetek egymással való összefonódása, szoros együttműködése az össznépi állam társadalmi alapjának erősségét, szilárdságát fejezi ki. Ez fontos jellemzője az össznépi államnak.

* * *

A szocialista állam jellegében végbement változásokat a szocialista demokrácia általános kibontakozása és össznépi demokráciává való fejlődése fejezi ki a legjobban. „A jelenlegi körülmények között tehát hazánkban az *osztályviszonyok fejlődésük új szakaszába léptek.* A proletárdemokrácia össznépi szocialista demokráciává alakul át" — mondotta beszámolójában Hruscsov elvtárs az SZKP XXII. kongresszusán. Amint a proletárdiktatúra és az össznépi állam között nincsen merev válaszfal, úgy az össznépi demokrácia is a proletárdemokráciából nő ki.

Már a proletárdiktatúra megteremtette a dolgozók számára a tényleges demokrácia feltételeit, s a polgári demokrácia által adott (vagy inkább ígért) formális szabadság helyébe széles politikai jogokat, szabadságot adott nekik, megszabadította őket a kizsákmányolástól, s megteremtette a politikai jogok gyakorlásának gazdasági és politikai alapjait.

A polgári állam — még a legdemokratikusabb is — a valóságban a burzsoázia diktatúrája, mert a termelőeszközök kapitalista tulajdona, a gazdasági és — tegyük hozzá — a politikai hatalom tőkés birtoklása a tőkés kizsákmányolás szolgálatába állítja az államgépezetet. A mai tőkés állam szüntelenül dicsőíti, de egyre kevésbé tűri el a polgári demokratikus jogokat. Minél erősebb a munkásosztály és a haladó erők mozgalma, minél inkább veszélyezteti a burzsoázia gazdasági és politikai hatalmát, annál inkább igyekeznek a monopoltőkés uralkodó csoportok, hogy a polgári demokratikus jogokat is megnyirbálják, s annál inkább alkalmaznak nyílt diktatórikus eszközöket a haladó mozgalmak fékentartására.

A proletárdiktatúra a termelőeszközök szocialista köztulajdona alapján létrehozza saját politikai rendszerét, amely lehetővé és szükségessé teszi a dolgozók széles tömegeinek bevonását a hatalom gyakorlásába. A szocialista állam már fejlődésének első szakaszában biztosítja a néptömegek alkotó aktivitásának kibontakozását, az államhatalom és igazgatás demokratikus vitelét. A szocialista államok alkotmányai kifejezik a proletárdiktatúra mély demokratizmusát, biztosítják és kinyilvánítják a dolgozók széleskörű jogait az államhatalom és a társadalmi élet minden területén. Az állam fejlődésének első szakaszán azonban a szocialista demokrácia megvalósítása feltételezi a munkásosztály diktatúráját, a széles demokratikus szabadságjogok kiegészülnek a burzsoáziának, illetve a proletárdiktatúra ellenségeinek korlátozásával. A proletárdiktatúra időszakában még meglévő ellenséges erők politikai jogainak korlátozása a proletárhatalom védelmének feltétele, az átmeneti időszak társadalmi viszonyaiból táplálkozó osztályharc következménye volt. A szovjethatalom első évtizedében pl. a kizsákmányoló osztályokat megfosztották választójoguktól, s a munkásosztály — amely akkor még a lakosság kisebbségét alkotta — számarányánál nagyobb képviseletet kapott a szovjetekben, mert ez tette lehetővé a parasztság és a kispolgári rétegek vezetését és szervezését.

Hazánkban a proletárdiktatúra kedvezőbb, viszonylag békés körülmények között jött létre, a népi demokratikus fejlődés első szakaszában kialakult széles osztályszövetség alapján. Ezért a szocialista demokrácia megvalósítása nem járt együtt a burzsoáziának, mint osz-

tálynak olyan méretű korlátozásával, politikai jogainak olyan szűkítésével, mint annakidején a Szovjetunióban. A proletárhatalom azonban hazánkban is védte a dolgozók demokráciáját, szűkítette az ellenforradalmi elemek (volt fasiszta pártok tagjait, csendőrök, horthysta katonatisztek stb.) politikai-társadalmi jogait, erősítette a munkásosztály vezető szerepét az államhatalom és államigazgatás különböző pontjain.

A szocialista demokrácia kiteljesedése, össznépivé válása a Szovjetunióban, kifejezi a kommunizmus építésének megváltozott társadalmi-politikai viszonyait. Megteremtődik annak lehetősége, „hogy állampolgárainkat mind egy szálig bevonjuk a társadalom ügyeinek igazgatásába" — mondotta Hruscsov elvtárs. A szocialista demokrácia kiteljesedése azt jelenti, hogy a szocialista jogrend az államhatalmi és államigazgatási szervekben és a társadalmi élet minden területén *mindenki számára* biztosítja a legszélesebb demokráciát. A demokrácia, a népuralom a társadalmi önigazgatás formájává és módszerévé válik. Lenin a tiszta demokrácia nevében támadó kispolgári szociáldemokrata nézetekkel szemben teljes joggal védte meg a proletariátus diktatúráját, mint a demokrácia és diktatúra egységét. Kautsky — mondotta Lenin — „elszokott" attól, hogy úgy tegye fel a kérdést: demokrácia — *melyik osztály számára?*"[3] Úgy véljük, hogy a kommunizmus építésének társadalmi és politikai viszonyai között már nem alkalmazhatók azok a kategóriák és kérdésfeltevések, amelyeknek segítségével az osztálytársadalom államában megítélhetjük ezen állam osztálytermészetét, a demokrácia és a diktatúra kapcsolatát. A társadalmi viszonyok gyökeres megváltozása a szocializmus végleges győzelme a kérdés feltevésének új alapját teremtette meg. Kibontakozásának mai szakaszában a szocialista demokrácia már nem osztálydemokrácia, ha nem a kizsákmányolóktól örökre megszabadult, egységessé vált szovjet társadalom össznépi demokráciája.

Az SZKP új pártprogramja Lenin szellemében, Lenin útmutatásai alapján határozza meg a szocialista demokrácia kibontakoztatásának formáit és módszereit. A párizsi kommünnel kapcsolatban írja Lenin „A kommün tehát az összetört államgépezetet látszólag „csak" teljesebb demokráciával pótolta: megszüntette az állandó hadsereget, *választhatóvá és elmozdíthatóvá tett minden hivatalos személyt*".[4] A kommün legfontosabb jellemvonása az volt, hogy a parlamentet dolgozó testületté változtatta — emeli ki Lenin. Lenin útmutatásai válnak valóra a program szavaiban: az össznépi demokráciában az állami vezető szervek egyre inkább dolgozó testületekké válnak, amelyekben a dolgozók, a munkások, a parasztok, a mérnökök, a tudósok és a művészek vezetik, intézik, és döntik el az állam ügyeit. Ennek megvalósításához a program a következőket tartja szükségesnek:

a) Jobb anyagi és kultúrális életfeltételeket kell teremteni a dolgozók számára;

b) tökéletesíteni kell a népképviselet formáit, a választási rendszer demokratikus elveit;

[3] Lenin Művei, 38. kötet, Szikra 1952. 252. oldal.
[4] Lenin Művei, 25. kötet, Szikra 1952. 449. olda, — V. B. aláhúzása.

c) tovább kell fejleszteni azt a már kialakult gyakorlatot, hogy az egész nép megvitatja a szovjet állam legfontosabb törvénytervezeteit;

d) hatékonyabbá kell tenni és ki kell egészíteni a népi ellenőrzés formáit és módszereit;

e) biztosítani kell a vezetők és vezető szervek rendszeres ujjáválasztását, a vezetők ujjáválasztásának és beszámolási kötelezettségének elvét, s ki kell terjeszteni ezt az államapparátus, a társadalmi szervezetek és a kulturális intézmények valamennyi vezető tisztségére.

A szocialista demokrácia lenini elveinek gyakorlati megvalósítása tovább erősíti a néptömegek bevonását az állami ügyek intézésébe, lehetővé teszi alkotó aktivitásuk kibontakozását. Ezzel a szocialista állam egyre inkább a dolgozók kommunista önkormányzatává válik.

A szocialista demokrácia kiteljesedésének másik oldala a társadalmi szervezetek jelentőségének, feladatának és befolyásának növekedése. E szervezetek egyre több olyan feladatot oldanak meg, melyet azelőtt az állam végzett el. A Szovjetunióban ezek a társadalmi szervezetek (mint a szakszervezetek, a Komszomol, a sportegyesületek stb.) csaknem az egész felnőtt lakosságot magukba tömörítik. Nem nehéz belátni, hogy e szervezetek jogainak kiterjesztésével, tevékenységük hatékonyságának növelésével megvalósul a dolgozók közvetlen aktív részvétele a kommunista építés bonyolult és nagy feladatokat jelentő munkájában.

A demokrácia kiterjesztése és teljessé válása egyben a demokráciának, mint politikai kategóriának a megszűnését is eredményezi majd. De a társadalmi igazgatás demokratikus formái (a népképviseleti elv stb.) a kommunizmus időszakában is megmaradnak, mint a társadalmi együttélés szabályai, a közügyek intézésének módszerei és formái.

A kommunizmus ellenfelei, „a szabad világ" és a személyiség „szabadságának" propagandistái totalitarizmusnak, önkényuralomnak próbálják feltüntetni a szocialista államot, mert — szerintük — „megbéklyózza az egyéniséget". De melyik az a tőkésállam, amelyben olyan széleskörű demokráciát tudnak megvalósítani, s ahol ennek alapján olyan szélesen bontakozhat ki az emberek alkotókészsége és tehetsége, mint a szocializmusban, a kommunizmusban? Ilyen tőkésállam nincsen és nem is lehet, mert a néptömegek igazi demokráciája csak a szocializmus és a kommunizmus társadalmi-politikai rendszerének talaján bontakozhat ki.

Az SZKP programja megmutatja a szocialista állam, a szocialista demokrácia fejlesztésének általános törvényszerűségeit, formáit, módszereit, amelyeket minden szocialista országnak — így hazánknak is — a maga körülményei és feltételei között kell megvalósítania.

* * *

Felvetődik az a kérdés, hogy mikor szűnt meg a Szovjetunióban a proletariátus diktatúrája, mikor alakult át a szocialista állam össznépi állammá, s mennyiben tartalmazzák a szovjet állam fejlődésének szakaszai a szocialista állam általános fejlődéstörvényeit.

A szovjet szocialista állam fejlődésének első szakasza az októberi forradalommal kezdődött meg és a szocialista átalakulás feladatainak megvalósításáig, kb. a harmincas évek végéig, a negyvenes évek elejéig tartott. Ebben a szakaszban a szovjet társadalomban a proletárdiktatúra teljesítette feladatát, a szocialista társadalom felépítését a proletárdemokrácia kibontakoztatását. Ennek a szakasznak a végére megértek a szovjet állam jellege megváltozásának objektív feltételei. A szocializmus a falun és a városokban egyaránt győzött, megszűnt a kizsákmányolás, kialakult és erősödött az osztályok baráti együttműködése, s a proletárdemokrácia egyre inkább össznépi demokráciává alakult át. Mindezt rögzítette a Szovjetunió 1936-ban elfogadott Alkotmánya, amely tartalmazta a szocialista demokratizmus további fejlesztésének alapelveit is.

A szocialista állam további fejlődésének kibontakoztatását azonban ekkor objektív és szubjektív okok gátolták. A harmincas évek végén kibontakozó imperialista agresszív háborús készülődés, majd a Szovjetunió fegyveres megtámadása háttérbe szorította a szocialista államiság további fejlesztését, amelyet a szovjet társadalom belső fejlődése napirendre tűzött. Szubjektív tényezők is akadályozták ebben az időben a szocialista állam fejlődését. A szocialista társadalom tudatos vezető erejének, a pártnak az a feladata, hogy aktívan közreműködjön a szocialista állam hatékonyságának, a politikai felépítmény egész rendszerének állandó tökéletesítésében. A szocialista demokrácia kiteljesítéséért folytatott harcában azonban nehezítette a párt helyzetét Sztálin személyének kultusza, a Sztálin által az állam fejlődéséről vallott nézeteknek az egyoldalúsága. Mint ismeretes, Sztálin az állam fejlődésének első szakaszára vonatkozóan egyoldalúan az állami tevékenység erőszakos elnyomó oldalát hangsúlyozta, háttérbe szorítva a proletárdiktatúra gazdasági szervező és nevelő funkcióját, amelynek pedig már ebben a szakaszban is jelentős szerepe van. Még nagyobb hiba volt, hogy az osztályharc állandó és folytonos éleződésének hamis tételéből kiindulva kiterjesztette ezt a felépült szocializmus körülményeire is. Ez ellentmondott a társadalmi fejlődés követelményeinek, akadályozta a szocialista politikai rendszer mély demokratizmusának kiteljesedését. A sztálini személyi kultusz és annak jegyében a szocialista törvényesség megsértése megnehezítette a proletárdiktatúrának össznépi államba való átnövését. Csak a személyi kultusz elítélése és következményeinek felszámolása teremtette meg a szocialista állam újabb fejlődési szakaszának szubjektív feltételeit. Így a szovjet állam fejlődésének össznépi szakasza, amelynek objektív feltételei már a felépült szocializmus időszakában érlelődtek, csak a XX. kongresszus után bontakozott ki, s teljes megvalósulását a párt által a XXII. kongresszuson elfogadott programban meghatározott elvek következetes érvényesítése segíti elő.

Az SZKP programjában feltárt elvek alapján megállapítható, hogy a szocialista állam két fő fejlődési szakaszon megy keresztül. Az első szakasz osztálytartalma a munkásosztály diktatúrája, amelynek segítségével felépíti a szocialista társadalmat. A második szakaszban, a kommunista építés feladatainak időszakában már szükségtelenné válik a proletariátus diktatúrája, a munkásosztály vezető szerepének további

erősödésével egyidejűleg megváltozik az állam társadalmi tartalma, s a szocialista állam tevékenysége az egész nép érdekeinek és akaratának közvetlen kifejezésévé válik.

Hazánkban még nem fejeződött be a szocializmus építése, a proletárdiktatúra még nem teljesítette maradéktalanul történelmi hivatását, feladatai még nem merültek ki, s így szükségessége sem szűnt meg. De a hazánk társadalmi viszonyaiban végbemenő mélyreható változások, a szocialista termelési viszonyok győzelme az egész népgazdaságban, a népi-nemzeti egység erősödése, a pártunk és kormányunk intézkedései nyomán kibontakozó szocialista demokrácia további fejlődése közel hozzák azt az időt, amikor befejezzük a szocializmus felépítését. Nincs messze az idő — ahogy Kádár János beszélt erről a parlamenti beszédében —, amikor népi demokráciánk is elérkezik a szocialista állam fejlődésének magasabb szakaszába és a proletárdiktatúránk fokozatosan átadja helyét az össznépi államnak.

SZEMLE

Űrutazás és tudományos világkép

1961. április 12-én az ember a történelemben először behatolt a világűrbe. Jurij Gagarin a világ első űrhajósa a Vosztok I. fedélzetén 89 perc alatt megkerülte Földünket. Néhány hónappal utána German Tyitov több mint 25 órát töltött a világűrben és 17-szer kerülte meg Földünket. A két szovjet űrrepülő hőstette méltán hozta izgalomba az egész világot. Nyilvánvalóvá vált, hogy a világűr meghódításában — amit az emberi fantázia már régen megálmodott, aminek megvalósításán az emberi alkotóerő már hosszú idő óta dolgozik — döntő szakasz kezdődött. A nagy eseményt az első percektől kezdve élénken és sokoldalúan kommentálta a sajtó minden országban, korszakos jelentőségéről írók és tudósok, államférfiak és egyszerű dolgozók nyilatkoztak. Méltatták, mint az emberi helytállás és hősiesség nagyszerű példáit. Kiemelték jelentőségüket a szovjet tudomány és technika fejlődése szempontjából. Rámutattak azokra a társadalmi feltételekre, amelyek lehetővé tették, hogy a világon az első űrhajós szovjet ember legyen. Elemezték és értékelték a Vosztok I. és a Vosztok II. tökéletes működésének katonai jelentőségét és politikai hatását. A különböző világnézetű és pártállású kommentátorok azonban megegyeztek abban, hogy mindez nem meríti ki a világűr meghódításában megtett első nagy lépés jelentőségét: a világűr meghódítása felmérhetetlen hatást gyakorol az egész tudományos gondolkodásra, a tudományos világkép fejlődésére, az emberek világnézetére.

Korunkban a tudományos világnézet térhódítása két nagy forrásból táplálkozik: az egyik a társadalom forradalmi átalakítása, amely a marxizmus—leninizmus eszméinek jegyében megy végbe, a másik a természet erőinek leigázása, törvényszerűségeinek még mélyebb megismerése és felhasználása a tudományban és a technikában. Ez a két nagy folyamat erősíti és gazdagítja korunkban a legkövetkezetesebb és egyedüli tudományos világnézetet: a dialektikus és történelmi materializmust. Lenin a „Materializmus és empiriokriticizmus" című művében idézi Engels véleményét arról, hogy a „materializmusnak már a természettudomány terén tett minden korszakalkotó felfedezéssel is (az emberiség történetétől egészen eltekintve) meg kell változtatnia formáját." A világűr meghódításában eddig megtett lépéseket joggal nevezhetjük ilyen korszakalkotó felfedezésnek, amely mély hatást gyakorol eddigi tudományos ismereteinkre, a materialista világnézet formájára. A világűr meghódításának még csak a kezdetén vagyunk és ennek a kezdeti lépésnek sokoldalú filozófiai általánosítása még előttünk álló feladat. De az eddigi eredmények alapján a marxista filozó-

fia segítségével már most felismerhetjük a fejlődés néhány főbb tendenciáját, a tudományos világkép jellegzetes változását, amely az űrutazás megvalósításának hatására megy végbe.

A Társadalmi Szemle olvasóinak igényét elégítjük ki, amikor a marxista filozófusok és materialista természettudósok véleményét összegyűjtve, választ keresünk az űrutazás világnézeti problémáival kapcsolatos néhány kérdésre. A válaszok összeállításához a „Kommunyiszt", „Voproszi filoszofii" (A filozófia kérdései), a „Priroda" (Természet) és a „La Pensée" című folyóiratokban megjelent cikkeket használtuk fel.[1]

•

Az emberiség történetében eddig mindig kétféle világnézet állott egymással harcban: a materializmus és az idealizmus, más formában pedig a materialisztikus tudomány és a vallás. Az ember behatolása a világűrbe milyen hatással van erre a küzdelemre, megerősíti-e a tudomány, a materialista világnézet pozícióit az idealizmussal és a vallással vívott harcban?

A történelem tanulságai arra figyelmeztetnek, hogy a nagy felfedezések a filozófiára is mindig ráütötték bélyegüket. Így Amerika felfedezése nemcsak a burgonyát és a dohányt jelentette Európa számára (az alkohol és a vérbaj ellenében, amit a hódítók hurcoltak be), hanem a középkori egyház világszemléletére is súlyos csapást mért. Ugyanilyen hatása volt a távcső feltalálásának, valamint Galilei és Kopernikus felfedezéseinek. S amikor az ember leszáll a Holdra, amikor a bolygóközi repülések hétköznapi eseménnyé válnak, a pápai akadémiának is nagy gondot fog okozni, hogyan tartsa fenn az ember porszem-voltának érzését, hiszen a vallásosság is ezen az alsóbbrendűségi érzésen alapul. A munka és az értelem hatalmas erejének tudata köddé oszlatja a „világ végéről" és az „utolsó ítéletről" szőtt fantasztikus meséket, amelyekkel a reakciós erők olyan régóta rémítik a hívőket.

Arnošt Kolman

A világűrben végbemenő jelenségek tanulmányozása nemcsak azt biztosítja, hogy helyesen értelmezzük e területnek — ahol most kezd tevékenykedni az ember — a legfontosabb sajátosságait. További nagy lehetőségek nyílnak meg ezzel a csillagok keletkezési és fejlődési folyamatainak vizsgálata, a nehézségi vonzás természetének, az idő és

A felhasznált cikkek:

J. Fjodorov — A világűr meghódítása. Kommunyiszt, 1961. 12. sz.
N. A. Varvarov — J. T. Fagyejev — Az űrhajózás filozófiai problémái. Voproszi filoszofii, 1961. 8. sz.
Arnošt Kolman — Az ember az űrhajózás korában. La Pensée, 1960. szept., okt.
Kukarkin professzor — Új korszak a csillagászatban. Priroda, 1961. 5. sz.
Markov professzor — A földrajz és az űrrepülés. Priroda, 1961. 5. sz.
Feszenkov akadémikus — Új korszak kezdete a világűr kutatásában. Priroda, 1961. 6. sz.
Oparin akadémikus — A világmindenség és az élet. Priroda, 1961. sz.
Akszenov, Grebenyikov, Gyemin — Kiemelkedő tudományos kísérlet. Priroda, 1961. 8. sz.

más olyan jelenségek természetének tanulmányozása előtt, amelyek óriási elvi fontosságúak mind a természettudomány, mind a világnézet szempontjából.

A természet titkaiba való mind mélyebb behatolás eredményeképpen a tudományra mindig jellemző kiirthatatlan materialista szellem a tudósok tudatos materialista meggyőződésévé alakul át.

A világmindenségben végbemenő és az ember által még nem eléggé tanulmányozott folyamatok alighanem az utolsó menedékhelyet jelentik az olyanféle próbálkozások számára, hogy „tudományosan" alátámasszanak bizonyos idealista vagy nyíltan vallási elképzeléseket. Ilyen próbálkozás az, hogy érveket keresnek a világmindenség egyoldalú — valamiféle „kezdettől" egy meghatározott „vég" felé tartó — fejlődése mellett, számolgatják, mennyi idő telt el a világ „kezdete", vagyis az első lökés óta, amellyel az isten megindította az összes csillagrendszert stb.

Ilyen agyszülemények ott jelentkeznek és fejlődnek, ahol még nincsenek teljes és megbízható eredmények, ahol van lehetőség a kevés megállapított tény önkényes értelmezésére. Ezért olyan fontosak azok az adatok, amelyek most halmozódnak fel a világmindenség térbeli és időbeli végtelenségéről, az anyagi testnek sugárzásba és a sugárzásnak anyagi testbe való átmenetéről, a csillagok és csillagrendszerek fejlődési folyamatairól stb.

Ezt a vallási területen működő személyek is kitűnően felismerik. A tények elől visszavonulóban mind gyakrabban folyamodnak általános kijelentésekhez. Lássuk például, mit ír Fineghan, az Egyesült Államok egyik vallási iskolájában az evangélikus irodalom professzora „A világűr, az atomok és az Isten" című könyvecskéjében: „Annak a körülménynek, hogy az ember korunkban a világűr felé fordult, kényszerítenie kell őt a teológiához való visszatérésre. Az ember a világűrben is csak emberi lény marad. Egyes dolgok megváltoznak számára a világűrben. Űrrepülés közben például súlytalan lesz. Ez új problémákat vet fel. Az embernek alkalmazkodnia kell a világűr megváltozott viszonyaihoz, de lényegében ugyanolyan marad, mint amilyen a Földön. Remény és rettegés lesz benne, kísértés és próbatétel, a legfontosabb probléma ő maga és a többi emberhez való viszonya lesz. Lesznek bajai és keserűségei. Az ember továbbra is emberi lény lesz, és mint mindig, szüksége lesz Istenre."

Az ember természetesen ember marad mind a Földön, mind a világűrben. Éppen ezért semmi oka, hogy akár a teológiához, akár istenhez forduljon — sem itt, sem ott.

Fineghan így fogalmazza meg a jövő űrrepülőihez szóló kívánságait (1959-ben írta): „Bárhová hatolunk a világűrbe, Jézus Krisztus missziójáról és jóhírét kell elvinnünk. Az első űrhajó valószínűleg katonai lesz, mivel csak annak van oly hatalmas ereje, hogy elérje a világűrt. Meg kell találni az utakat, hogy ezek az űrhajók misszionáriusokat vigyenek magukkal, és meg kell találni az egyetlen utat ahhoz, hogy az űrhajósokat szelíd lelkű, egyszerű keresztények közül válasszák ki. E szavak fiatal olvasói talán azok között lesznek, akiket erre az irigylésre méltó küldetésre kijelölnek."

Az igen tisztelt professzor úr az amerikai gyakorlat szerint, a nyugati „szabad" világ gyakorlata szerint ítél. Katonai űrhajó, benne misszionáriussal — vajon ez nem pontos képe-e az „űrkutatás" imperialista programjának? Ugyanígy „fedezték fel" egykor a tengeren túli országokat. A sors azonban nem adta meg, hogy a történelem megismétlődjék. Az első űrhajó békés űrhajó volt, az első űrhajós pedig kommunista.

Nehéz megjövendölni, milyen kép tárul majd az új világba elsőként belépő ember szeme elé. Nem lehet megmondani, hogy mai szemszögből nézve milyen meglepő törvényszerűségekre fog rájönni a tudomány. Egy dolog azonban nyilvánvaló: a világűr végtelen térségein nincs helye az értelmes anyagi lények szellemétől és lényegétől eltérő „alkotó szellemnek", „felsőbbrendű lénynek". A természet egységes a maga sokféleségében. A világot az elemi részecskék ma még titokzatos belsejétől a hatalmas méretű galaktikákig átszövi az okok és okozatok vasláncolata, amelyen láncszemről-láncszemre halad a végtelen világmindenség megismerése. És az űrhajók minden útja újabb csapás a tudatlanságra, az emberi elme és kéz ereje iránti hitetlenségre, csapás a vallásra és az idealizmusra.

Az ember benépesítette a világot istenekkel. Az ember telerakta a természetet fantasztikus, képzelt alakokkal és elképzelésekkel. Nem is történhetett másképp: nem ismerve a társadalom törvényeit, az emberek isteneket találtak ki és alávetették magukat saját illúzióiknak. De szükségszerű az is, hogy a tudomány fejlődése, a társadalmi élet kommunista alapokon történő gyökeres átalakulása, az emberek látókörének óriási megnövekedése, ami együtt jár a világűrbe való kilépéssel — diadalra viszi az egyedül helyes, az egyedül tudományos dialektikus-materialista világszemléletet.

J. Fjodorov

Az űrkutatás tehát igazolja a materialista világnézetet, megerősíti a tudomány materialista jellegét. De mi újat jelent a tudományok fejlődésében, jelent-e „ugrást" a tudományos megismerés folyamatában?

Egészen nyilvánvaló, hogy az ember kilépése a világűrbe, az a Szovjetunióban már korábban reálissá vált lehetőség, hogy az ember elszakadhat bolygónk nehézségi erőterétől, és a Holdat közelről körülrepülheti, nem is beszélve arról, hogy reális lehetőség van a továbbiakban más bolygók megközelítésére, és talán a felületükön való kiszállásra — mindez széles távlatokat nyit meg a természettudományok fejlődése előtt.

Feszenkov akadémikus

Az űrkutatási tudományos műszerek alkalmazása révén újból kitolódnak az emberi megismerés viszonylagos határai, újabb lehetőségek nyílnak meg, hogy értelmük behatolhasson a dolgok lényegébe, egyik lényegről áttérhessen egy másik, mélyebb lényegre stb. Sőt, mi több, azok a kutatóeszközök, amelyeket az űrhajózás bocsát a tudomány rendelkezésére, biztosítják a tudományos haladás számottevő

meggyorsulását. Vonatkozik ez nemcsak az új adatok és észleletek felhalmozásának gyorsaságára, hanem azokra a problematikus elméleti vizsgálatokra is, amelyek jelentős mértékben a tényalap állapotától függenek. Megállapították például, hogy a föld mesterséges holdja közelpontjának forgására vonatkozóan végzett megfigyelések egy éve (a megfigyeléseket a relativitás-elmélet ellenőrzése céljából végezték) egyenértékű a Mercurral végzett hasonló megfigyelések egy évszázadával.

N. A. Varvarov—J. T. Fagyejev

Az űrrepülés a legtöbb új adatot a csillagászat fejlődéséhez szolgáltatja. Milyen lényeges változásokra számíthatunk ennek kovetkeztében ebben a tudományban?

A csillagászat, az égitestek és rendszereik keletkezésével, szerkezeti felépítésével és fejlődésével foglalkozó tudomány, igen nagy erejű, nagy pontosságú műszerekkel és aprólékosan kidolgozott kutatási módszerekkel rendelkezik. A távcsövek és a rádiótechnikai eszközök lehetővé teszik a csillagászoknak, hogy olyan óriási távolságokra is behatoljanak a végtelen világegyetem mélységeibe, amelyeket a 300 000 kilométer másodpercenkénti sebességgel terjedő fény többszázmillió év alatt fut be. Ennek ellenére a csillagászat mind eszközei, mind lehetőségei vonatkozásában korlátok közé volt szorítva. Az összes csillagászati módszerek az égitestek közvetett tanulmányozására adnak módot, s ez a körülmény a csillagászatot megfigyelő tudománnyá tette. A csillagászat most óriási ugrást tesz: fokozatosan kísérletező tudománnyá válik.

J. P. Akszenov, J. A. Grebenyikov, V. Gyenin

A világűrben tömérdek olyan folyamat, reakció és jelenség zajlik le, amelyekről csak közvetett adatokkal rendelkezhetünk, vagy egyáltalán semmit sem tudunk. Ezért az ember behatolása a világűrbe, valamint a csillagászati és asztrofizikai jelenségekre és folyamatokra kiterjedő megfigyelési rendszer megszervezésének lehetősége tudományunk különös érdeklődésére tarthat számot.

Minthogy a levegőtenger mélyén vagyunk, nem kapunk helyes értesüléseket a napon és a csillagokon végbemenő magfolyamatokról, a csillagok színképének sok területéről, a csillagközi anyagról és a sugárzások sok fajtájáról. A légkör nem teszi lehetővé távcsöveink bontóképességének olyan mérvű növelését, hogy apróbb részleteket felismerhessünk a Hold és a szomszédos bolygók felszínén.

Ezen túlmenően, a csillagászatnak a bolygókkal foglalkozó ága új fejlődési szakaszba lép — a bolygók megfigyeléséről áttér azok közvetlen meglátogatására. De még e látogatás előtt kellő pontossággal tisztázni kell e bolygók felületi viszonyait. Ezért igen valószínű, hogy először űrhajó és benne ember fogja körülrepülni ezeket a bolygókat, s így teremtik meg az előfeltételeket az emberiség e nagy vívmányához.

Kukarkin professzor

A tudományos irodalomban az utóbbi időben egyre többet olvashatunk az élet létezésének lehetőségéről a Földön kívül más égitesteken. Hozzájárulhat-e a gyakorlati űrrepülés ennek a kérdésnek a megoldásához?

Az égitestek fejlődése kétségkívül igen változatos utakon megy végbe. A világegyetem végtelen térségeiben talán az anyag mozgásának tömérdek olyan tökéletes és bonyolult, a földi élethez egyáltalán nem hasonló formája van, amelyeket ma nem is gyanítunk. Az égitestek tömérdek sokaságából azonban legalább néhánynak hozzávetőleg ugyanazokat az evolúciós utakat kell bejárnia, mint a mi bolygónknak. Ezért nincs jogunk a Földet az élet egyetlen fészkének tekinteni. Az anyag mozgásának azonos formái szükségképpen létrejöttek a világegyetem sok más pontján is.

Az utóbbi évtizedek kutatásai bebizonyították, hogy naprendszerünk nem valami ritka kivétel, ahogy régebben gondolták. A hozzánk közeli csillagok közül többet — a Naphoz hasonlóan — körülöttük keringő, viszonylag nem nagy testek vesznek körül. Ez feljogosít arra a reményre, hogy némelyikük lakható. Ez a csábító remény azonban az űrrepülések korszakának beköszöntéig csupán általános jellegű elképzeléseken alapult. Csak a bolygóközi utak adhatnak konkrét választ arra a kérdésre, hogy van-e élet más világokban.

A. I. Oparin

Milyen összefüggésben van az élet létezésének kutatása más égitesteken az élet keletkezésének és lényegének tudományos vizsgálatával?

Jelenleg nincs lehetőségünk arra, hogy a Földön természetes feltételek között megfigyeljük az élet keletkezésének folyamatát, mivel ez egyoldalú, megfordíthatatlan folyamat. Ha valamilyen oknál fogva most valahol létrejönnének is szerves anyagok, ezeket rendkívül gyorsan megsemmisítenék a jelenleg élő, az életért vívott harcban „állig felfegyverzett" mikroorganizmusok, amelyek mindenütt megtalálhatók, ahol az élet fejlődése lehetséges.

Az élet elsődleges formáiról csak az összehasonlító biokémia adatai alapján alkothatunk képet, és bár ezek az adatok igen sokatmondók, mégis szeretnénk közvetlenül, saját szemünkkel látni az élet kezdeti formáit. Ilyen lehetőséget mindössze két úton teremthetünk: vagy e formák mesterséges létrehozásával, az *élet szintézisével*, s ezen dolgozunk, vagy oly módon, hogy ezeket a formákat megtaláljuk a bolygónkon kívül, égitesteken, ahol az élet evolúciója lényegesen korábbi fejlődési szakaszban van, mint nálunk. Azok a nyomok ugyanis, amelyeket az idő itt a mi Földünkön teljesen eltüntetett, más bolygókon megmaradhattak. Ezen túlmenően mi az életet úgyszólván csak „egyetlen példányban" ismerjük. Mi csak a mi földi életünket ismerjük, amely szigorúan meghatározott körülmények között jött létre és fejlődött. Ha megismerhetnénk az anyag mozgásának és szerveződésének elvben azonos, de a földitől bizonyos mértékig eltérő feltételek kö-

zött létrejött és kifejlődött formáját, milyen sokat adna ez az élet lényegének megismeréséhez! Megítélhetnénk, hogy mi az, ami földi életünkben szükségszerű, és mi az, ami bizonyos mértékig esetleges, másodlagos. Ez talán lehetővé tenné, hogy bepillantást nyerjünk múltunkba és jövőnkbe egyaránt

A. I. Oparin

Eddig főként az új tudományos ismeretanyag felhalmozásáról, a tudományos megismerés meggyorsulásáról, tehát főként a világról szerzett ismeretek mennyiségi oldaláról volt szó. Kimerül-e ebben az űrrepülés hatása a tudományos világképre, vagy érinti a tudományos megismerés és a tudományos világkép minőségi oldalát is?

Magától értetődik, hogy a világűrbe való kilépésnek a tudományos haladás szempontjából óriási elvi és gyakorlati jelentősége egyáltalán nem korlátozódik a dolog mennyiségi oldalára, vagyis a megismerési folyamat újabb, páratlan kibővülésére és meggyorsulására. Nem kevésbé fontos, hanem még fontosabb a minőségi oldal, magának a természettudományok jellegének, módszereinek és metodikájának, irányvonalának, alapvető tartalmának, szerkezetének megváltoztatása. Nézzük meg ezt részletesebben...

A legutóbbi időkig majdnem az egész természettudomány (kivéve a csillagászatot) egész figyelmét általában a földi természet, a földi tárgyak, jelenségek és folyamatok tanulmányozására összpontosította. A helyzet azonban már a XIX. században (s még inkább a XX. században) kezdett alaposan megváltozni. Az egyik tudományág a másik után kezdte túllépni a földi kereteket. Az elsők között lépett erre az útra a matematika. Amikor N. I. Lobacsevszkij létrehozta az új geometriát, amelyet méltán neveznek a „kozmosz geometriájának", ez azt jelentette, hogy a természettudományban előretört a kutatások arányai elvi kibővítésének, a tudományos problémák kozmikus síkban való tanulmányozásának tendenciája, amikor is a földi úgy szerepel, mint helyi, mint egyedi. Ezt a tendenciát hamarosan megerősítette a mechanika és a fizika fejlődése, amelyek még bátrabban „benyomultak a világmindenségbe". Itt a legfontosabb mérföldkő a relativitás-elmélet megszületése volt, amely közvetlen összefüggésben van kozmikus rendű folyamatokkal. Valamivel előbb viharos fejlődés indult meg a csillagászatban is. Egyebek között a színképelemzés felfedezése új csillagászati ágnak, az asztrofizikának adott életet. A gyors fejlődés önálló tudományággá tette az asztrofizikát, amely ma már több fejezetre oszlik.

A természettudomány fejlődésének fentebb részletezett sajátosságai az utóbbi évtizedekben még kifejezettebbekké váltak. Így ebben az időben számos olyan önálló tudomány vagy tudományos irányzat jelent meg, amelynek neve az „asztro"-szóval kezdődik: asztrobiológia, asztrobotanika, asztrogeográfia, asztrogeológia, asztrokémia (vagy kozmokémia) és így tovább, nem is szólva az asztronautikáról. Születőben van

az aeronomia (a Földnek a kozmosszal közvetlenül határos külső légkörét tanulmányozza), a kozmikus orvostudomány és néhány egyéb tudományág. Más szóval, a kozmikus problematika hatalmába keríti a természettudomány összes főbb ágait és fejezeteit — a matematikától és a mechanikától a biológiáig és az orvostudományig.

N. A. Varvarov, J. T. Fagyejev

Tehát a tudományok fejlődésében a „kozmikus" korszak már korábban megkezdődött. Milyen változást hozott ebben a fejlődésben a gyakorlati űrhajózás?

A gyakorlati űrhajózás megszületése hatalmas új ösztönzést adott a jellegüket tekintve kozmikus tudományok együttesének továbbfejlesztéséhez. Tekintélyes szovjet orvostudósok felvetették például a kozmikus mikrobiológia létrehozásának és kifejlesztésének kérdését. Megszületett és rohamosan fejlődik (különösen a második és a további szputnyik-űrhajók felbocsátása eredményeképpen) a kozmikus biokémia, a kozmikus örökléstan, a kozmikus fiziológia. Megvetették az alapját a magasabb idegi tevékenység kozmikus fiziológiájának és a kozmikus lélektannak, amelyeknek haladását rendkívül időszerűvé tesszi az ember kilépése a világűrbe. Teljes joggal feltételezhetjük a közeljövőben a szelenofizika, a szelenokémia, a venerofizika, az areofizika, valamint több más alkalmazott — technikai, mezőgazdasági és egyéb — kozmikus tudomány megjelenését. Összefoglalva, ugrásszerűen növekszik a modern természettudományban a „tisztán" kozmikus tudományágak, irányzatok és szakterületek részaránya.

A másik rendkívül fontos tendencia azoknak a kozmikus tudományoknak gyors és alapos megszilárdulása, amelyeknek kialakulása még a mesterséges holdak és rakéták felbocsátása előtt kezdődött. Ezek a tudományok a szó szoros értelmében szemünk láttára telnek meg életnedvekkel, bár a kozmikus természet közvetlen tanulmányozásában meg csak a legelső lépéseket tettük meg.

N. A. Varvarov, J. T. Fagyejev

Érdekes lenne megtudni, vajon kiterjed-e a kozmikus jelleg olyan jellegzetesen „földi" tudományokra is, amilyen például a földrajz?

A tudományos földrajzot már áthatják a földi és a kozmikus folyamatok összefüggésének gondolatai. A földrajz művelői hozzászoktak a „nagy", a bolygó-földrajz gondolatvilágához. Megtanulták úgy tekinteni a Föld felületének egyedi sajátosságait (például a folyók jobb oldali völgyfalainak meredekségét), mint egy, a bolygókra jellemző folyamatnak, a Föld tengely körüli forgásának nyomait. A bolygó megismerése pedig szükségszerűen elvezet a világűrhöz fűződő kapcsolatának tanulmányozásához, hiszen a bolygó része a kozmosznak. A földrajz egyetlen művelője sem maradhat közömbös a Föld keletkezése problémájának megoldásával szemben, mert a különböző hipotézisek különbözőképpen magyarázzák meg a földfelszín sajátosságait is.

K. K. Markov professzor

Ezek szerint a „kozmikus" fejlődés alól a földrajz sem kivétel. Milyen feladatok elé állítja ez a földrajztudósokat?

Először. Olyan gondolatok továbbfejlesztéséről van szó, amelyek bizonyos fokig már a modern földrajz sajátjaivá váltak. A földfelszín fő törvényszerűségeit ugyanis nem lehet sem megérteni, sem tudományosan magyarázni másképp, csak úgy, ha gondolunk azokra a kozmikus hatásokra, amelyek a Földet, felszínét érik. Lehetséges-e például teljesen felkutatni a légkör jelenlegi vegyi összetételének sajátosságait, ha ezt a légkört nem hasonlítjuk össze a Venus, a Mars, a Jupiter légkörével? Fontos ezért, hogy a világűr tudományos meghódítását otthonunk, a Föld tanulmányozásában hasznosítsuk.

Másodszor. A földrajztudósoknak tudományuk eddig felhalmozott tapasztalatainak felhasználásával az eddiginél sokkal tevékenyebben kell résztvenniök a kozmikus testek, mindenekelőtt a naprendszerhez tartozó bolygók felszínének leírásában és megmagyarázásában. A szó szorosabb értelmében vett földrajz mellett életre kell hívniok a „Hold-rajzot", a szelenográfiát, a „Mars-rajzot" és a többi bolygó (föld)rajzát. Ez ma már nemcsak elméleti célszerűség, hanem gyakorlati szükségszerűség is. Használjuk fel tehát a földfelszín tanulmányozásában szerzett tapasztalatokat tudományos ugródeszkának más kozmikus testek felszínével foglalkozó új tudományágak megteremtéséhez.

K. K. Markov professzor

Mindebből tehát általános következtetést is le lehet vonni a tudomány „geocentrikusságának" megszűnéséről és a „kozmikus szemlélet" térhódításáról?

A természettudomány ilyen és sok egyéb fejlődési tényének és irányzatának elemzése annak a rendkívül fontos következtetésnek a levonására késztet, hogy a tudomány most kezd földi, geocentrikus tudományból — amilyen hosszú időn keresztül volt — kozmikus tudománnyá alakulni, amely adekvátabb módon tükrözi az általános (a kozmikus) és a különös, az egyedi (a földi) kölcsönös összefüggését. Minél tovább halad a természeti törvényszerűségek tanulmányozása, annál nyilvánvalóbban kozmikus síkban fog folyni; a természeti törvényeket feltehetően mindinkább kozmikus törvényeknek fogják tekinteni, amelyeknek különös, egyedi kifejezői a földi törvények. Ha ugyanis például sor kerül a naprendszeren belül (nem is beszélve átfogóbb arányokról) legalább néhány bolygó szerkezetének tanulmányozására, akkor az eddig fejlesztett geológia aligha őrzi meg központi helyét a jövő geológiai ismereteinek összességében. Más szóval, nem az asztrogeológia lesz valamiféle függeléke a geológiai tudományágak jelen komplexumának, hanem ellenkezőleg, végül is a földi geológia lesz az asztrogeológia egy fejezete, ami az adott esetben adekvátabb tükröződése az objektív valóságnak, az általános és a különös konkrét viszonyának, eleinte nap körüli térségünk keretei között, később több csillag térségében is és így tovább.

N. A. Varvarov, J. T. Fagyejev

A tudomány geocentrikusságát néha azzal is magyarázzák, hogy a tudomány a Föld lakójának, az embernek a tudománya és az embert hivatott szolgálni. Ebből a szempontból felmerülhet, hogy a geocentrikusság megszűnése nincs-e ellentmondásban a tudomány céljával?

A Föld lakói számára természetesen bármely tudomány olyan alkalmazása lesz szükséges, amely éppen nekik ad (vagy adhat) meghatározott gyakorlati eredményeket. Ebben az értelemben megmarad a természettudomány bizonyos geocentrikussága. Viszont azok számára, akik a mesterséges égitesteken, még inkább a Holdon, a Marson stb. fognak megjelenni és dolgozni, a tudományágak (különösen az alkalmazott tudományok) ilyen Földhöz-kapcsolása végül is teljesen időszerűtlenné, sőt egyszerűen feleslegessé válik. Azok számára, akik a világűrbe sajátítják el az életet, vagyis, akik bolygónkon kívül fognak élni, a tudománynak jelentős mértékben (mindenekelőtt alkalmazott területein) nem geocentrikusnak, hanem „Hold-centrikusnak", „Mars-centrikusnak", stb. kell lennie. Ha pedig az emberiségről egészében vévé beszélünk, akkor a természetnek a naprendszer méretei között történő átfogó hasznosítása és átalakítása korában a tudományos ismeret már nem a Földhöz látszik kapcsolódni, hanem nyilván a kozmosznak az egész nap körüli térségéhez.

N. A. Varvarov, J. T. Fagyejev

Úgy látom, itt már a „fantázia" vizeire evezünk. Nem volna-e helyesebb a tudomány, a tudományos világnézet fejlődéséről beszélve a tényekre szorítkozni és a világűrbe való letelepedés kérdéseit átengedni a fantasztikus irodalom művelőinek?

Először is szögezzük le, hogy a tudományos gondolkodás sohasem támaszkodhat kizárólagosan a tényekre. Sőt ellenkezőleg, a tudomány minden ágának ki kell törnie a tények szűk korlátai közül; következtetéseket kell levonnia a tényekből, feltevéseket kell megkockáztatnia, hipotéziseket kell megfogalmaznia. Szárnyaló szellem, képzelőerő nélkül egyetlen tudomány sem létezhet, még az olyan „száraz" tudomány sem, mint a matematika. Az alkotó tudós és a fantasztikus regények szerzőjének gondolkodása között az a különbség, hogy a tudós a tényekből indul ki, a tények segítségével ellenőriz minden feltevést, semmit sem fogad el csak azért, mert hisz benne. A képzelőerőre feltétlenül szüksége van. Az is előfordulhat, hogy a regényíró szertelen fantáziája indítékul szolgál a tudós számára.

A tudomány nemcsak a való világ tényeire és törvényeire vonatkozó ismereteink összessége. A tudomány előre mutat, a jövő felé, tehát azt is megjelöli, hogyan lehet a valóságot az emberiség hasznára átalakítani. A tudomány lényeges feladata az előrelátás.

A tudománynak ez a szerepe kezdetben — s ez magától értetődő — alig-alig jutott érvényre. Csak a reneszánsz korában, amikor a modern tudomány megszületett, kezdett a tudomány a jövőbe látni. Amilyen mértékben a tudomány általános fejlődése megindult, úgy fejlő-

dött ki az a képessége is, hogy előre lássa a természeti, majd a társadalmi jelenségeket.

Fejlődésének kezdeti szakaszában a tudomány nem tudhatta előre, milyen — gyakran távoli és nagy jelentőségű — következményekhez vezetnek saját felfedezései. Az előrelátás kérdése akkor még nem vetődött és nem is vetődhetett fel. De minél mélyebbre hatolt az anyagba, minél inkább uralma alá hajtotta az energia egyre jelentősebb forrásait, s minél inkább sikerült a szerves életre és az ember életére is befolyását kiterjesztenie, annál sürgetőbben merült fel a kérdés: milyen átalakulások következnek majd be munkája nyomán, s azok milyen mértékben befolyásolják a jövő nemzedék életét. A tudomány és a technika alkalmazása néha kevésbé kívánatos átalakulásokhoz is vezethet (erdőirtás, a nagyvárosok levegőjének szennyeződése füsttel és gázzal, a folyók megmérgezése az ipari termelés hulladékaival, sugárhatások atomrobbantás következtében stb.). Ezért kell a tudománynak arra törekednie, hogy előre lássa, milyen pozitív vagy negatív következményekkel jár az idegen világok meghódítása. A tudománynak természetesen nem kell addig várnia — és nem is várhat —, amíg a következmények megmutatkoznak. Azonnal foglakoznia kell a várható következményekkel. Sőt, már régebben foglalkoznia kellett volna velük.

Amit a tudomány jövőbelátásáról mondottunk, az nemcsak a természettudományokra és a gazdasági tudományokra, hanem a filozófiára is vonatkozik. A marxi-lenini filozófia mint tudományos filozófia nem igazodhat Hegel megállapításához, aki szerint Minerva baglya csak éjjel repül. Hegel ezzel azt akarta mondani, hogy a filozófiának mindössze azt kell általánosítania, ami volt, vagy legfeljebb azt, ami van. A mi filozófiánknak mint tudománynak tudnia kell előre látni. Évtizedekkel előre látta a társadalmi fejlődést, a tőkés uralom bukását, a proletárforradalom győzelmét, a proletárdiktatúrát, a szocialista és kommunista társadalom nagyvonalú építését. A mi filozófiánk a dialektikus materialista módszer következetes alkalmazásával mindezt előre láthatta. Ugyanígy ma is gondolkozhat és kell is gondolkoznia az ember sorsáról az űrrepülés küszöbén.

Arnošt Kolman

Ezek szerint eljött az ideje, hogy a tudósok és filozófusok komoly formában foglalkozzanak a világűr meghódításával, a Föld mellett más égitestek benépesítésével?

A világűr meghódításának átfogó programját először K. E. Ciolkovszkij vázolta fel. Az ő nevéhez fűződik a nagyszerű aforizma: „Bolygónk az értelem bölcsője, de nem lehet örökké a bölcsőben élni." Ciolkovszkij azt állította, hogy a tudomány és a technika eléggé magas fejlettsége, többek között rakéták segítségével a kozmikus sebességek meghódítása lehetővé teszi, hogy az emberek az atmoszférán kívül űrállomásokat hozzanak létre, meglátogassák és tanulmányozzák a naprendszer különböző térségeit és bolygóit, aztán pedig széttelepedjenek az egész nap körüli térségben. Az asztronautika megalapítója azonban egyáltalán nem volt azon a véleményen, hogy a naprendszer határai az

ember számára áthatolhatatlanok. K. E. Ciolkovszkij lehetőnek tartotta az emberek csillagközi utazásait és fokozatosan az egész galaktika beutazását...

Felmerül a kérdés: mennyire reálisak Ciolkovszkij jövendölései? A tudományos-technikai haladás mai vívmányainak fényében, amelyek a gyakorlati űrhajózás fejlődésében összegződnek, hogyan foglaljunk állást az emberiség kozmikus létezésének eszméjével kapcsolatban?

... Azt látjuk, hogy Ciolkovszkij „kozmikus programjának" összes alapvető láncszemei — a legegyszerűbbektől kezdve, amelyek már „mindennapiakká" váltak a tudományos-technikai gyakorlatban, az elképzelhetetlenül bonyolultakig, amelyek még csak derengenek a jövő távolában — kiállják az idő próbáját. Az elméleti és gyakorlati űrhajózás a nagy tudós által megjelölt irányba fejlődik. Ennek a folyamatnak az elemzése lehetővé teszi, hogy alapvető következtetést vonjunk le az emberiség elvileg korlátlan kozmikus lehetőségeiről.

N. A. Varvarov, J. T. Fagyejev

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

BEREND T. IVÁN – RÁNKI GYÖRGY:

Magyarország a fasiszta Németország „életterében" 1933–1939

Hazánk politikai és gazdasági történetének feldolgozása szempontjából különösen fontos a legújabb kor történetének kutatása. Berend T. Iván és Ránki György könyve abba a sorozatba tartozik, melyben a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Gazdaságtörténeti Tanszéke főleg a legújabbkori történelmünkre vonatkozó kutatásait kívánja ismertetni.

A második világháború és előkészítésének időszaka a tőkés Magyarország utolsó évtizede volt, s ezért a legújabbkori magyar történelem egyik legfontosabb fejezete. Ebben az időszakban Magyarország fokozatosan a német fasizmus gazdasági és politikai uralma alá rendelődött, illetve egyre teljesebben kiszolgálta azt. Ezért e korszakbeli történetünk kulcskérdése — hazánk Németországgal való kapcsolatának alakulása. E folyamat vizsgálata igen fontos a közelmúltnak, a magyar uralkodó osztályok nemzetárulásának megismerése szempontjából, de időszerű feladat is, hiszen a nyugatnémet imperializmust ma hasonló törekvések vezérlik, mint két-három évtizeddel ezelőtt.

A szerzők mindenekelőtt részletes áttekintést adnak a német imperializmus 1933 előtti terjeszkedéséről, amely nélkül nem lehet megérteni a fasiszta Németország gazdasági és politikai expanziós törekvéseit sem.

A német imperializmus már az első világháború előtt is jelentős mennyiségű tőkét exportált Délkelet-Európába. Különösen nagy érdekeltségei voltak az Osztrák-Magyar Monarchiában; az Európába kihelyezett német tőkének egynegyede ide jutott. Magyarország gazdaságában az osztrák tőke mellett a német tőkének volt a legjelentősebb befolyása, s ez a befolyás a világháború alatt tovább erősödött.

Németország azonban vesztes és legyengült félként került ki a háborúból, s ezzel szükségképpen gyengültek külföldi pozíciói. Gyarmatainak és nyugateurópai állásainak elvesztéséért Kelet- és Délkelet-Európában akarta kárpótolni magát. Ez is közrejátszott abban, hogy már 1920-ban felvette Magyarországgal a gazdasági kapcsolatot. A huszas évek első felében külkereskedelmi forgalmunkban Ausztria és Csehszlovákia után Németország szerepe volt a legnagyobb. Hazánk ezeknek az országoknak főleg nyersanyagot szállított és iparcikket vett tőlük, tehát olyan jellegű kereskedelmi kapcsolatban állt velük, mint a gyarmatok a fejlett tőkés országokkal. Kereskedelmi mérlegünk ezekben az években erősen passzív volt, mert Magyarország a mezőgazdaság

Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1960.

háborús szétziláltsága következtében alig tudott mezőgazdasági terményeket exportálni.

Németország az árukivitel fokozása mellett tőkeexportjának növelésére, a háború előtti pozícióinak visszaszerzésére is erőfeszítéseket tett. A huszas évek elején azonban nem járt eredménnyel a német imperializmus délkelet-európai, s ezen belül magyarországi terjeszkedése; a Ruhrkonfliktus során elszenvedett veresége miatt visszavonulásra kényszerült. A húszas évek második felében, a kapitalizmus részleges és ideiglenes stabilizációja idején sem haladt előre a német tőke Magyarország felé irányuló terjeszkedése. A külkereskedelmi forgalom azonban egyre hátrányosabbá vált Magyarország számára, s tovább növekedett az ország külkereskedelmi passzivuma Németországgal szemben. Az árubehozatal növekedésével mégsem erősödtek meg a német imperializmus magyarországi pozíciói, mert vele párhuzamosan nem növekedett a tőkeexport, sem a kölcsöntőke, sem a működő tőke tekintetében. A gyáriparban megőrizték ugyan korábbi érdekeltségeiket — 1929-ben a gyáripar részvénytőkéjének 4—4,5 százaléka volt német kézen —, de új behatolás nem igen történt. Hasonló volt a helyzet más délkelet-európai országokban is, amelyekben régi pozícióinknak csupán egyötödét tudták visszaszerezni.

A szerzők részletesebben tárgyalják hogyan alakultak a német—magyar gazdasági kapcsolatok az 1929—1933-as válság időszakában. A magyar kormány a válság viszonyai között nagy súlyt vetett arra, hogy kereskedelmi szerződést kössön Németországgal. Minthogy ugyanis Magyarország kivitelének túlnyomó részét mezőgazdasági termények tették, a német felvevő piac biztosítása elsőrendű kérdés volt. A Németországgal való kapcsolat elmélyítését igényelte a magyar uralkodó osztályok revíziós, a határok megváltoztatására törekvő politikája is, amelyet német és olasz orientáció útján akartak megvalósítani. Az 1928-ban megindult tárgyalások azonban nem vezettek eredményre, sőt a válság első éveiben még rosszabbodtak is a két ország gazdasági kapcsolatai. Az 1928-tól kibontakozó agrárválság hatására a németek erős vámemelést és szigorú kiviteli tilalmakat léptettek életbe. Ezek hatására jelentősen csökkent a német agrárbehozatal; ez kihatott a Németországba irányuló magyar agrárkivitelre is, amely 1929-ről 1931-re 44 százalékkal hanyatlott.

A könyv a továbbiakban a gazdasági és politikai válságból való kilábolást célzó, a közép- és délkelet-európai országok együttműködésére irányuló tervekkel foglalkozik. E tervek valójában a német és a francia imperializmus vetélkedését takarták, s kölcsönösen meggátolták azt, hogy a másik fél ösztönözze kooperáció megvalósuljon. A magyar kormány a németek oldalán állt, de revíziós céljai eleve lehetetlenné tették a szomszéd országokkal való együttműködést. Miután a kooperációs törekvések eredménytelenek maradtak, Németország úgy „segített" a délkeleteurópai országok nehéz helyzetén, hogy a maga ipari kivite-

lének érdekeit tartva szem előtt, kisebb engedményekkel próbálta magához láncolni ezen országokat.

A Magyarországgal folytatott és 1928-ban megszakadt kereskedelmi tárgyalásokat 1931-ben újra felvették. A megkötött egyezmény azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, a kirobbant pénzügyi válság pedig aláásta a külkereskedelmi forgalom addigi rendszerét. A válság következtében mind Németország, mind Magyarország megszüntette a szabad devizaforgalmat, s ez jelentős összegű német áruhitelek befagyasztását jelentette. Az új helyzetnek megfelelően bevezették a kliring-rendszert: ennek értelmében az egymással kereskedelmi viszonyban álló országok Nemzeti Bankjai nem folyósítottak közvetlen fizetéseket, hanem csak az év végén egyenlítették ki az export- és importszállítások után a kliring-számlán mutatkozó különbözetet. Ezt a rendszert a német és a magyar uralkodó osztályok is előnyösnek tartották a maguk számára. A német kormánykörök azt várták tőle, hogy a magyar adósok áruszállításokkal egyenlítik ki adósságaikat, a magyarok pedig agrárexportjuk növekedésében reménykedtek. Ezt azonban a kliring-egyezmény révén sem sikerült elérniük. Az újabb vámemelések és behozatali korlátozások következtében a magyar áruszállítások értéke 1931—1932-ben 30 százalékkal, a német árubehozatal értéke pedig több mint 40 százalékkal csökkent. 1932-re teljesen nyilvánvalóvá vált az 1931. évi külkereskedelmi egyezmény csődje, de a két ország uralkodó osztályai nem nyugodtak bele, márcsak azért sem, mert a jó gazdasági kapcsolat nélkülözhetetlen feltétele volt a politikai kapcsolatnak is, amelyre pedig a mindkét országban jobbra tolódó kormánykörök nagy súlyt vetettek. A tárgyalások azonban csak 1933-ban, Hitler uralomra jutása után folytatódtak.

*

A magyar uralkodó osztályok örömmel fogadták a német fasizmus uralomra jutását, mert ez saját fasiszta rendszerüket is erősítette. A súlyos gazdasági válság hatására a magyar uralkodó osztályok is további fasizálódással igyekeztek megszilárdítani politikai és gazdasági hatalmukat. Így jutott uralomra 1932 októberében a Gömbös-kormány, amely az olasz fasizmussal való szövetség elmélyítése mellett különösen nagy súlyt helyezett a hitleri Németországgal való szövetség kiépítésére. De Németország és Magyarország gazdasági kapcsolatai nem szélesedtek ki a politikai közeledéssel együtt, sőt 1933-ban tovább zsugorodtak. Hitlerék — kihasználva azt, hogy a weimari köztársaság gazdasági vezetését csak fokozatosan váltotta fel a fasiszta irányítás — az előbbit vádolták, de annak a leple alatt valósították meg intézkedéseiket. 1933 februárjában Németországban újra emelték az agrárvámokat (ennek gazdasági és belpolitikai indítékai és céljai voltak), s más olyan intézkedéseket is hoztak, amelyek gátolták a magyar exportot, s elsősorban az agrártermékek kivitelét.

A magyar kormány a kiélezett helyzetben a kliring-egyezmény felmondásához folyamodott. Ez nemcsak gazdaságilag, de politi-

katlag is kellemetlenül érintette Németországot, s ezért a német kormány, újabb kereskedelmi tárgyalásokat helyezve kilátásba, kérte, hogy hatálytalanítsák a felmondást. A magyar kormány kapva kapott az ajánlaton és nagy aktivitással dolgozott a kereskedelmi egyezmény létrehozásán. Fontos szerepet játszott ebben Bethlen István 1933 márciusi németországi útja és Gömbös bizalmas levélváltása Hitlerrel. Ez a levélváltás a gazdasági kérdések rendezését jelölte meg a két ország közötti politikai viszony elmélyítésének feltételeként. Az egyezményt előkészítő budapesti tárgyalásokon soroltatta be nyíltan a német küldöttség vezetője Magyarországot a német fasizmusnak abba az „életterébe", „mely tartós politikai szövetség és barátság útján biztosítva van, és zavarok esetén is elérhető".

Az előkészítő megbeszélések alapján 1933-ban megkötötték az 1931. évi szerződés első pótegyezményét, s ezzel a magyar—német politikai és gazdasági kapcsolatok fordulóponthoz értek: A német imperializmus délkeleteurópai térhódítása 1933-tól vett nagy lendületet. A szerzők részletesen foglalkoznak Gömbös németországi látogatásával, Gömbös és Hitler megbeszélésével, külpolitikai koncepciójukkal. A magyar uralkodó osztályok külpolitikájának fővonalában azonban ekkor még az olasz orientáció állt, s így Hitler és Gömbös között több külpolitikai kérdésben nem jött létre teljes egyetértés.

A szerzők a könyv további részeiben az 1934—1938 közötti magyar—német gazdasági kapcsolatot vizsgálják. A náci párt hatalmának megszilárdítása után teljes erővel megindult Németország háborús felkészülése. A fegyverkezési program a gazdasági élet egész területére kihatott. Az állami beavatkozási politika — a közvetlen fegyverkezési intézkedéseken kívül — az autarchiás gazdaságpolitika kiépítésében és a külkereskedelem teljes állami irányításában nyilvánult meg. E célok megvalósítására született meg 1934-ben a Schachtféle „Neuer Plan", amely megvalósította a külkereskedelem és a nemzetközi forgalom szigorú állami irányítását. Külkereskedelmi politikájában Németország a kétoldalú kereskedelmi és fizetési egyezmények rendszerére tért át; külkereskedelmi forgalmát az áruelszámolásra helyezte, vagyis arra, hogy azokkal az országokkal kereskedjék, amelyek nem valutát kérnek, hanem árukat fogadnak el termékeikért. Ezzel szükségképpen tovább szélesedtek Németország és a délkelet-európai országok gazdasági kapcsolatai, mert a tengerentúli országok nem voltak hajlandók a fenti alapon kereskedni. A gazdasági válság által erősen sújtott délkelet-európai országok viszont, amelyek szintén kötött devizagazdálkodást folytattak, szívesen vették az ilyen kapcsolatot, mert ez lehetőséget adott agrártermékeik értékesítésére.

Nemcsak a devizahiány miatt volt azonban előnyös a német fasizmusnak a délkelet-európai országokkal folytatott kereskedelem, hanem azért is, mert ezekből az országokból olyan fontos nyersanyagokhoz juthatott, amelyekre már akkor is nagy szüksége volt, s amelyeket későbbre, a

háború idejére is biztosítani kellett. A „Neuer Plan" tehát a „nagytér-gazdaság" („Grossraumwirtschaft") megvalósítását is szolgálta. A náci gazdaságpolitika megkövetelte az addigi merev agrár-elzárkózás lazítását, s ez 1933 után meg is valósult. Ilyen viszonyok között indultak meg 1933 őszén újra a magyar—német kereskedelmi tárgyalások, s kötötték meg 1934 februárjában a második kereskedelmi pótegyezményt. Ez az egyezmény jelentős mennyiségű magyar agrárcikk, főként állatok és állati termékek kivitelére adott lehetőséget. A kontingens-rendszert kiviteli térítési rendszerrel egészítette ki, s így az exportőrök a világpiaci árnál magasabb árakat érhettek el. Nagy szerepet játszott ebben az, hogy a hitleri Németország ezzel ellensúlyozni akarta az olasz befolyást. A kivitt árukat a magyar kormány exportprémiummal támogatta, s ezt a német kormány visszatérítette. A német engedmények fejében a magyar kormány iparcikkek behozatalára adott vámkedvezményeket. A kereskedelmi megállapodást új fizetési egyezmény egészítette ki; eszerint az áruelszámolás a magyar kivitel 90 százalékára terjed ki, a fennmaradó összeg fejében pedig Magyarország nemes devizát kap és transzfer-árukat vásárolhat.

Az egyezmény hatására ugrásszerűen felemelkedett a két ország közötti kereskedelmi forgalom: a magyar kivitel értéke 1933-ról 1934-re több mint kétszeresére nőtt. A német behozatal értéke viszont csak nagyon kevéssé emelkedett, s így — a két világháború közötti időszakban először — Magyarország javára aktívummal zárult a forgalom. Németországnak a magyarországi kivitelben való részesedése 11,2 százalékról 22,2 százalékra emelkedett.

A szerzők a magyar—német kereskedelmi egyezményt *új megvilágításba* helyezik. Eddigi történeti irodalmunk az egyezménynek csak politikai hatását tisztázta megfelelő mértékben, amennyiben hangsúlyozta, hogy milyen súlyos politikai következményekkel járt ez Magyarországra nézve. Gazdasági vonatkozásait illetően eddig csak azt emeltük ki, hogy a nagybirtoknak nyújtott előnyök ellenére a szerződés káros volt a gazdasági életre, mert hátráltatta az ország ipari fejlődését és növelte gazdasági kiszolgáltatottságát.

A szerzők alaposan, részletesen és tényszerűen bizonyítják, hogy a német fasiszta kormány semmiféle engedményt nem tett az 1934-es szerződéssel, s nemhogy áldozatot nem vállalt, de gazdaságilag igen előnyös üzletet is kötött. Már utaltunk Németország kedvezőtlen devizapolitikai helyzetére, amely lehetetlenné tette, hogy agrártermék-szükségletét tengerentúli országokból fedezze. a magyar mezőgazdasági termények átvétele tehát a német gazdaságpolitika elsőrendű érdekéből fakadt. A náci Németország úgy akarta elérni távolabbi célját, politikai hatalmának kiterjesztését, hogy a délkelet-európai országok erőforrásait — köztük Magyarországét is — már az adott időpontban is maximálisan kihasználja.

Sokoldalúan és meggyőzően bi-

zonyítja a könyv, hogy az árkérdésben is a német gazdasági érdekek érvényesültek. A tanulmánynak ez a része *teljesen új álláspontot* képvisel. Meggyőzően bizonyítja, hogy a fasiszta Németország, amikor a világpiaci árnál magasabb árakat fizetett, ezzel valójában semmiféle „áldozatot" nem hozott, mert befagyott, — a kötött devizagazdálkodás viszonyai között nem mobilizálható — több mint 50 millió pengőnyi követelését használta fel a magyar export támogatására. A német tőkésektől megvásárolt követelések fejében kifizetett márka-összegek viszont belföldön maradtak.

Itt rá kell mutatnunk arra, hogy a szerzők nem hangsúlyozzák eléggé: mennyire előnyös volt a szerződés a magyar nagybirtokosok számára is. Kétségtelen, hogy a megállapodás a német kormányt (árpolitikai szempontból is) előnyös helyzetbe juttatta, de egyúttal nagy szerepet játszott abban is, hogy a magyar mezőgazdaság kilábolt a válságból, mert olyan termékeket adhatott el (mégpedig a világpiaci árnál lényegesen drágábban), amelyeket ekkor máshol nem tudott volna értékesíteni. Ennek megfelelő hangsúlyozása nélkül nem lehet kielégítően megindokolni a német—magyar *politikai* kapcsolatok egyre szorosabbá válását.

A pótegyezmény vizsgálatánál a szerzők megvizsgálják a vele szinte egyidőben Rómában megkötött olasz—osztrák—magyar hármas egyezményt is, annak gazdasági vonatkozásait, politikai összefüggéseit, a magyar uralkodó osztályok külpolitikáját stb. 1934-ben, a fokozódó német orientáció ellenére, Magyarország még mindig Olaszországra támaszkodott, 1935—36-tól viszont mindinkább a hitleri Németországnak rendelte alá magát. Ez a Németország és Olaszország külpolitikai helyzetében beállt változással, a magyar uralkodó osztályok szélsőjobboldali csoportjainak előretörésével függött össze, s ezt a szerzők részletesen kifejtik.

A német orientációt gazdaságilag a magyar—német külkereskedelmi forgalom növekedése alapozta meg. Kivitelünkben főként az állat- és állati termék-exportja volt nagy jelentőségű; a gabonakivitel 1936-ig — a biztosított kontingens ellenére is — jelentéktelen maradt, bár Németország már ekkor is mind erőteljesebben követelte a gabonaszállítást. A magyar kormány azonban a németországinál jobb piacot is tudott szerezni a gabona elhelyezésére, s így egy ideig még ki tudott térni a német követelések elől. Ez azt mutatja, hogy a németeknek való alárendeltség ekkor még nem szabta meg teljesen azt, hogy Magyarország milyen termékeket szállítson. A gazdasági alárendeltség ebben az időben főleg az árak megszabásában jelentkezett. A magyar nagybirtokos osztály érdekei elsősorban az állati termékek exportjához fűződtek. A szerzők ezt a problémát nem vizsgálják eléggé differenciáltan, így nem indokolják meg kellően azt sem, hogy miért nem exportáltunk Németországba gabonát.

1935—1936-ban Németország vált Magyarország legfőbb külkereskedelmi partnerévé, kereskedelmi forgalmunkban Ausztria

— most először — a második helyre szorult. 1934-ben aktívvá vált külkereskedelmi mérlegünk továbbra is aktív maradt, mint a többi délkelet-európai országé is. 1934 és 1936 között csaknem 50 millió pengő ki nem egyenlített német tartozás halmozódott fel a német—magyar kereskedelemben. (A hasonló jellegű összes német tartozások összege 1936-ban mintegy félmilliárd márkára rúgott.) A szerzők újszerűen értékelik ezt a tényt: rámutatnak, hogy a német gazdaságpolitika *tudatosan* törekedett erre az állapotra, mert ezekben az években ez volt számára a hitelszerzésnek egyetlen, mégpedig kamatmentes formája. A délkelet-európai országok tehát rövidlejáratú hitelek formájában, saját erőforrásaikból segítették a német újrafelfegyverkezést. Németország keresztülvitte, hogy a délkelet-európai országok felértékeljék a márkát — Magyarország (1935-ben) 18 százalékkal —, s ez növelte a Németországba irányuló exportot.

Ezzel egyidőben Németország a kereskedelmi és pénzügyi egyezmények egyes pontjainak nyílt felrúgásával is fokozta a délkelet-európai országok kifosztását; ez mindenekelőtt az árak felülvizsgálásában, illetve csökkentésében jutott kifejezésre. 1935-ben megtagadták a pótegyezményben vállalt 10 százaléknyi nemes deviza kifizetését és megnehezítették a tranzit-áruk vásárlását. Nagy nehézségeket gördítettek nyersanyag-beszerzésünk elé is. 1933-ban a németországi árubehozatalnak még 22,3 százaléka volt nyersanyag, de 1936-ban már csak 12,6 százaléka.

1937—1938-ban új szakasz kezdődött Magyarországnak a német érdekek alá való rendelésében; a szerzők ezt *a német „élettérbe" való beilleszkedésként* jellemzik. Az 1936 őszén megindult négyéves tervvel hatalmas mértékben megnőttek a német háborús kiadások. A rohamos fegyverkezés körülményei között az eddiginél is erősebben érvényesült az autarchiás gazdaságpolitika, s ennek következtében további változások álltak be Hitler-Németország külkereskedelmi kapcsolataiban is. A lázas háborús készülődés tetemesen megnövelte Németország nyersanyag- és élelmiszerszükségletét, mert megkezdték a háborús készletek tartalékolását is. Ezért egyre nagyobb nyersanyag- és élelmiszerszállításokat követeltek a délkelet-európai országoktól, s arra törekedtek, hogy ezek az országok egy állandó termékmennyiséget exportáljanak nekik. Ebben az időben azonban már a világpiacon is nemes valutát adtak a terményekért. Megszűntek tehát azok az előnyök, amelyeket addig a németekkel való kereskedelem nyújtott az uralkodó osztály egyes csoportjainak, sőt ez a kereskedelem egyenesen hátrányossá is vált. A fasiszta Németország azonban most már határozott és egyre nagyobb követeléseket támasztott. Több délkelet-európai országtól eltérően, a magyar kormánykörök nem is fejtettek ki komolyabb ellenállást e követelésekkel szemben, s így az 1937-ben megkötött harmadik pótegyezmény tovább erősítette Magyarországnak a hitleri Németországhoz való láncolását. Ez az egyezmény főleg a kenyér-

gabona- és takarmányszállítást növeli. A két ország közötti kereskedelmi forgalom tovább emelkedett. A magyar kivitel értéke az 1937. évi 115 millió pengőről 141 millió pengőre nőtt. A Németországból származó nyersanyag-behozatal tovább csökkent, az egész behozatal 6—7 százalékára. Emelkedett a német árutartozások összege is.

A szerzők megállapítják, hogy Németországnak a délkelet-európai országok kereskedelmében játszott szerepe ekkor meghatározó jellegűvé emelkedett. Délkelet-Európára gyakorolt gazdasági befolyása nagyban elősegítette a német fasizmus számára azt, hogy 1938-ban a gazdasági expanzióról a nyílt politikai és katonai agresszióra térjen át. A szerzők részletesen vizsgálják a magyar kormányköröknek ezzel kapcsolatos politikai állásfoglalását, a német fasizmusnak nyújtott támogatását, fokozódó háborús készülődését stb., amely mind azt mutatja, hogyan süllyed Magyarország a hitleri Németország csatlósává. Ez a politika azzal pecsételődött meg, hogy a bécsi döntés Csehszlovákiától elvett és Magyarországnak juttatott egy területsávot.

Ausztria és Csehszlovákia bekebelezése után teljessé vált a német külkereskedelem monopolhelyzete. 1939-ben a magyarországi kivitelnek 52,2 százaléka Németországba irányult, a behozatalunknak pedig 52,5 százaléka volt német eredetű.

A külkereskedelem monopolizálása mellett jelentős változás következett be a magyarországi német tőkeérdekeltségekben is. Ausztria és Csehszlovákia tőkeérdekeltségeit magához ragadva, a német tőke újabb fontos pozíciókhoz jutott. A szerzők, vállalatonként vizsgálva a német tőkeérdekeltségeket, kimutatják, hogy 1938—1939-ben az összes külföldi tőkebefektetéseknek már több mint a fele német kézen volt. A német érdekeltség a magyarországi részvénytőkének 13—14 százalékára rúgott. Mindezek alapján a *„második világháború küszöbén* már joggal beszélhetünk a magyar gazdaság *teljes német alárendeltségéről"* — állapítják meg a szerzők. A háború alatt pedig, az addigi német politika egyenes folytatásaként, a magyar gazdasági életet egyszerűen a német hadigazdaság kiegészítő részévé süllyesztették. Ezzel a kérdéssel azonban jelen munkájukban nem foglalkoznak a szerzők. Kívánatos lett volna, hogy az erre vonatkozó tanulmányuk — amely a Századok 1955. 5—6. számában, illetve az Acta Historica 1958. 3—4. számában látott napvilágot — e munkával egy kötetben jelent volna meg, egységben és összefüggően mutatva meg a magyar gazdasági élet alárendeltségét a német fasizmus érdekeinek, majd Magyarország kirablásának folyamatát.

A könyv így is kerek egész, gazdag forrásanyagon alapuló, úttörő jellegű és nagyon hasznos munka, amelyet nemcsak a szakemberek tanulmányoznak figyelmesen, hanem amelyet a pártoktatás propagandistái is eredményesen használhatnak fel, s amelyet érdeklődéssel olvashatnak mindazok, akik hazánk történetét meg akarják ismerni.

Szuhay Miklós

BEKÜLDÖTT KÖNYVEK

AKADÉMIAI

Tamás György: A tudományos meghatározás — — — — — — 181 old.
Erdei Ferenc: Üzemszervezési kérdések a szocialista mezőgazdasági nagyüzemekben — 111 old.
Csete—Fekete—Rácz: Munkadíjazás, önköltség és gazdaságosság a mezőgazdaságban — 139 old.
Diményi Imre: Mezőgazdaságunk traktorszükségletét meghatározó tényezők — — — — — 88 old.
Descartes: Válogatott filozófiai művek — — — — — — — 382 old.
Sík Endre: Fekete-Afrika története I. (francia nyelven) — — 406 old.
Helyesírási tanácsadó szótár — 828 old.
Lőrincze Lajos: Édes anyanyelvünk — — — — — — — — 507 old.
Antal László: A magyar esetrendszer — — — — — — — 146 old.
Diószegi István: Ausztria—Magyarország és Bulgária a San-Stefanói béke után — — — 122 old.
Szilágyi János: A magyar munkáskönyvtárak a két világháború között (1920—1944) 105 old.
Rádai Pál iratai II. 1707—1708. 560 old.
Andics Erzsébet: A Habsburgok és Romanovok szövetsége 452 old.
Benda K.—Zrínyi K.: A négyszáz éves debreceni nyomda 432 old.
Gerő László: A munkásügy irodalmunkban 178 old.

EUROPA

Szasszin: Tramontana 282 old.
Toller: A gépromboló 98 old.
Rilke válogatott versek 428 old.
Rilke prózai írások 316 old.
Platonov: Gyönyörű és eszeveszett világ 208 old.
Blasco Ibanez: Macskazene 187 old.
Gorkij Művei: Színművek 1901—1906. 620 old.
Plutarkhosz: Négy görög életrajz 183 old.
Arnold Zweig: Nyugati Krónika 165 old.
A foltoshátú király (Giljak népmesék) 153 old.
Az aranyhajú királylány (délszláv népmesék) 158 old.

GONDOLAT

A. Jegorov: A művészet és a társadalmi élet — — — — 448 old.
Walter Conrad: Láthatatlan utakon — — — — — — — 96 old.
Kovács Endre: Reymont — — 140 old.
L. Zorin: Jó emberek — — — 90 old.
Millar Burrows: A holttengeri tekercsek — — — — — — 370 old.
Miről vallanak a papiruszok? — 250 old.
A. Piccard: A tenger mélyén — 290 old.
Kaposi—Merényi—László—Bencsik: Kis könyv a táncról — — — 140 old.
Komlós János: Elárult ország — 270 old.
Horváth Zoltán: Magyar századforduló — — — — — — — 647 old.
Louis Velle: Szenteltvíz és kokain 85 old.
Vas Zoltán: Cserébe a világot — 628 old.
Karger—Decker: Sebészkés és szemtükör — — — — — — 233 old.
Dr. Zdenek Servit: Az emberi agy rejtelmei — — — — — 293 old.
Gémesi József: Kristályok a technikában — — — — — — 177 old.
Devecseri Gábor: Homéroszi utazás — — — — — — — — 277 old.
A. J. Popov: A matematikai logika elemei — — — — — — 226 old.
Hedda Zinner: Egy kis bécsi kávéház — — — — — — — — 90 old.
Jemnitz Sándor: W. A. Mozart — 365 old.
Dr. Buga László: A jó egészség könyve — — — — — — — 283 old.
Bodrogi Tibor: Mesterségek születése 172 old.
Nemes Károly: Hogyan nézzünk filmet 110 old.
Jeges Károly: Elektrotechnika egyszerű kísérletekkel 350 old.
Kazsdan—Litavrin: Bizánc rövid története 315 old.
Hevesi Sándor: A drámaírás iskolája 406 old.
A korai francia felvilágosodás 258 old.
Pándi Marianna: Monteverdi 184 old.
Csiky Gergely: Mukányi 130 old.
Thomas Mann: Doktor Faustus keletkezése 301 old.
Stilisztikai tanulmányok 452 old.
N. Ribak: Balzac tévedése 310 old.
Eszmék és esztétikák 261 old.
Bródy Sándor: A medikus 85 old.
Arbuzov: Tánya 88 old.
Dobossy László: Csapek 98 old.
Koenigswald: Találkozás az ősemberrel 215 old.
Csapó György: Az arany teknősbéka földjén 207 old.
Könyvtári raktározási táblázatok 62 old.
Dr. Láng György: Élet a víz tükre alatt 414 old.

KÉPZŐMŰVÉSZETI ALAP

Castiglione László: A római köztársaságkor művészete — — 48 old.
G. Aggházy Mária: Német reneszánsz művészet — — — — 48 old.
Végvári Lajos: Giotto — — — 32 old.
Zakariás G. Sándor: Budapest — 237 old.
Czobor Ágnes: Barokk művészet Itáliában — — — — — — 100 old.

Zádor Anna: A Magyar Nemzeti Múzeum — — — — — — — 58 old.

Magyar fotoművészet 1962

Végvári Lajos: Munkácsy Mihály

G. Aggházy Mária: Német barokk művészet — — — — — 52 old.

Vámossy Ferenc: A XX. század építészete — — — — — — 48 old.

dr. Radnai Lóránd: A Lánchíd — 40 old.

Szabolcsi Bence: Európai virradat 174 old.

Németalföld művészete 106 old.

Kádár—Horvát—Géfin: Szombathely 173 old.

Lyka Károly: Leonardo Da Vinci

Molnár József: Eger török műemlékei 37 old.

KOSSUTH

C. Marzani—V. Perlo: Az Egyesült Államok és a leszerelés — 267 old.

Blas Roca: A kubai forradalom 136 old.

A marxista—leninista esztétika alapjai — — — — — — — 667 old.

Dr. Kulin György—Róka Gedeon: A nagy világmindenség — — 512 old.

G. S. Wheeler: A kapitalizmus és az automatizálás — — — 338. old.

Lenin Művei, 38. kötet:

Andrej Guljaski: Kémelhárítás — 251 old.

Kővágó László: Szíveskedjék bizalmasan kezelni! — — — — 94 old.

Jesus Lara: Indián vér — — — 335 old.

Vadász Ferenc: Harcunk a magyar pokollal — — — — — 286 old.

Gárdos Miklós: Szívroham — — 168 old.

O. Reinhold: Van-e harmadik út? 235 old.

A német kérdés — — — — — 189 old.

Érdekes kalendárium 1962. — — 207 old.

Artur Miller: Gyújtópont — — 324 old.

Varga Sándor: Hogyan működik az ENSZ? — — — — — — 95 old.

Kovács Mihály: Szövetkező szövetkezet — — — — — — — 103 old.

Az Országgyűlés tanácskozása 1961. okt. 7—13. — — — — 124 old.

A Francia Kommunista Párt XVI. kongresszusa

Follinusz János: Miből élhetnénk jobban 60 old.

Buza Márton: Anyagi érdekeltség és anyagiasság 83 old.

Karsai Elek: „Országgyarapítás", országvetés 166 old.

Illés Sándor: Tiszazug 22 old.

Küzdtünk híven a forradalomért

Meslier abbé testamentuma 246 old.

Szakács Kálmán: A kommunista párt agrárpolitikája 1920—1930 175 old.

Mario Montagnana: Egy torinói munkás visszaemlékezései 333 old.

Lackó Miklós: Ipari munkásságunk összetételének alakulása 1867—1949

KÖZGAZDASÁGI ÉS JOGI

Barna Péter: A szocialista állam büntetőjogi védelme — — 561 old.

Az élelmiszeriparra vonatkozó jogszabályok gyűjteménye — 1038 old.

Budapest statisztikai zsebkönyve 310 old.

Ay János—Kupcsik József: Általános statisztikai példatár — 260 old.

Hegedüs András: A modern polgári szociológia és a társadalmi valóság — — — — — — 257 old.

Magyarország külkereskedelme 1919—1945. — — — — — — 384 old.

Fritz Baade: Versenyfutás a 2000-ik évig — — — — — 250 old.

Witold Lissowszki: Munkaeszközök gazdasági kopása — — 270 old.

Az OSZSZSZK büntető törvénykönyve, büntetőeljárási törvénykönyve és bírósági szervezeti törvénye — — — — 386 old.

Bokorné Dr. Szegő Hanna: A nemzetközi szerződésekhez fűzött fenntartások — — — — 311 old.

Dr. Novák István: A részleges jogerő a polgári peres eljárásban — — — — — — — 154 old.

Dr. Kálmán György: A becsület védelme az anyagi büntetőjogban — — — — — — — 317 old.

Magyar Statisztikai Zsebkönyv

Bognár József: Kereslet és keresletkutatás a szocializmusban 403 old.

MAGVETŐ

Barta Lajos: Gyár 240 old.

Mátrai László: Gondolat és szabadság 342 old.

Galambos Lajos: Hideg van tegnap óta 292 old.

Zágoni Ferenc: Boldog nyár 177 old.

Barabás Tibor: Génuai randevú 265 old.

Fekete Gyula: A faluszépe 280 old.

Birkás Endre: Kő és homok 233 old.

Dolega—Mostowicz: Hanka asszony naplója 343 old.

Gyárfás Miklós: Az égövi ember 284 old.

Kárász József: Judit 327 old.

Tersánszky J. Jenő: Egy ceruza története 431 old.

Varga Imre: Bicegő próféta 184 old.

Fodor József: A történelem sodrában 374 old.

Kodolányi János: A vas fiai I., II.

SZÉPIRODALMI

Fenpő István: Új arcok — új utak — — — — — — — — 258 old.

Radnóti Miklós: Sem emlék, sem varázslat — — — — — — 355 old.

Teleki László válogatott munkái I., II. — — — — — 446, 341 old.

Németh László: Változatok egy témára — — — — — — — 424 old.

Zilahy Károly válogatott művei 472 old.

Doboszy Imre: Hegyoldal — — 123 old.
Karikás Frigyes: A harminckilences dandár — — — — 218 old.
Kazai kistükör 475 old.
Gábor Andor: Válogatott művei 698 old.
Platov: Hét szál fű országa I. 280 old., II. 276 old.

TANKÖNYVKIADÓ

A Szovjetunió története 1917—1926. 670 old.
A tűz csiholói 669 old.
Magyarország története 1790—1849. 648 old.
Ünnepek, ünnepélyek az óvodában 158 old.

TÁNCSICS

A. F. Rojas: A menekülő falu 352 old.
H. Mildner: A legyőzött távolság 305 old.
M. Andersen Nexő: Az üres helyek utasai 265 old.
H. Pontoppidan: Az ígéret földje 410 old.
Lindner László: Szép Párisi 208 old.
I. Smuul: Déli jégmezőkön 348 old.
Magay András: A kis rádiós hibakeresője 100 old.
Dr. Kulin György: A kis csillagász távcsöve 115 old.

Tájékoztató a lakásszövetkezetekről 104 old.
Victor Hugo: Rajnai utazás 315 old.
A szakszervezeti bérbizottságok munkája 181 old.
E. Honcik: Harminchatan a föld alatt 373 old.
Üzemi balesetstatisztika 200 old.
Bánhegyi Gyula: Vasipari művezetők zsebkönyve 371 old.
Ignácz—Vámos: Tűzistennő Hawaiiban 276 old.
Dzsida László—Dzsida Ottó: Kis ásványgyűjtő 164 old.
Üveges József: Tanulságos kísérletek 147 old.
Három földrész országaiban 216 old.
A szakszervezetek kulturális tevékenysége 287 old.
Léder J.—Radai Z.: TV-szerelők könyve 262 old.
Marx—Engels a szakszervezetekről 383 old.
Bohuslav Brezovsky: Vasmenynyezet — — — — — — — 523 old.
Fábián Zoltán: Három kiáltás — 193 old.

ZRÍNYI

Csatári József: A spanyol barikádokon — — — — — — 211 old.

E SZÁM SZERZŐI

WIRTH ÁDÁM: a Társadalmi Szemle munkatársa; **NÉMETH KÁROLY:** az MSZMP K. B. Mezőgazdasági osztályának vezetője; **BALLAI LÁSZLÓ:** az Országos Tervhivatal munkatársa; **TIMÁR JÁNOS:** az Országos Tervhivatal osztályvezetője; **FUKÁSZ GYÖRGY:** a filozófiai tudományok kandidátusa, a Művelődésügyi Minisztérium megbízott osztályvezetője; **ESTI BÉLA, VUKOVICS ARNOLD:** a Művelődésügyi Minisztérium főelőadói; **VÉSZI BÉLA:** a filozófiai tudományok kandidátusa, az MSZMP KB. Pártfőiskolájának igazgatóhelyettese; **SZUHAY MIKLÓS:** a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Gazdaságtörténeti tanszékének tudományos munkatársa

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

BENKE VALÉRIA (a szerkesztőbizottság vezetője), **FRISS ISTVÁN, HÁY LÁSZLÓ, KOMJÁT IRÉN, LAKOS SÁNDOR, MOLNÁR ERIK, NEMES DEZSŐ, NÉMETH KÁROLY, ÓVÁRI MIKLÓS, SÍK ENDRE, SZECSŐDI LÁSZLÓ, SZIGETI JÓZSEF**

СОДЕРЖАНИЕ

Резолюция ЦК ВСРП о значении XXII-го съезда КПСС — — — — 1

Заявление тов-а Яноша Кадара в журнале «Коммунист» о значении XXII-го съезда КПСС
Ответ на важнейшие вопросы современности — — — — — 13

АДАМ ВИРТ: Победа ленинской линии XX-го съезда — — — 15

КАРОЙ НЕМЕТ: Развитие сельского хозяйства по второму пятилетнему плану — — — — — — — — — — — — — 35

ЛАСЛО БАЛЛАИ—ЯНОШ ТИМАР: Проблемы обеспечения специалистами народного хозяйства — — — — — — — — 45

ДЬЕРДЬ ФУКАС—БЕЛА ЭШТИ—АРНОЛЬД ВУКОВИЧ: За улучшение преподавания марксизма—ленинизма в рамках реформа высших учебных заведений — — — — — — — — — — — — 62

Заявление Редакции журнала — — — — — — — — — — — 80

К заявлению Редакции — — — — — — — — — — — — 81

ИЗ ЖУРНАЛОВ БРАТСКИХ ПАРТИЙ

Политический, экономический и географический справочник о Западном Берлине (АЛФРЕД ЗИМ) — — — — — — — — — 82

КОНСУЛЬТАЦИЯ

БЕЛА ВЕСИ: Развитие социалистической государственности в период развернутого строительства коммунизма — — — — — — — 97

ОБЗОР

Австронавтика и научное миропонимание — — — — — — — 110

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Т. Иван Беренд—Дьердь Ранки: Венгрия «в жизненном пространстве» фашистской Германии в 1933—1939 гг-ах (МИКЛОШ СУХАИ) 122

INHALT

Beschluss der Sozialistischen Arbeiterpartei Ungarns über die Bedeutung des XXII. Parteitags der Kommunistischen Partei der Sowjetunion — — — — — — — — — — — — — — — — 1

Der XXII. Parteitag der Kommunistischen Partei der Sowjetunion beantwortete die wichtigsten Fragen unserer Zeit (Erklärung des Genossen János Kádár an die Redaktion der Zeitschrift Kommunist) — — — — — — — — — — — — — — — — — 13

ÁDÁM WIRTH: Der Sieg der Leninschen Linie des XX. Parteitags 15

KÁROLY NÉMETH: Der Aufschwung unserer Landwirtschaft im zweiten Fünfjahrplan — — — — — — — — — — — — 35

LÁSZLÓ BALLAI — JÁNOS TIMÁR: Die Probleme der Fachmannversorgung unserer Volkswirtschaft — — — — — — — — 45

GYÖRGY FUKÁSZ — BÉLA ESTI — ARNOLD VUKOVICS: Die Weiterentwicklung der Unterrichtung des Marxismus—Leninismus auf unseren Universitäten im Rahmen der Unterrichtsreform — 62

Die Erklärung der Redaktion — — — — — — — — — — — — 80

Die Stellungnahme des Genossen István Friss zur Erklärung der Redaktion — — — — — — — — — — — — — — — — 81

AUS DEN ZEITSCHRIFTEN DER BRUDERPARTEIEN

West-Berlin — eine politische, wirtschaftliche und geographische Dokumentation (ALFRED ZIMM) — — — — — — — — — 82

KONSULTATION

BÉLA VÉSZI: Die Entwicklung der sozialistischen Staatlichkeit in der Periode des Aufbaus des Kommunismus — — — — — — 97

RUNDSCHAU

Weltraumfahrt und wissenschaftliches Weltbild — — — — — — 110

BUCHBESPRECHUNGEN

Iván T. Berend — György Ránki: Ungarn im „Lebensraum" des faschistischen Deutschland 1933—1939. (MIKLÓS SZUHAY) — 122

SOMMAIRE

La résolution du Comité Central du Parti Socialiste Ouvrier Hongrois sur l'importance du XXIIe Congrès du Parti Communiste de l'U. R. S. S. — — — — — — — — — — — — — — — 1

XXIIe Congrès du Parti Communiste de l'U. R. S. S. a répondu aux questions les plus importantes de notre époque. (Déclaration du camarade Kádár János à la rédaction de Communist) — — — — — — — — — — — — — — — — 13

ÁDÁM WIRTH: *Victoire de la ligne léniniste du XXe Congrès* — — 15

KÁROLY NÉMETH: *Nouveau développement de notre agriculture au cours du deuxième plan quinquennal* — — — — — — 35

LÁSZLÓ BALLAI — JÁNOS TIMÁR: *La formation de spécialistes pour notre économie nationale* — — — — — — — — 45

GYÖRGY FUKÁSZ — BÉLA ESTI — ARNOLD VUKOVICS: *La développement progressif de l'enseignement marxiste—léniniste universitaire dans le cadre de la réforme de l'enseignement* — — 62

Déclaration de la rédaction — — — — — — — — — — — — 80

Prise de position du camarade István Friss à propos la déclaration de la rédaction — — — — — — — — — — — — — 81

DANS LES REVUES DES PARTIS FRÈRES

Information politique, économique et géographique sur Berlin-Ouest (ALFRED ZIMM) — — — — — — — — — — — — — 82

CONSULTATION

BÉLA VÉSZI: Le développement de l'État socialiste pendant la période de construction du communisme — — — — — — — 97

REVUE

Voyage cosmique et vision scientifique d'anticipation — — — — 110

COMPTE RENDUS

T. Iván Berend — György Ránki: Hongrie, partie de „l'espace vital" de l'Allemagne fasciste de 1933 à 1939. (MIKLÓS SZUHAY) — 122

CONTENTS

Resolution of the Central Committee, Hungarian Socialist Worker's Party on the significance of the XXII Congress of the Communist Party of the Soviet Union — — — — — — — — — — 1

The XXII Congress of the Communist Party of the Soviet Union answered the most urgent questions of our age. (Statement of comrade János Kádár to the Editorial Board of the „Communist") — — — — — — — — — — — — — — 13

ADÁM WIRTH: Victory of the Leninist line of the XX. Congress — 15

KÁROLY NÉMETH: Agricultural upswing in the Second Five Year Plan — — — — — — — — — — — — — — — — 35

LÁSZLÓ BALLAI and JÁNOS TIMÁR: Problems of providing specialists for our economy — — — — — — — — — — 45

GYÖRGY FUKÁSZ, BÉLA ESTI and ARNOLD VUKOVICS: Development of the instruction of Marxism—Leninism at the universities under the Educational Reform — — — — — — — — 62

Statement of the Editorial Board — — — — — — — — — — 80

Position taken by comrade István Friss concerning the statement of the Editorial Board — — — — — — — — — — — — 81

FROM THE PERIODICALS OF THE FRATERNAL PARTIES

Political, economical and geographical information on West Berlin (ALFRED ZIMM) — — — — — — — — — — — — — 82

CONSULTATION

BÉLA VÉSZI: Development of socialist statehood during the building of socialism — — — — — — — — — — — — — — 97

REVIEW

Space travel and scientific world outlook — — — — — — — — 110

BOOK REVIEWS

Iván T. Berend and György Ránki: Hungary in the „Lebensraum" of fascist Germany, 1933—1939. (MIKLÓS SZUHAY) — — — 122

Ára: 3,— Ft

POLITIKAI KÖNYVÚJDONSÁGOK!

LENIN ÉLETE

676 old. Ára: 60,— Ft

A KOMMUNIZMUS ÉPÍTŐINEK KONGRESSZUSA

520 old. Ára: 16,— Ft

A FRANCIA KOMMUNISTA PÁRT XVI. KONGRESSZUSA

148 old. Ára: 7,50 Ft

G. C. Checa:

LATIN-AMERIKA HARCBA INDUL

448. old. Ára: 33,— Ft

Georges Soria:

SZABAD ORSZÁG AMERIKÁBAN

204. old. Ára: 18,— Ft

AZ ORSZÁGGYŰLÉS TANÁCSKOZÁSA (1961. OKTÓBER 7—13.)

128 old. Ára: 4,— Ft

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ